

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE BULUNAN
SERAMİKSİZ NEOLİTİK DÖNEME AİT BİR BULUNTU
MERKEZİ KARAHAN TEPE

Gültekin ÇALĞAN

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. A. Semih GÜNERİ

İZMİR- 2015

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

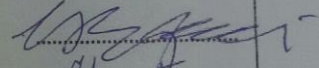
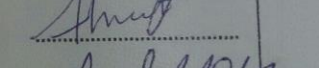
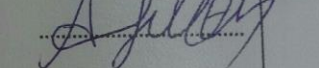
2011800372

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Gültekin ÇALĞAN
Tez Başlığı : Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Seramiksiz Neolitik Döneme Ait Bir Buluntu Merkezi Karahan Tepe

Savunma Tarihi : 28.05.2015

Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.A.Semih GÜNERİ

JÜRI ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd.Doç.Dr.A.Semih GÜNERİ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Ahmet UHRI	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Haluk SAĞLAMTIMUR	EGE ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (X)

Oy Çokluğu ()

Gültekin ÇALĞAN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Seramiksiz Neolitik Döneme Ait Bir Buluntu Merkezi Karahan Tepe" başlıklı Tezi () / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi sunduğum “**Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Seramiksiz Neolitik Döneme Ait Bir Buluntu Merkezi: Karahan Tepe**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../.....2015

Gültekin ÇALĞAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Seramiksiz Neolitik Döneme Ait Bir

Buluntu Merkezi: Karahan Tepe

Gültekin ÇALĞAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Klasik Arkeoloji Programı

Bu tez kapsamında Şanlıurfa'nın 63 km doğusunda Tektek Dağları Milli Parkı sınırları içerisinde bulunan, Seramiksiz Neolitik Döneme tarihlenen Karahan Tepe ele alınmıştır. Çoğunluğu tarım arazisi içerisinde kalan Karahan Tepe'de in-situ megalitler keşfedilmiş ve bunların Şanlıurfa il sınırları içerisinde bulunan, aynı döneme tarihlenen Göbekli Tepe, Sefer Tepe, Taşlı Tepe, Yeni Mahalle, Hamzan Tepe, Nevali Çori gibi buluntu merkezlerindekiyle benzer özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca bulunan materyaller ışığında Karahan Tepe'nin, Göbekli Tepe'nin 2. Tabakası, Sefer Tepe, Taşlı Tepe, Hamzan Tepe ile karşılaştırılması yapılmış ve böylece Karahan Tepe'nin Seramiksiz Neolitik Dönem'in B evresi başlarına tarihlenmesi gerektiği düşünülmüştür. Tez kapsamında özellikle malzemelerin benzerliği ve küçük buluntuların sınıflandırılmasında Yakındoğu kıstas olduğundan ve de konunun daha iyi anlaşılması gereğiyle; çalışmada sadece Karahan Tepe ile sınırlı kalınmamış aynı zamanda Yakındoğu ve Anadolu'nun bazı Seramiksiz Neolitik buluntu merkezleri de kısaca ele alınmıştır. Bu buluntu merkezleri belli bir sistem içerisinde küçük ve büyük buluntular olarak sınıflandırılmış ve özellikle Karahan Tepe ile olan benzerlikler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemeler yapılırken, Karahan Tepe'nin, Neolitik Dönem'deki konumu ve çevre buluntu merkezleri ile olan etkileşimi tespit edilmeye çalışılmış böylece Karahan Tepe'nin, bu süreç içerisindeki yeri ve sürece katkısı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karahan Tepe, Göbekli Tepe, Sefer Tepe, Taşlı Tepe, Hamzan Tepe, Yeni Mahalle, Seramiksiz Neolitik Dönem.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Pre Pottery Neolithic Period of Southeastern Anatolia Region Central One

Finds: Karahan Tepe

Gültekin ÇALĞAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Archaeology

Classical Archaeology Program

In this thesis, Karahan Tepe which is located 63 km east of Sanliurfa, in the boundaries of Tektek Mountains National Park and dated to the Pre-Pottery Neolithic period is discussed. In Karahan Tepe, majority of which remained in the agricultural land, in-situ megalithic were discovered and similar features with the finding centers, which are in the boundaries of Şanlıurfa, like Gobekli Tepe, Sefer Tepe, Taşlı Tepe, Yeni Mahalle, Hamzan Tepe, Nevala Çori, which are dated to the same period, have been revealed. Also in light of materials that are found, comparison of Karahan Tepe with Gobekli Tepe's 2nd Layer, Sefer Tepe, Taşlı Tepe, Hamzan Tepe is made and so it is thought that Karahan Tepe should be dated to the early PPNB Age. As the Near East is the criterion in the similarity of materials and the classification of small findings and for the subject to be better understood; The study is not only limited with Karahan Tepe but also findings of some Pre Pottery Neolithic centers of Near East and Anatolia are also briefly discussed. These discovery centers are classified as minor and major findings in a certain system and particular similarities with Karahan Tepe are examined in detail. While these investigations are carried out, position of Karahan Tepe in the Neolithic Age and the interaction with the surrounding finding centers have been tried to be determined and so contribution and place of Karahan Tepe in this process is searched.

Keywords: Karahan Tepe, Göbekli Tepe, Sefer Tepe, Taşlı Tepe, Hamzan Tepe, Yeni Mahalle, Pre-Pottery Neolithic

**GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE BULUNAN SERAMİKSİZ
NEOLİTİK DÖNEME AİT BİR BULUNTU MERKEZİ**

KARAHAN TEPE

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLO LİSTESİ	xii
HARİTALAR LİSTESİ	xiii
FİGÜRLER LİSTESİ	xiv
RESİMLER LİSTESİ	xv
 GİRİŞ	 1

**BİRİNCİ BÖLÜM
ÇALIŞMAYA İLİŞKİN ÖN BİLGİLER**

1.1. ÇALIŞMANIN AMACI	3
1.2. YÖNTEM	3
1.3. ZAMANSAL KAPSAM	4
1.4. COĞRAFİ KAPSAM	6
1.5. TERMİNOLOJİ	7

İKİNCİ BÖLÜM
GÜNEYDOĞU VE DOĞU ANADOLU'DA SERAMİKSİZ NEOLİTİK
DÖNEM ARAŞTIRMALARI TARİHÇESİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YAKINDOĞU'DA SERAMİKSİZ NEOLİTİK DÖNEM
KÜLTÜR ÇEVRELERİ

3.1. ÜRDÜN BÖLGESİ	13
3.1.1. Ain Ghazal (Ayn Gazal)	13
3.1.2. Jericho (Eriha)	16
3.1.3. Byblos	18
3.2. SURİYE BÖLGESİ	19
3.2.1. Mureybet	19
3.2.2. Tell Aswad	20
3.2.4. Tell Halula	25
3.2.5. Abu Hureyra	26
3.3. IRAK BÖLGESİ	28
3.3.1. Qermez Dere	28
3.3.2. Nemrik	29
3.3.3. Zawi Chemi	30

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GÜNEYDOĞU VE DOĞU ANADOLU'DA SERAMİKSİZ NEOLİTİK
DÖNEM BULUNTU MERKEZLERİ

4.1. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	32
4.1.1. Malatya	32
4.1.1.1. Cafer Höyük	32
4.2. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ	34
4.2.1. Batman	34

4.2.1.1. Hallan Çemi	35
4.2.1.2. Hasankeyf Höyük	39
4.2.2. Adıyaman	42
4.2.2.1. Kilisik Tepe	43
4.2.3. Diyarbakır	45
4.2.3.1. Körtik Tepe	45
4.2.3.2. Demircitepe/ Demirköy	49
4.2.3.3. Çayönü	52
4.2.4. Siirt	60
4.2.4.1. Gusir Höyük	60
4.2.5. Şanlıurfa	63
4.2.5.1. Akarçay Tepe	68
4.2.5.2. Mezraa Teleilat	69
4.2.5.3. Göbekli Tepe	72
4.2.5.4. Nevali Çori	90
4.2.5.5. Yeni Mahalle	97
4.2.5.6. Hamzan Tepe	99
4.2.5.7. Sefer Tepe	103
4.2.5.8. Taşlı Tepe	106
4.2.5.9 Karahan Tepe	114
 SONUÇ	 144
KAYNAKÇA	148

KISALTMALAR

Bknz	Bakınız
cm	Santimetre
C14	Karbon 14, radyoaktif karbon yöntemi
Diğ.	Diğerleri
fig.	Figür
km	Kilometre
m	Metre
m ²	Metrekare
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan sonra
PPN	Pre-Pottery Neolithic (Seramiksiz Neolitik Dönem)
s.	Sayfa

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Çayönü Tepesi Tabakalanma ve Tarihleme

s.59

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Yukarı Mezopotamya Seramiksiz Neolitik Dönem Buluntu Merkezleri	s.7
Harita 2. Şanlıurfa ve İlçeleri	s.66
Harita 3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi	s.67
Harita 4. Karahan Tepe Topoğrafik Harita	s.120
Harita 5. Karahan Tepe Topoğrafik Haritasının Bulunduğu Koordinatlara Yerleştirilmesi	s.121

FIGÜRLER LİSTESİ

Figür 1. Erken Mureybet Dönemi taş Kadın Heykelciği	s.20
Figür 2. Jerf El Ahmar'da Ele Geçen Plaklar	s.24
Figür 3. Tell Halula'da bulunmuş PPNB Katmanı İnsan Figürleri	s.26
Figür 4. Nemrik'te ele Geçen Hayvan Şekilli Havanelleri	s.30
Figür 5. Hallan Çemi'de Ele Geçen Hayvan Şekli Havanelleri	s.39
Figür 6. Karahan Tepe'de Ele Geçen Hayvan Figürlü Megalit Parçası	s.132
Figür 7. Karahan Tepe'de Ele Geçen Falluslu Antropomorfik Erkek Heykeli	s.137
Figür 8a. Karahan Tepe'de Ele Geçen Yılan Kabartması Olan Taş Kap Parçası	s.138
Figür 8b. Karahan Tepe'de ele geçen üzerinde T Şeklinde Motif Yer Alan Taş Kap Parçası	s.138

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Ain Ghazal’da Bulunan, Sıvalı Ve Zift İşlemeli Figürün	s.15
Resim 2. Tell Aswad’da Bulunmuş Phallousu Abartılı Bir Şekilde Verilen Figürün	s.22
Resim 3. Çattepe’de Bulunmuş Sunak Taşı	s.37
Resim 4. Hasankeyf Höyük’te Bulunan, Klorit Taşından Yapılmış Kap	s.41
Resim 5. Hasankeyf Höyük’te Bulunan Yvarlak Planlı Yapı Örneği	s.42
Resim 6. Kilisik’te 1965 Yılında Bir Çiftçiden Satın Alınan Heykel	s.44
Resim 7. Körtik Tepe Mezarlarında Ele Geçen, Ölü Kültü İle Bağlantılı Bulgular	s.49
Resim 8. Bitumdan Yapılmış Boncuk	s.52
Resim 9. Çayönü Izgara Planlı Yapılar	s.58
Resim 10. Gusir Höyük’ te yer alan, Dikdörtgen Ve Yuvarlak Yapılar	s.62
Resim 11. Gusir Höyük’ te Yuvarlak Planlı Yapıların İçinde Yer Alan Dikilitaş	s.63
Resim 12. Mezraa-teleilat 3. Evre İnsan Heykelciği	s.71
Resim 13. Mezraa-Teleilat Buluntusu Kemik Olta Kancası	s.72
Resim 14. Göbekli Tepe’nin Kuzey Platosunda Yer Alan Çıkarılmaya Hazır Megalit	s.80
Resim 15. Göbekli Tepe’de Bulunan Sarnıç Benzeri Oyuntular	s.81
Resim 16. Göbekli Tepe’de yer alan dikilitaş 1’in Sol Yüzünde Yer Alan Yılan Kabartmaları	s.82
Resim 17. Göbekli Tepe’de Yer Alan Dikilitaş 1’in Önyüzünde Yer Alan Yılanlar Örgüsü Ve Koç Kabartması	s.83
Resim 18. Göbekli Tepe’de yer alan dikilitaş 2 Üzerinde Yer Alan Hayvan Kabartmaları	s.84
Resim 19. Göbekli Tepe’de yer alan dikilitaş 9 Üzerinde Yer Alan Tilki Kabartması	s.85
Resim 20. Göbekli Tepe’de Yer Alan Dikilitaş 12 Üzerinde Yer Alan Hayvan Kabartmaları	s.86

Resim 21. Göbekli Tepe’de yer alan dikilitaş 18’in göğüs kısmında yer alan motifler	s.87
Resim 22. D yapısında bulunan kabartma motifli, sırtlan ve akbaba figürleri	s.88
Resim 23. Göbekli Tepe’de yer alan dikilitaş 33’ün ön yüzünde yer alan figürler	s.89
Resim 24. Aslanlı Dikilitaş Yapısı’na ait seki levhaların birinde yer alan kadın figürü	s.90
Resim 25. Nevali Çori kült binası	s.94
Resim 26. Nevali Çori’de bulunmuş bir kadına ait olduğu düşünülen başın üst kısmı tahrip olmuş heykel	s.95
Resim 27. Nevali Çori’de bulunmuş Kireçtaşından yapılmış baş	s.96
Resim 28. Nevali Çori’de bulunmuş kireçtaşından yapılmış, bileşik figürlü dikilitaş	s.97
Resim 29. Yeni Mahalle’de 1993 yılında bulunan heykel dünyanın en eski ve en büyük insan heykeli	s.99
Resim 30. Hamzan Tepe’de yer alan kaya çanakları	s.102
Resim 31. Hamzan Tepe’de yer alan daire biçimli havuz örneği	s.102
Resim 32. Hamzan Tepe’de yer alan T biçimli in situ megalit	s.103
Resim 33. Sefer Tepe’de yer alan in-situ megalit başı örneği	s.105
Resim 34. Sefer Tepe’den kopartılarak getirilen T biçimli megalit	s.105
Resim 35. Sefer Tepe’den kopartılarak getirilen üzerinde boğa başı şeklinde bir oyuğun bulunduğu megalit parçası	s.106
Resim 36. Taşlı Tepe’de ele geçen obsidyen ve çakmaktaşı buluntular	s.108
Resim 37. Taşlı Tepe’de ele geçen öğütme taşları	s.108
Resim 38. Taşlı Tepe’de ele geçen havanelli parçaları ve öğütme taşları	s.109
Resim 39. Taşlı Tepe’de ele geçen havanelli	s. 109
Resim 40. Taşlı Tepe’de ele geçen, mermer taşından yapılmış havan	s.110
Resim 41. Taşlı Tepe’de ele geçen mermer boncuk	s.110
Resim 42. Taşlı Tepe’de ele geçen yassı balta	s.111
Resim 43. Taşlı Tepe’de ele geçen taş tabak	s.111
Resim 44. Taşlı Tepe’de ele geçen boğa başı	s.112
Resim 45a. Taşlı Tepe’den köy evinin önüne getirilen megalit parçası	s.112

Resim 45b. Taşlı Tepe’den köy evinin önüne getirilen megalit parçaları	s.113
Resim 45c. Buluntu merkezinde yer alan tahrip edilmiş megalit parçaları	s.113
Resim 46a. Karahan Tepenin kuzeydoğudan görünümü	s.122
Resim 46b. Karahan Tepenin kuzeybatıdan görünümü	s.122
Resim 47. Karahan Tepe’de yer alan tümülüs kalıntıları	s.123
Resim 48a. Karahan Tepe’de yer alan üstü kısmen kapalı sarnıç	s.123
Resim 48b. Karahan Tepe’de yer alan kanallı sarnıç	s.124
Resim 49. Karahan Tepe’de yer alan tahrip edilmiş megalit örneği	s.124
Resim 50a. Karahan Tepe’de yer alan karşılıklı duran megalit örneği	s.125
Resim 50b. Karahan Tepe’de yer alan karşılıklı duran megalit örnekleri	s.125
Resim 50c. Karahan Tepe’de yer alan karşılıklı duran megalit örnekleri	s.126
Resim 50d. Karahan Tepe’de yer alan karşılıklı duran megalit örnekleri	s.126
Resim 50e. Karahan Tepe’de yer alan karşılıklı duran megalit örnekleri	s.127
Resim 50f. Karahan Tepe’de yer alan karşılıklı duran megalit örnekleri	s.127
Resim 50g. Karahan Tepe’de yer alan karşılıklı duran megalit örnekleri	s.128
Resim 50h. Karahan Tepe’de yer alan karşılıklı duran megalit örnekleri	s.128
Resim 50i. Karahan Tepe’de yer alan karşılıklı duran megalit örnekleri	s.129
Resim 50i. Karahan Tepe’de yer alan karşılıklı duran megalit örnekleri	s.129
Resim 51. Karahan Tepe’de açığa çıkarılmış dikdörtgen yapıda PPNB’ye tarihlenen yapı duvarı	s.130
Resim 52. Karahan Tepe’de yer alan eğik duran megalit örneği	s.130
Resim 53. Karahan Tepe’den çıkarılarak Şanlıurfa Müzesi’nde sergilenen yılan figürlü megalit	s.131
Resim 54. Karahan Tepe’den çıkarılmış hayvan ayağı kabartmalı megalit parçası	s.133
Resim 55. Karahan Tepe’de yer alan yuvarlak planlı yapı	s.134
Resim 56. Karahan Tepe’de yer alan üstü örtülmüş alan	s.134
Resim 57. Karahan Tepe’de bulunmuş yılan derisi	s.135
Resim 58. Karahan Tepe’nin batı yamacında bulunan çıkarılmaya hazır megalit örneği	s.135
Resim 59. Karahan Tepe’nin doğu yamacında bulunan tamamlanmamış megalit örneği	s.136

Resim 60. Karahan Tepe'nin batı yamacında yer alan ritüel amaçlı yuvarlak figür	s.136
Resim 61. Karahan Tepe'de bulunmuş kuş kabartmalı heykel parçası	s.137
Resim 62. Karahan Tepe'de ele geçen havan örneği	s.139
Resim 63a. Karahan Tepe'de ele geçen dikdörtgen biçimli pervaz parçası	s.139
Resim 63b. Karahan Tepe'nin doğu yamacında ele geçen yuvarlak biçimli pervaz parçası	s.140
Resim 63c. Tepe noktasında ele geçen dikdörtgen pervaz parçası	s.140
Resim 64a. Karahan Tepe'de yer alan kaya çanakları	s.141
Resim 64b. Karahan Tepe'de yer alan kaya çanakları	s.141
Resim 65. Karahan Tepe'nin batı yamacında yer alan havuz örneği	s.142
Resim 66. Karahan Tepe'nin batı yamacında bulunan iki basamaklı merdiven	s.142
Resim 67. Karahan Tepe'nin batı yamacında bulunan kaya dibine akan kanal	s.143

GİRİŞ

Dünya 4.6 milyar yıl önce oluşmaya başlamıştır. Dünyanın oluşumundan günümüze değin geçen bu uzun süreç içerisinde birçok alanda değişimler yaşanmıştır. Ancak bu süreç içerisindeki en önemli değişim, MÖ 10 binlerde ortaya çıkan ve insanlık tarihinin devrim noktası olan Neolitik Dönem'dir. Bu döneme kadar, yüz binlerce yıl avcı ve toplayıcı bir yaşam tarzı süren insanlar Neolitik Dönem ile beraber yerleşik yaşama geçmiş ve bunun sonucu olarak tahıl ürünlerini ve hayvanları evcilleştirmişlerdir. Dolayısıyla besin üretiminin zorunlu bir sonucu olarak yerleşik yaşama geçmeyen insanlar, su kaynaklarına yakın bölgelerde klanlar halinde yaşamışlardır. Böylece köyler ve akabinde kent olgusu ortaya çıkmıştır. Şüphesiz köy ve kentlerin oluşum süreci kısa bir sürede olmamıştır. Bu olguların zemini Seramiksiz Neolitik Dönem'de atılmış olmalıdır.

Günümüze değin, insanların besin üretiminin zorunlu sonucu olarak yerleşik yaşama geçtiği öngörülmektedir. Ne var ki Yakındoğu Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezlerinde yapılan kazılar, değiş tokuş, iş bölümü ve devasa yapıların bu sürecin zorunlu bir sonucu olarak gerçekleşmediğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle Şanlıurfa Bölgesi'nde son dönemlerde ortaya çıkarılan ve hakkında henüz sınırlı bilgiye sahip olduğumuz megalitli buluntu merkezleri bunun açık bir kanıtıdır.

Bununla beraber, çok uzun sürede yapıldığı düşünülen bu merkezlerdeki büyük boyutlu yapıların, dönemin dini ritüellerinin gerçekleştirilmesi amacıyla örgütlü toplumlar tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Bu yapıların oluşması için gereken örgütlü toplumlar, şüphesiz ki bir otorite tarafından yönetilmeli ve bir kült alanı için gereken otorite ise dini liderlerden oluşmuş olmalıdır. Dini liderlerin toplumu iş bölümüne göre ayırmaksızın yapılması mümkün olmayan bu buluntu merkezlerinde, taş ustası, figür ustası, yontmataş ustalarının olması gerekmektedir. Bu da toplumsal sınıfları aynı zamanda uzmanlaşmayı ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan Şanlıurfa'da yer alan birçok Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezlerinden biri olan Karahan Tepe de anıtsal yapıların yer aldığı, yerleşime dair izler barındırmayan bir buluntu merkezidir. İnşa edilmesinin oldukça zaman aldığı açıkça belli olan Karahan Tepe, birçok türdeşine nazaran daha büyük bir alanı kaplamaktadır. Kazısı yapılmayan, bu nedenle alt tabakaları hakkında bilgi sahibi olmadığımız buluntu merkezi kült amaçlı inşa edilmiş olmalı-

dır. Büyük bir organizasyonun eseri olan Karahan Tepe; kendi döneminde dinin şekillendiği, anıtsal mimarinin ve iş bölümünün gerçekleştiği bir buluntu merkezi konumundadır.

“Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Bulunan Seramiksiz Neolitik Döneme Ait Bir Buluntu Merkezi Karahan Tepe” başlıklı bu yüksek lisans çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde yapılacak olan çalışmaya ilişkin ön bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde, Anadolu’da Neolitik Dönem araştırmalarının tarihsel gelişimi değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, ülkemize nazaran kazıları çok daha erken dönemlerde başlayan, bu nedenle daha ayrıntılı bilgilere ulaşabileceğimiz, Anadolu bağlantılı Yakındoğu Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezleri, bulundukları konuma göre üç bölge ve on bir buluntu merkezi olarak ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, Anadolu Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezleri iki ana bölgeye, bölgeler altı kente, kentler ise bir düzen içerisinde on yedi buluntu merkezine ayrılmıştır. Bu buluntu merkezlerinin, Karahan Tepe ile ilişkili detayları ayrıntılı olarak ele alınmış ve gerekli görülen yerlerde Karahan Tepe’nin daha iyi anlaşılması amacıyla görsel malzemeye yer verilmiştir. Bu anlamda gerekli yayın taramaları yapılmış ve bağlantılar ile konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMAYA İLİŞKİN ÖN BİLGİLER

1.1. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın temel amacı, Şanlıurfa'nın 63 km doğusunda yer alan Seramiksiz Neolitik Dönem (PPN) buluntu merkezlerinden biri olan Karahan Tepe'nin, komşu kültür çevreleri kapsamında önemini irdelemek ve Ürdün, Suriye, Irak gibi komşu ülkelerde yer alan Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezlerini inceleyerek, Karahan Tepe malzemesi üzerinden, Anadolu'nun diğer çağdaş buluntu merkezleriyle olan ilişkileri konusuna açıklamalar getirebilmektir.

Tez çalışmasına konu olan Karahan Tepe'de görünür durumda olan “T” biçimli megalitler, yoğun tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü alanlar içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle, tarıma engel olduğu gerekçesiyle özellikle de megalitlerin tarla sahipleri tarafından sökülmesi ya da kırılması sonucu, buluntu merkezi ciddi ölçüde zarar görmektedir. Buna rağmen diğer megalitli buluntu merkezlerine¹ kıyasla daha iyi korunmuş durumda olan Karahan Tepe'nin, Neolitik Dönem mimari kalıntılarının bir kısmı define kazıları sonucu görünür duruma getirilmiştir. Bu anlamda söz konusu çalışmayla, yüzey kalıntılarının bilim dünyasına tanıtılması tez çalışmasının diğer temel amacı arasında yer almaktadır.

1.2. YÖNTEM

Araştırmalarımız, arazi çalışması, laboratuvar ve kütüphane olmak üzere üç aşamada yürütülmüştür.

Arazi çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile yapılan resmi yazışmalar sonucunda alınan resmi izinler neticesinde Şanlıurfa Müze Müdürlüğü denetiminde gerçekleştirilmiştir. 10/10/2013-11/10/2013 tarihlerinde müze görevlisi Mehmet Degirmencioğlu eşliğinde 2 gün süren çalışmalar sonucunda Karahan Tepe'de arkeolojik malzemenin yayıldığı bütün arazi ayrıntılı olarak incelenmiştir.

¹ Karahan Tepe, Göbekli Tepe, Sefer Tepe ve Nevali Çori, Taşlı Tepe, Kilisik(?) “T” biçimli dikilitaş (*megalit*) buluntu merkezlerinin olduğu yerlerdir.

Alanda bulunan megalitler, konumlarına göre tekli ya da gruplar halinde sıra numarası verildikten sonra kaydedilmiştir. Ayrıca, megalitlere ve yontmataş buluntu topluluğuna ait hammadde kaynaklarının nerede olduğu ve hammaddenin buluntu merkezine nasıl getirilmiş olabileceği konusuna ilişkin gözlemler yapılmıştır.

Karahan Tepe'ye ait orijinal malzeme, yüzey araştırması sonucunda toplanmış ölçüleri alınmış, fotoğrafları çekilmiştir. Malzeme, çalışmaları tamamlandıktan sonra olduğu yere bırakılmıştır. Arkeolojik küçük buluntular çalışılırken hangi malzemenin nerede yaygınlaştığı tipolojik olarak incelenmiştir.

Laboratuar aşamasında ise elde edilen verilerin istatistikleri yapılmıştır. Bunun yanı sıra, buluntu merkezinin topoğrafik bir haritası çıkarılmış, daha sonra bilgisayardan gerekli programlar eşliğinde harita 3 boyutlu olarak çizilmiştir.

Son olarak literatür çalışması sırasında kuramsal temellerin oluşması için yerli ve yabancı geniş bir kaynakça taraması yapılmıştır. Elden geldiğince birinci el kaynaklara ulaşmaya çalışılmıştır. Bu kaynaklara ulaşırken Dokuz Eylül ve Ege Üniversitesi Kütüphanelerinin yanı sıra, A. Semih Güneri, Bahattin Çelik, Ahmet Uhri, Haluk Sağlamtimur, Turgut H. Zeyrek gibi bilim insanlarının şahıslarına ait kitaplıklardan faydalanılmıştır. Bunun dışında, konuyla ilgili şimdiye kadar yapılmış olan tüm yüksek lisans ve doktora tezleri için Yükseköğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi internet sitesinden indirilmek suretiyle yararlanılmıştır.

1.3. ZAMANSAL KAPSAM

İnsan kültür tarihinin en önemli aşamalarından; çağımızın sosyal ve ekonomik düzeninin temelini oluşturan (Çelik M., 2007: 69) ilk defa Yakındoğu'da filizlenen (Sevin, 2003: 18) hayvanların evcileştirilip ürünlerin yetiştirilebileceğinin keşfedilmesi olarak tanımlanan sürece Neolitik Dönem adı verilir (Macqueen, 2001: 14). “İlk Üretim Çağı” olarak da anımsanan, insanların değişen iklim ve çevre şartlarına, gelişen teknolojileriyle uyum sağladığı bu dönem, insanlığın kültürel gelişimindeki önemli bir süreçtir. Paleolitik Çağ'ın avcı ve toplayıcılıkla geçinen insanlarını çiftçilere ve hayvan yetiştiricilerine dönüştüren bu köklü değişim için Gordon Childe ve bazı arakadaşları Neolitik Devrim deyimini kullanmıştır (Çelik M., 2007: 69).

Ancak bu gelişim, devrim gibi birdenbire olmaktan ziyade, yaklaşık 3500 yıllık bir evrim sürecinde oluşmuştur (Sevin, 2003: 18). Bu dönem iki evreli kültürel gelişimin olduğu Seramikli ve Seramiksiz Neolitik Dönem olmak üzere 2 başlık altında incelenmektedir. Seramiksiz Neolitik Dönem’de avcılık tamamen terk edilmese de insanlar yerleşik yaşama da geçmiştir. İnsanlar yerleştikleri yerlerin çevresinde bulunan bitki ve hayvanları evcilleştirmeye başlamış, taştan, çakmaktaşıdan, obsidyenden, kemik ve boynuzlardan süs eşyası yapmışlardır (Kaya, 2012: 32).

İnsanlar bu dönemde gelişkin kent ve köyler kurmuş olmasına karşın, kili biçimlendirerek seramik yapmayı becerememiş, günlük kap kacağını, ahşap ya da taşları oyarak oluşturmuşlardır. Bu nedenle Neolitik Dönem’in yaklaşık MÖ 10.500- 7.000 yılları arasındaki bu aşamasına Seramiksiz Neolitik Dönem adı verilmiştir (Sevin, 2003: 20-21). Seramiksiz Neolitik Dönem tanımı ilk kez Jericho’da yapılan kazılarda seramiğin bulunmamasından dolayı Kathleen Kenyon tarafından verilmiştir (Schmidt, 2007a: 36). Neolitik Dönem’in erken aşamalarından olan Seramiksiz Neolitik Dönem, Tarihöncesi Dönem’ler içinde en az bilgiye sahip olduğumuz dönemdir. Bu dönem; Seramiksiz Neolitik Dönem A, Seramiksiz Neolitik Dönem B ve Seramiksiz Neolitik Dönem C olarak üç ana evreye ayrılmaktadır. Yapılan incelemeler ve buluntular neticesinde Göbekli Tepe’nin 2. evresi ile olan benzerlikler nedeniyle ve daha önce Karahan Tepe’yi keşfeden Ardahan Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Bahattin Çelik’in yaptığı çalışmalar göz önüne alınarak, tez konumuz olan Karahan Tepe’nin Seramiksiz Neolitik Dönem’in B evresine tarihlenmesi uygun görülmüştür. Bu nedenle çalışmamızın kapsamı Seramiksiz Neolitik Dönem olarak sınırlandırılmıştır.

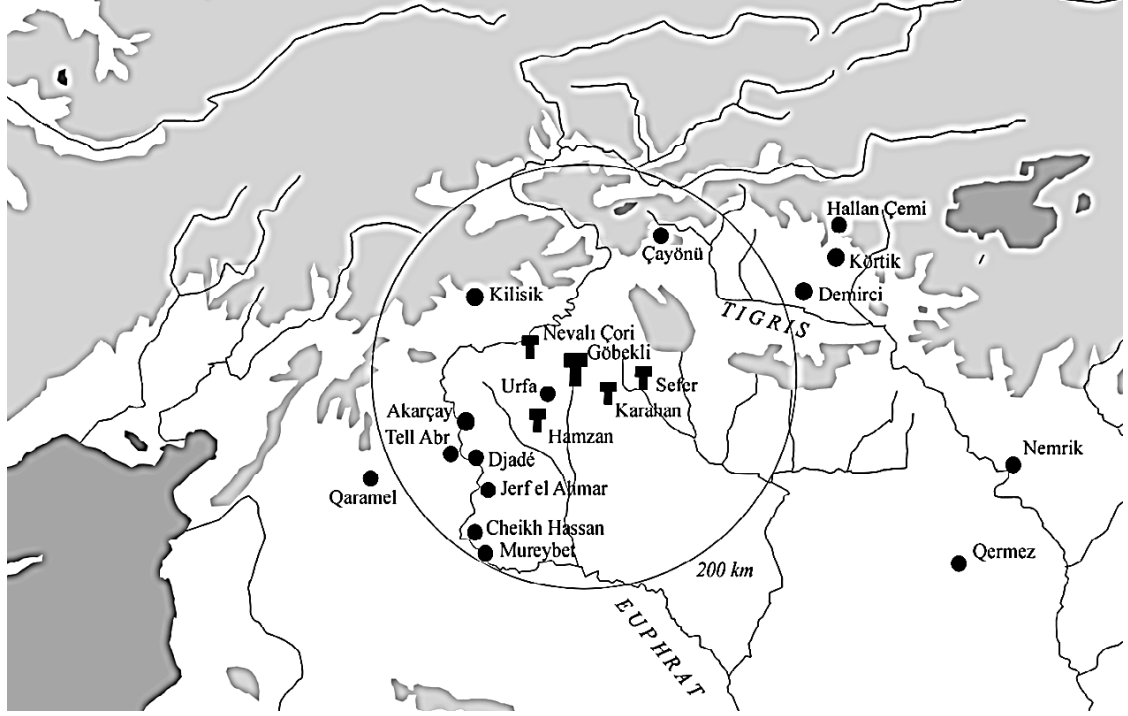
1.4. COĞRAFİ KAPSAM

Seramiksiz Neolitik Dönem çağdaş buluntu merkezlerinden, sadece Şanlıurfa'da görülebilen “ T” biçimli megalit örnekleri Karahan Tepe’de de yoğun bir şekilde yer almaktadır. Ancak söz konusu megalitlerin Şanlıurfa ile sınırlı kaldığı düşüncesi, bu sorun çerçevesinde bölgenin tamamını esas alan ayrıntılı araştırmaların yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Çoğu buluntu merkezi, baraj projeleri kapsamında yürütülen kısa süreli kurtarma kazı çalışmaları nedeniyle küçük ve sınırlı bir alanda keşfedilmiştir. Bu nedenle bölgede yapılacak olan ayrıntılı bir araştırmayla Şanlıurfa dışında da birçok “T” biçimli megalitli Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezinin keşfedilebileceği düşünülebilir. Nitekim megalitli buluntu merkezi olduğu düşünülen ancak yeri tespit edilemeyen Adıyaman Kilisik ile “T” biçimli olmazsa da nispeten megalitlerin atası olarak kabul edilen dikme taşların yer aldığı Gusir Höyük, bu tür buluntu merkezlerinin Şanlıurfa ile sınırlı kalmayacağına örnek olarak gösterilebilir. Yakın zamana kadar varlığı bilinmeyen buluntu merkezlerinden, Göbekli Tepe’nin 1994, Karahan Tepe’nin 1997, Taşlı Tepe’nin 2011 yılında keşfedilmesi, gelecekte benzeri birçok Neolitik buluntu merkezinin bulunabileceği düşüncesini destekler niteliktedir. Tüm bu nedenler göz önüne alınarak Şanlıurfa buluntu merkezlerinin yanı sıra Anadolu’nun Doğu ve Güneydoğu bölgeleri de çalışmamızın coğrafi kapsamına dâhil edilmiştir. Ayrıca konunun eksik kalmaması için Anadolu Neolitik kültürü ile bağlantıları sebebiyle, Yakındoğu’nun² önemli Neolitik Dönem buluntu merkezleri de tez kapsamında ele alınmıştır (Harita 1).

²Yakındoğu olarak adlandırılan bölge günümüzde; Suriye, Irak, İran, Lübnan, İsrail, Filistin, Ürdün ve Türkiye’nin güneydoğusunu kısmen içine alır.

Harita 1: Yukarı Mezopotamya Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezleri.



Kaynak: Schmidt, 2005: 14, Fig. 1.

1.5. TERMİNOLOJİ

Almaşık Düzeltiler: Bu düzelti tipinde, alet üzerindeki düzeltmeler taşınabilir bir yüzünde, bitişik ve aynı kenar üzerinde yer alırlar. Alet üzerindeki düzeltmeler taşınabilir her iki yüzünde ve bir kenarda yer alıyorsa doğru almaşık, her iki yüzün çapraz olarak farklı kenarlarında yer alıyorsa ters almaşık düzelti söz konusudur (Çelik, 2005: 13).

Anıtsal yapı: Boyutları çok büyük olan, görkemli, gösterişli, etkileyici olan yapı.

Çakmak taşı: Kireçtaşı ve tebeşir gibi genellikle kalsiyum karbonat bileşikleri içeren kayalar içerisinde bulunan ve % 98 silis içeren tortul bir kayadır. Sık yapıllı ince taneli, aşınmaya karşı dirençli taş, beyaz, gri, kahverengimsi, siyah gibi tonlardan oluşmaktadır. I. Jeolojik zamanda oluşmuş deniz tabanlarının altındaki

Sileks adlı organik maddenin aşırı ısı ve basınç altında sıkışıp daha sonra ani soğuması sonucu oluşan organik kökenli bir taştır (Çelik, 2005: 13).

Seramiksiz Neolitik Dönem: insanların ilk yerleşimler oluşturduğu, kısmen üretim gerçekleştirdiği ve hayvanları evcileştirdiği, seramiğin üretilmediği dönem

Dilgi: Çakmaktaşı, obsidiyen veya radyolarit gibi taşlardan yapılan, uzunluğu genişliğinin iki veya daha fazla katı olan paralel kenarlı yongalardır.

Dilgicik: 1,2 cm genişliğinde ve de 5 cm'den az uzunluklara sahip olan buluntulardır

Düzelti: Çakmaktaşı, obsidiyen veya radyolarit türü taşlardan, alet haline getirilecek öncül parçanın baskı ya da vurma yoluyla işlenerek alet haline dönüştürülmesi işlemi ile ilgili, bilinçli olarak çıkarılan düzenli ya da düzensiz küçük çıkarımlar bütünüdür.

Ezgi Taşı: Bir öğütücü tabanı ve bir de elle tutulacak biçimde şekillendirilmiş, genelde bazalt gibi sert taşlardan yapılan tahıl öğütme işi için kullanılan alet grubudur.

Fallus: Çeşitli malzemelerden yapılan üç boyutlu erkek cinsel organ timsali.

Fauna: Belli bir bölgede yaşayan hayvan varlığının tümüne verilen ad

Figürin: Genellikle hayvan, insan gibi canlı varlıkların çeşitli malzemelerden yapılan küçük model heykelcik anlamına gelen, üç boyutlu betimlemelerdir.

Flora: Bir bölgede yetişen bitki varlığının ortak adı,

Heykel: Figürinden daha büyük olan ve daha fazla ayrıntının verildiği 3 boyutlu yontu

Hocker Pozisyonu: Bebeğin anne karnındaki cenin duruşu

İn-situ: Arkeolojik bir bulgunun tam yerinde ve orijinal durumunda saptanması

Klorit / Chlorit: Siyah mikanın zamanla oluşturduğu metamorfik kayalık

Kült Binası: Kült etkinliklerinin gerçekleştiği özel yapı

Mızrak ucu: Büyük ölçeklerde çakmaktaşı veya obsidyenden yapılan düzellerle üçgen ya da yarı üçgen bir biçim verilmiş, sivri bir ucla biten alet

Obsidyen: Lavın hızlıca soğuması ve kristalleşmeye yetecek kadar zaman geçmeden donmasıyla oluşan doğal yollarla oluşan volkanik kökenli bir cam türü

Ritüel: Kendi kuralları olan bir inanç biçimleri

Seki: Oturmak için, taş veya çamurdan yapılmış set

Sembol/Simge: Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret

Megalit: Bir yapı oluşturmak amacıyla kullanılan büyük taş

Taban: Geleneksel yapımda sütun gibi taşıyıcı öğelerin zemine uzanan, düzlemsel yüzeyi

Tapınak: Tören alanları standartlaşmış ve yalnızca tapınma işlevi olan, tapınmak için toplanılan yer.

Terazzo: Seramikli veya Seramiksiz Neolitik Dönem’de, taban döşemesi olarak kullanılan bir tür sıva

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNEYDOĞU VE DOĞU ANADOLU'DA SERAMİKSİZ NEOLİTİK

DÖNEM ARAŞTIRMALARI TARİHÇESİ

18. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına dek, kutsal kitapların yönlendirici etkisi ile çalışmalar tek doğrulu çözümlere yönelik kuramlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca; G. Childe'nin uygarlığın kurak ve yarı kurak bölgelerde doğal olarak yayılmış olduğu düşüncesinden hareketle geliştirilen kuramlar, Yakındoğu arkeolojisini şekillendirmiş ve araştırmaların Mezopotamya odaklı olarak kurgulanıp gelişmesine yol açmıştır (Özdoğan, 2003: 7). Bu nedenle Neolitik Dönem araştırmaları, Anadolu'nun güneyine, Kuzey Mezopotamya, Suriye ve Filistin'e kadar uzanan Doğu Akdeniz kuşağına odaklanmıştır. Bu coğrafya içinde son eli yılda 400 kadar Neolitik Çağ'a ait kazı yapılmıştır (Schmidt, 2007a: 8).

Anadolu Yarımadası ise tarihöncesi kültürlerin, gelişmiş olan büyük uygarlıkların bıraktığı ölçüde etkileyici kalıntılara sahip olmaması (Özdoğan ve Başgelen, 2007: VII) ve araştırma eksikliği nedeniyle neolitik yaşam biçiminin dışında tutulmuştur (Özdoğan, 2012: 46). Uzun süre boyunca Anadolu'ya neolitik yaşam biçiminin, Güneybatı Asya'da gelişimini tamamladıktan sonra aktarıldığı düşünülmüştür (Schmidt, 2007a: 8). Yakındoğu bağlamında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bir taşra konumunda olduğu (Özdoğan, 2003: 7) Anadolu'nun ise sadece Neolitik Dönem yaşam biçimini Batı'ya aktaran bir köprü rolü oynadığı iddia edilmiştir (Schmidt, 2007a: 8). Bu nedenle Anadolu Neolitiği'nin başlangıcı hep Levant modeline göre yorumlanmaya çalışılmıştır. Oysa; Anadolu'nun sosyo-ekolojik yapısı ve coğrafi konumundaki bölgesel çeşitlilikler, iklimsel açıdan homojenlik gösteren Levant ile kıyaslanamayacak kadar karmaşıktır. Bunun nedenlerinden biri Anadolu'nun engeller arasında kalan ovalarının, Holosen'e geçilmeden önce Torosların ve anti-Torosların kuzey ve güneyinde Pleistosen'e özgü plüvial göllerle kaplı olmasıyla ilgilidir. Bu göllerin kuruma sürelerinin Holosen başlarının ilerleyen dönemlerinde, günümüzden 8-7. bin yıla kadar süregeldiği izlenmektedir (Esin, 2007: XI).

Holosen iklim koşullarının başlaması ile buzulların kuzeye çekilmesi ve havanın ısınmaya başlaması ile beraber (Sevin, 2003: 14) Güneydoğu, Doğu ve İç Anadolu'da bitki dünyası çeşitlenmiş, avlanacak hayvan sürüleri nehir boylarındaki ortamlara kaymıştır (Esin, 2007: XII). Doğu Akdeniz havzasında doğa insanlara daha uygun yaşam ortamı sunmuş, insanlar mağaraların yanı sıra açık alanlarda da yerleşim kurmuşlardır (Bilgi, 2012: 31). Önceleri plüvial göl kıyılarında yaşayan avcı-toplayıcı Üst Paleolitik toplulukları, hayvanları takiben kamp yerlerini nehir boylarına taşımaya başlamışlardır. Özellikle Güneydoğu Anadolu'da Çayönü ve Göbekli Tepe, İç Anadolu'da Aşıklı Höyük gibi yerlerde yaşamış insan topluluklarının yoğun avcı karakterlerinin uzun süre sürmüş olması ve bitki üretiminin başlangıcını da gerçekleştirmiş olmaları bunun bir kanıtıdır. Bu nedenle Levant terimiyle PPNA çukur barınakları, Güneydoğu Anadolu'da bile komşu ülkelerinkinden farklılık göstermektedir (Esin, 2007: XII).

Bununla birlikte, Anadolu'yu neolitik yaşam biçiminin dışında tutma ve Levant modeline göre yorumlama düşüncesi 1960'lı yılların başlarına kadar tartışma konusu olmuştur. Bu genel ilgi eksikliği ister istemez bilimsel çalışmalara da yansımıştır. Öyle ki, Neolitik dönem başta olmak üzere Anadolu'nun tarih öncesi dönemlerini ele alan kazı ve araştırmalar, bir kaç istisna dışında yok denecek kadar azdı. Anadolu'nun tarihöncesi dönemler açısından önem taşımadığı önyargısı öylesine güçlü idi ki, o yıllarda yapılan, Çatalhöyük, Can Hasan Erbaba, Süberde ve Çayönü kazıları bile beklenen etkiyi yapamamıştır. Anadolu Yarımadası, uygarlığın en önemli kırılma noktasını oluşturan Neolitik Devrim'in nerede, nasıl ve neden ortaya çıktığı ile ilgili tartışmaların dışında kalmıştır (Özdoğan ve Başgelen, 2007: VII –VIII). Ancak 1960'lı yıllarda, yapılacak barajlar nedeniyle başlatılan kurtarma kazılarının ve son yıllarda gerçekleştirilen çalışmaların ortaya koyduğu gibi, bu bölgelerde MÖ 10.000'den başlayarak önemli neolitik buluntu merkezlerinin bulunması ve bunların Mezopotamya'dan bağımsız gelişen özgün bir model oluşturduğunun belirlenmesi geleneksel tarih anlayışında önemli değişikliklere yol açmıştır (Özdoğan, 2003: 7). Bunlar arasında ilk çarpıcı örnekler Şanlıurfa Bölgesi'nde H. Hauptmann tarafından kazılmış olan Nevali Çori ile Batman'da M. Rosenberg tarafından kazılan Hallan Çemi, K. Schmit'in başkanlığında kazılan Göbekli Tepe ile V. Özkaya'nın kazdığı Körtik Tepe'dir (Özdoğan ve Başgelen, 2007: VII –VIII). Yine Seramiksiz Neolitik

Dönem'e ait Çayönü kazısı 1964'te başlamasına rağmen, keşfedilen birçok unsura, Nevalı Çori ve Göbekli Tepe kazılarına kadar bu dönemde aykırı olarak bakılmıştır. Yeni kazılar Anadolu arkeolojisine canlılık kazandırmış ve önyargılar kırılmıştır (Özdoğan, 2012: 46).

Özellikle geçiş yolu olarak görülen Anadolu, son yapılan araştırmalar neticesinde kültürleri aktaran bir köprü olarak değil, kültürleri birleştiren bir rol oynamıştır. Orta ve Güneydoğu Anadolu'dan başlayarak gelişen neolitik yaşam, bir süre sonra Anadolu'nun batı kesimlerine ulaşmıştır. Neolitik yaşam bu bölgelerde şekillendikten sonra Balkanlar ve Avrupa'ya aktarılmıştır. Bu bağlamda Anadolu'nun batısı, Avrupa uygarlığının çıkış noktası olarak görülebilir (Özdoğan, 2012: 46).

Ancak Anadolu Neolitiği'nin görkemi 1950 ve 1960'lı yıllarda başta Jacques Bordaz, Robert J. Braidwood, Halet Çambel, Davit French, John Garstang, Bruce Howe, Şevket A. Kansu, Kılıç Kökten, James Meallart, Ralph Solecki bilim insanlarının Amik Ovası, Biris Mezarlığı, Can Hasan, Çatalhöyük, Çayönü, Er Baba, Fikirtepe, Hacılar, Söğüt Tarlası, Süberde, Yarımburgaz ve Yumuktepe başta olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde yaptıkları kazılarla ortaya çıkmıştır (Özdoğan ve Başgelen, 2007: VII –VIII).

Geçmişte yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen Anadolu'da 226 Seramikli Neolitik 65 Seramiksiz Neolitik olmak üzere keşfedilen toplam 291 Neolitik Dönem'e tarihlenen buluntu merkezi mevcuttur (TAY: 2014). Bunlardan bir kaçı dışında ciddi bir çalışma ya da kazı yapılmamış çoğunda sadece yüzey araştırması ile sınırlı kalmıştır. Bu nedenledir ki yapılan çalışmalar ancak komşu ülke Neolitik Dönem buluntu merkezleriyle karşılaştırıp, karşılaştırma üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Anadolu Neolitik Dönem özellikleri, her ne kadar Yakındoğu Neolitik Dönem kültürü ile iç içe olsa da kendisine has özellikler de barındırmaktadır. Özellikle Şanlıurfa Bölgesi'nde yoğunlaşan Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezleri gerek iklim gerek yer şekilleri ve gerekse ekolojik olarak büyük farklılıklar göstermektedir. Kazısı devam etmekte olan Göbekli Tepe kült alanı arkeoloji dünyasını sarsan örneklerden sadece biridir. Daha ileriki yıllarda Neolitik merkezlerde yapılacak olan kazı çalışmaları, Anadolu neolitiği ile ilgili daha somut bilgiler elde etmemizi sağlayacak gibi görünmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAKINDOĞU'DA SERAMİKSİZ NEOLİTİK DÖNEM

KÜLTÜR ÇEVRELERİ

3.1. ÜRDÜN BÖLGESİ

3.1.1. Ain Ghazal (Ayn Gazal)

En geniş ölçüde 12 hektar alanı kaplayan ve çağdaşı Jericho'dan üç kat daha büyük olan Ain Ghazal (Coogan, 1998: 10-11), Yakındoğu'da bilinen en büyük Neolitik Dönem buluntu merkezidir. 1974 yılında Amman'ı, Zarqa'ya bağlayacak yol çalışmaları sırasında ortaya çıkan buluntu merkezinin bir bölümü iş makineleri tarafından tahrip edilmiştir (Schmidt, 2007a: 34). Seramiksiz ve Seramikli Neolitik Dönemlerde MÖ 8. 7. ve 6. binde yerleşim gören Ain Ghazal kazıları (Shaw ve Jameson; 2008: 34) Garry O. Rollefson tarafından 1982 yılında başlatılmıştır. Bu kazı çalışmalarından elde edilen verilere göre, buluntu merkezinde MÖ 7250'lere tarihlenen köy yerleşimi daha sonra yaklaşık 2.000 kişinin yaşadığı bir merkeze dönüşmüştür. Ancak MÖ 6000'lerden sonra yapılan yoğun tarım neticesinde toprak verimsizleşmiş ve yerleşim küçülmüştür. Bu nedenle MÖ 5.000'in hemen sonrasında yerleşim terk edilmiştir (Schmidt, 2007a: 34).

Erken evrelerde 5 m²'den büyük olan bazı evler genellikle iki ya da üç odalıdır. PPNC evresinde en geniş boyutuna ulaşan yerleşimde nüfusun artmasına bağlı olarak değişen mimari stiller neticesinde evler daha küçük hale gelmiştir (Coogan, 1998: 11). Özenle sıvanmış, düzensiz şekilli taşlardan inşa edilmiş evlerin, zemin ve duvarlarında bazı tasarım çeşitleri kırmızı boya ile dekore edilmiştir (Kleiner, 2010: 11).

Mimari yapı olarak diğer önemli bir buluntu ise PPNB evresinde normal ev olarak yorumlanamayacak yapılardır (Rollefson, 1998: 45). Ritüel amaçlı kullanıldığı düşünülen bu yapıların iki türü vardır. Bunlardan biri oval veya yuvarlak, diğeri ise dikdörtgen planlıdır (Rollefson, 2005: 7). Bu yapılar, terk edilmeden önce bilinçli bir şekilde gömülmüş ve günümüze korunarak ulaşmıştır (Rollefson, 1998: 54). Hangi amaçla gömüldüğü henüz tespit edilemeyen ritüel yapılar, çalışmamız içeri-

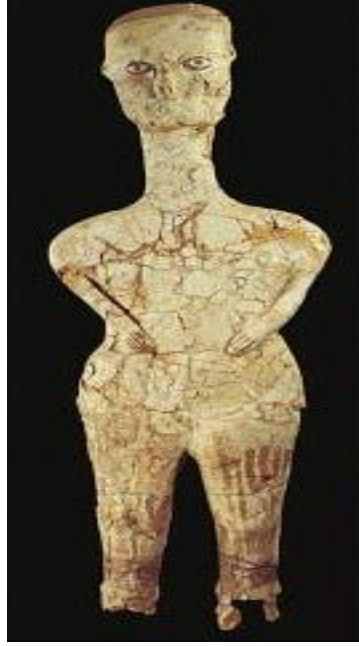
sinde yer alan başta Karahan Tepe olmak üzere Şanlıurfa ve Adıyaman çevresindeki megalitli yapılarda da gizemini korumaktadır.

Rollefson; Ayn Ghazal ile Eriha'yı, mimari, sanat ve ritüel uygulamalardaki benzerlikler nedeniyle "kardeş kentler" olarak tanımlamış ve Ayn Ghazal'daki nüfus artışının, Eriha'nın MÖ 7. binin ortalarındaki nüfus azalmasıyla kısmen ilişkili olduğunu, Eriha'daki nüfusun bir kısmının o dönemlerde Ayn Ghazal'a göçtüğünü iddia etmiştir (Schmidt, 2007a: 44).

Bu iki kardeş kent arasındaki bir başka benzerlik; bazı özel kişilere ait kafataslarının vücuttan ayrılarak etlerinin temizlenmesi, yüz kısmının alçı ile şekillendirildikten sonra, boyanması ve son olarak belirgin bir yere yerleştirilmiş olmasıdır (Schmidt, 2007a: 45). PPNB evresine ait bu kafataslı gömü çeşidinden en az üç tane ele geçmiştir, ancak bu definlerin hiçbiri ev zeminleri altında bulunmadığından, kafatası kültünün bir zayıflaması ve ataların azalan öneminin göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Rollefson, 2005: 7).

Bunun dışında bir evin zemininde çakmaktaşı ucuyla oyulmuş, kilden yapılmış iki hayvan figürini, başka bir evin atık dolgu toprağında, ne olduğu anlaşılamayan bir kil nesnenin etrafında 24 adet sığır figürini toplu olarak bulunmuştur. Bu buluntular, yerleşimde ritüel bir uygulamanın olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Ayn Ghazal'da; ritüel uygulamalarda kullanıldığı düşünülen ve bilim insanlarının ata heykelleri olarak yorumladıkları 30 alçı heykel bulunmuştur (Schmidt, 2007a: 45). PPNB evresine tarihlenen, 35 ile 90 cm arasında yüksekliğe sahip antropomorfik şekilli (Shaw ve Jameson, 2008: 34) bu heykellerden en çarpıcı olanları, iki yerde saklanmış, iki başlı, MÖ 6500'e tarihlenen beyaz sıva ile biçimlendirilmiş gözbebeklerini tanımlamak için katran gibi bir madde kullanılmış olanlarıdır (Kleiner, 2010: 11). Gizemleri tam olarak anlaşılamayan bu heykeller, Neolitik dünyanın ritüelleri konusunda bilgi açısından önemli buluntulardır. Daha önce kardeş kent Eriha'da benzerleri bulunan ancak o dönemde tanımlanamayan heykeller, bu buluntular sayesinde anlamlandırılmıştır (Schmidt, 2007a: 45).

Resim 1: Ain Ghazal’da bulunan MÖ 6750-6250’ye tarihlenen, sıvalı ve zift işlemeli figürün. Louvre Müzesi.



Kaynak: Kleiner, 2010: 11, Şekil 1-15.

Ain Ghazal buluntu merkezinde yapılan çalışmalar sonucunda ele geçen bulgulara dayanarak uzak bölgelerden ticaret yapıldığına dair deliller ele geçmiştir. Süslemede kullanılmak üzere Akdeniz ve Kızıl Deniz’den deniz kabukları, Sina Yarımadası gibi uzak kaynaklardan yarı değerli taşlar ve bakır ithal edildiğini gösteren kanıtlar bulunmuştur. Süsleme dışında genellikle, bıçak ve silah olarak kullanılan obsidyen ise; birincil hammadde olmaya devam etmektedir. Güneydoğu Anadolu ve Ermenistan gibi yüzlerce kilometre uzaklıktan ticaretinin yapıldığı düşünülen obsidyenin doğrudan ya da dolaylı olarak yerleşime ulaştığı tespit edilemese de, topluluklar arasında ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerinin başlangıcını göstermesi açısından önemli bir bulgudur (Coogan, 1998: 11).

3.1.2. Jericho (Eriha)

Tevrat'ta adı sıklıkla karşımıza çıkan Eriha (Schmidt, 2007a: 32), günümüzde Ölü Deniz'in kuzeyinde bulunan Tell es- Sultan olarak adlandırılan bölgede yer alan bir buluntu merkezidir (Schmidt, 2007a: 34). Buluntu merkezinde Charles Warren tarafından 1868'de başlatılan kazılar; 1907 ve 1909 yılları arasında Teolog Ernst Sellin ve Carl Watzinger, 1930-1936'da John Garstang, 1952-1958'de Kathleen Kenyon tarafından yapılmıştır (Schmidt, 2007a: 35). İngiliz arkeolog Kathleen Kenyon tarafından kazıları yapılan buluntu merkezi, Yakın Doğu'da Neolitik Dönemi'nin gelişimi hakkında önemli bilgiler sağlamıştır (Murray, 2007: 438).

Kenyon tarafından yapılan kazı çalışmalarında; Natufian döneminden Geç Tunç Çağı'na kadar kesintisiz bir iskân dizisini ortaya çıkarılmıştır (Murray, 2007: 439). Birinci tabakası Neolitik Dönem öncesi bir Natufiyalı köyü temsil edilen Eriha'nın ikinci tabakası ise Seramiksiz Neolitik Dönem'i içermektedir. İkinci tabakayı PPNA ve PPNB olmak üzere iki aşamaya ayırmak mümkündür (Şenel, 2001: 180).

PPNA evresi mimarisi incelendiğinde; sıralı ama seyrek düzenli (Şenel, 2001: 155) yuvarlak yapılı (Braidwood, 2008: 179) ve kubbeli, kerpiç evler söz konusudur (Murray, 2007: 439). Bu evlerin ölçüleri yaklaşık olarak 3,5 ile 4,5 m'dir (Şenel, 2001: 180). PPNB evresinde ise tabanları ile duvarları sıvalı (Braidwood, 2008: 179) PPNA'ya göre daha fazla odadan oluşan (Murray, 2007: 439) birbirine yapışık sık düzen yapılmış, aralarında avlu bulunan dikdörtgen planlı evler yer alır. Bu kuzeyden, Ürdün'den yeni bir halkın gelişi olarak yorumlanmaktadır (Şenel, 2001: 180).

Bu merkezde yürütülen kazılarda, PPNA evresinde taştan yapılmış güçlü savunma duvarları ve biçimlendirilmiş kerpiğin kullanımının temelini oluşturan öğeler ortaya çıkarılmıştır (Murray, 2007: 439). Yaklaşık 3x4x700 m olan savunma duvarının yapılma nedeni Ürdün'de tarım yapılan tek yerin Eriha olmasıyla ilgili olmalıdır (Şenel, 2001: 153). Ancak; Kenyon bu duvarları sur gibi nitelendirse de, Bar-Yosef bu duvarın, taşkınlara karşı koruma amaçlı, Ronen ve Adler ise duvarların ritüel amaçlı yapıldığını öne sürmüşlerdir (Issar ve Zohar, 2004: 57-58). Sonuç olarak, duvarın amacından ziyade, bu tür anıtsal yapıların oluşması için insan gücünü seferber edebilen toplumsal örgütlenmenin varlığı söz konusudur (Schmidt, 2007a: 41).

Tarihinin büyük kısmında savunma duvarı ile koruma altına alınan buluntu merkezinde (Bright, 2000: 25) diğer önemli bir öge ise savunma amacıyla yapıldığı düşünülen bir kulenin varlığıdır (Murray, 2007: 439). Çapı 10 m, yüksekliği 8.5 m olan kule 22 basamaktan oluşmaktadır (Issa ve Zohar, 2004: 57-58). Kulenin nasıl yapıldığına dair herhangi bir kanıt yoktur ve merdiven dışında kulenin iç yapısı bilinmemektedir. Kenyon yaptığı kazı çalışmalarında, kuleye giden merdivenin hemen başlangıcında 12 adet iskelet ve havan benzeri çukurların olduğu iki büyük taş çıkarmıştır. Kenyon bu iki taşı, totem direklerine ait kaide olarak yorumlamıştır. Bu yorum megalitli buluntu merkezlerinde benzeri buluntuların ele geçmesi nedeniyle doğrudur. Ancak Kenyon bu buluntuların ritüel amaçlı olduğunu devam ettirememiştir (Schmidt, 2007a: 41-42).

Ritüel amaçlı yapıldığı düşünülen diğer bir buluntu ise, PPNB evresine ait içinde dikili bir taş olan ve kült odası olduğu düşünülen bir odadır. Ancak odada, sunak olabilecek bir kanıt bulunamamıştır. Bununla beraber Ata kültü ile ilişkili olduğu düşünülen kafatasları (Şenel, 2001: 155), çamurla sıvanarak biçimlendirilmiş (Braidwood, 2008: 179). Etleri sıyrılmış, üzeri boyanmış kafatasları ve bazen bu kafataslarının üzerine oturtuldukları balçık heykeller bulunmuştur (Şenel, 2001: 155). PPNA'da görülmeyen iskeletler üzerindeki bu uygulama sadece PPNB ile sınırlıdır (Schmidt, 2007a: 42-43).

Buluntu merkezinin PPNA evresinde (MÖ 8300) obsidyen aletler geniş bir ticaret ağının bir parçası olmuş iken (Murray, 2007: 439) PPNB evresinde ise yeni bir çakmaktaşı ve obsidyen teknolojisi ortaya çıkmıştır (Braidwood, 2008: 179). Muhtemelen Anadolu'dan gelen obsidyen, Sina'dan gelen turkuaz ve deniz kıyısından gelen deniz kabukları uzak mesafelere uzanan ticaret ilişkilerinin bir göstergesidir (Bright, 2000: 25-26).

Erken Seramiksiz Dönem'de bitki ve hayvanların evcileştirildiğine dair kanıtlar bulunan buluntu merkezinde (Ucko ve Dimbleby; 2009: X1X), Orak, el değirmeni ve öğütücüler tahıl bitkilerinin ekimine tanıklık ederken; köpek, keçi, domuz, koyun ve öküz kemikleri, hayvanların evcilleştirilmiş olduğunu kanıtlar niteliktedir (Bright, 2000: 25-26). Nitekim Paleo-botanik incelemelerin sonucunda elde edilen verilere dayanarak, bitkilerin buluntu merkezinin kuruluşundan itibaren yetiştirildiği muhtemelen de sulandığını düşünülmektedir (Issar ve Zohar, 2004: 57). MÖ

7350'lerde yoğun tarım neticesinde toprağın verimsizleşmesi nedeniyle terk edildiği düşünülen buluntu merkezi, MÖ 7. binde tekrar iskân edilmiştir (Şenel, 2001: 153).

3.1.3. Byblos

Antik Dönem'de Kuzey Fenike kıyısında önemli bir limana sahip olan bu yerleşim günümüzde Beyrut'un kuzeyinde yer almaktadır. Orijinal adı Gebal olan yerleşim (Losch, 2005: 56) daha sonra ithal papirüs ticareti nedeniyle Yunanlılar tarafından Byblos olarak anılmıştır (Tate, 2006: 160). Yerleşim ilk olarak 1860'ta Ernest Renan tarafından araştırılmış, arkeolojik kazılar ise 1922'de Mısır tarihi uzmanı Pierre Montet tarafından başlatılmıştır. Montet'ten sonra 1970'lerin sonuna kadar kazı yapan Maurice Dunand yerleşimi en alt seviyeye kadar açmıştır (Aruz ve diğ., 2008: 49). Yapılan kazı çalışmaları neticesinde yerleşimin MÖ 8000 – 4000 tarihleri arasında kesintisiz olarak iskan edildiği tespit edilmiş (Kipfer, 2000: 85), Bu çalışmalarda Neolitik Dönem'e tarihlenen sıvanmış zeminli tek odalardan oluşan kare planlı barakalar ortaya çıkarılmıştır (Aruz ve diğ., 2008: 49).

Yerleşimde ele geçen diğer bir buluntu ise Byblos tipi ok uçlarıdır. Karahan Tepe'de de sıklıkla ele geçen Byblos tipi ok uçları ilk kez, Byblos kentinde bulunduğu için bu isim ile nitelendirilmiştir. MÖ 8. binden MÖ 7. bine kadar hemen hemen tüm Neolitik buluntu merkezlerinde yaygın olarak görülen bu tür ok uçları Seramik-siz Neolitik Dönem'in sonlarına doğru yerini Amuq ve Ugarit uçlarına bırakmıştır (Çelik, 2005: 107).

3.2. SURIYE BÖLGESİ

3.2.1. Mureybet

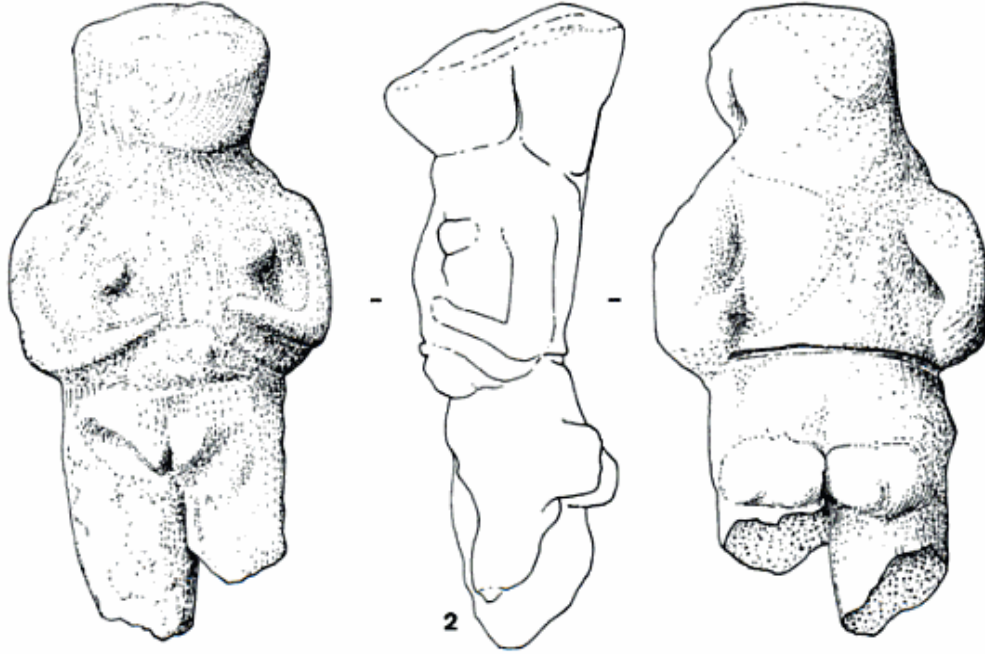
Halep'in 86 km doğusunda Fırat'ın sol kıyısında yer alan Muskene civarında bulunan Mureybet, Levant ile Mezopotamya arasında yer alır (Maisels, 1993: 79). Natufian ile Proto-Neolitik ve Akeramik Neolitik Dönem arası geçiş özelliği gösteren (Shaw ve Jameson, 2008: 5) buluntu merkezinin bazı yerleri 10 metre yüksekliğe ulaşır. Mureybet, MÖ 8.200 ile 6.600 yıl öncesine tarihlenen (Smith, 2005: 59) üç aşamadan en eskisinin Natuf Kültürü ile ilişkili olduğu saptanan derin dolgulu ve büyük boyutlarda bir buluntu merkezidir (Braidwood, 2008: 154). Konik olan merkez, alttan 2. ve 3. katmanları Seramiksiz Neolitik Dönem, üsteki katmanlar Seramikli Neolitik ve İslamik olmak üzere 17 kültür katmanına ayrılmıştır (Peregrine ve Ember, 2003: 17). 1963'ten beri hem Oriental Institute'tan hem Fransız C.N.R.S.'dan (Centre Nationale de la Recherche Scientifique- Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi) ekipler, Mureybet'te araştırma yapmışlardır (Braidwood, 2008: 153). Yapılan araştırmalar eşliğinde en üsteki dikdörtgen konutlar hariç alttaki tüm yapılar daireseldir (Smith, 2005: 59). Toprak ve ağaçtan yapılmış dairesel konut kalıntılarında, einkorn buğdayı ve yabanıl arpa kalıntıları, yabanıl sığır, yaban eşiği ve ceylan kemiklerine rastlanmıştır (Braidwood, 2008: 154). Ancak yapılan incelemelerde erken dönemlere tarihlenen kömürleşmiş yabanıl tanelerinin doğal olarak burada yetişmediği; Gaziantep bölgesinden getirilerek üretildiği tahmin edilmektedir (Şenel, 2001: 153). Diğer önemli bir nokta ise; akarsu kıyısında bulunan bu merkez için çok az miktarda midye kabuğu bulunması ve hiç balık kemiğine rastlanmamasıdır (Braidwood, 2008: 154).

Mureybet'te mikrolit çakmaktaşı endüstrisi ve sürtülerek yapılmış taş aletler buluntularının yanı sıra (Braidwood, 2008: 154) buluntu merkezinin yakınında alet yapımında kullanılan mükemmel ince kahverengi bir çört kaynağı keşfedilmiştir (Smith, 2005: 59).

Mureybet'in önde gelen özelliklerinden biri de açığa çıkarılan cinsel özelliği ön planda olan şematik kadın figürünlerdir (Figür 1). Bu figürler; cinsel özelliğinin

ön planda tutulması açısından Göbekli Tepe’de yer alan Aslanlı Dikilitaş Yapısı’na ait seki levhaların birinde yer alan kadın figürüne benzemektedir (Bknz Resim 20).

Figür 1: Taş Kadın heykelcikleri. Erken Mureybet Dönemi MÖ10.000’ler.



Kaynak: Cauvin, 2000: 27, Figür 7.

3.2.2. Tell Aswad

1967 yılında Henri de Contenson tarafından bulunmuş, 1971-1972 arasında yüzey araştırması yapılmış olan Tell Aswad; Damas (Şam)’ın 30 km güneydoğusundaki Jdeidet el Khass Köyü’nün doğusunda yer almaktadır. Büyük bölümünün ordu tarafından tahrip edildiği buluntu merkezinde PPNA (MÖ 9500-8700 ca.) ve PPNB (MÖ 8200-7500) evresine tarihlenen tabakalar tespit edilmiştir (Nergiz, 2008: 66). Mimari olarak kerpiçten yapılmış, çökmüş küçük yuvarlak kulübelere meydana gelen buluntu merkezinde kilden yapılmış figürinler (Resim 2), çakmaktaşı ve kemik aletler bulunmasına rağmen hiç bir seramik parçası bulunamamıştır (Issar ve Zohar,

2007: 60). Ancak boncuk gibi küçük objeler ve silindirler üretmek için kullanılan hammadde kireçtaşı, kaymaktaşı, akiktaşı, yeşiltaş, sabuntaşı, obsidyen yaygın değiş tokuş ilişkilerini göstermektedir (Maisels, 1993: 73).

Buluntu merkezinde yapılan Paleo-Botanik araştırmaları neticesinde, burada kuruluştan itibaren bitkilerin yetiştirildiği ve bunların sulandığı düşünülmektedir (Issar ve Zohar, 2007: 60). Bu düşünceye örnek olarak, PPNB evresinde Tell Aswad'da tahıl tane boyutundaki büyüme gösterilebilir (Zohary ve diğ., 2012: 42). Birçok anlamda Neolitik dönemin özelliklerini taşıyan bu buluntu merkezinin çalışmamızda yer almasının nedenlerinden biri de, Aswad tipi ok ucu olarak adlandırılan okucu tiplerine Karahan Tepe'de de rastlanmasıdır.

Karahan Tepe'de nadiren bulunan bu tip uçlar ilk kez Aswad'ta ele geçtiğinden Aswad tipi ok ucu olarak nitelendirilmektedir. Genel olarak alt bölümleri iç ve dış yüzlerden düzeltilenerek çontuk oluşturulmuş ve sap haline getirilmiştir (Çelik, 2005: 111).

Resim 2: Bel kısmı daraltılmış kolların betimlenmediği phallousu abartılı bir şekilde verilen pişmiş kilden figürün



Kaynak: Nergiz, 2008: 66, Şekil 22.

3.2.3. Jerf El Ahmar

Türkiye il sınırının 60 km güneyinde, Orta Fırat Bölgesi'nde yer alan Jerf El Ahmar, Fırat Nehri kıyısında yer almaktadır. Yerleşim, 1989 yılında, T. Mc. Clellan ve M. Mottram tarafından keşfedilmiştir. Fransa Lyon Üniversitesi'nden Danielle Stordeur tarafından Tişrin Baraj Projesi ile birlikte sular altında kalmadan 1995-1999 yılları arasında kazısı yapılan yerleşim Seramiksiz Neolitik Dönem'e tarihlenir (Ülger, 2007: 119; Türkcan, 2006: 129).

Yapılan kazılar neticesinde, yerleşimde MÖ 9200-8700 yıllarına ait karmaşık köy yerleşkesi bulunmuştur (Akkermans ve Schwartz, 2003: 52). Doğu ve batı olarak bir vadi ile ayrılan, iki doğal tepenin üzerinde yer alan yerleşimin (Türkcan, 2006: 129) en erken kalıntılarına doğu tepesinde rastlanılmıştır. Doğu tepesinde 9, batı te-

pesinde 6 tabaka tespit edilmiştir. İki tepede de yerleşme teras üzerinde kurulmuş ve birçoğu toprağa yarı gömük yapı, nehri görebilecek şekilde inşa edilmiştir. Yerleşmenin karakteristik mimari yapısını, toprağa yarı gömük, taban altı yapılar oluşturmaktadır (Akkermans ve Schwartz, 2003: 53).

Yerleşimde başlangıçta ağırlıklı olarak dairesel tek bir oda, MÖ 8. bin yıl civarında ise iki ya da üç odalı büyük dikdörtgen evler hâkimdir. Bireysel evler genellikle büyük değildir. (Potts, 2012: 422). Alt tabakalarda yuvarlak veya ekliptik oval planlı yapılar görülür. Ayrıca mekânı büyütmek için yapılar birbirine birleştirilmiştir. PPNA döneminde görülmeye başlanan, somun biçimli kireç taşları, bu yapıların yapı malzemelerinden bir tanesidir. Üst tabakalarda ise farklı plan tiplerine rastlanmıştır. Mekânlar artmış, köşeler yuvarlatılarak yarı oval, dörtgen planlı yapılar oluşturulmuştur (Ülger, 2007: 120).

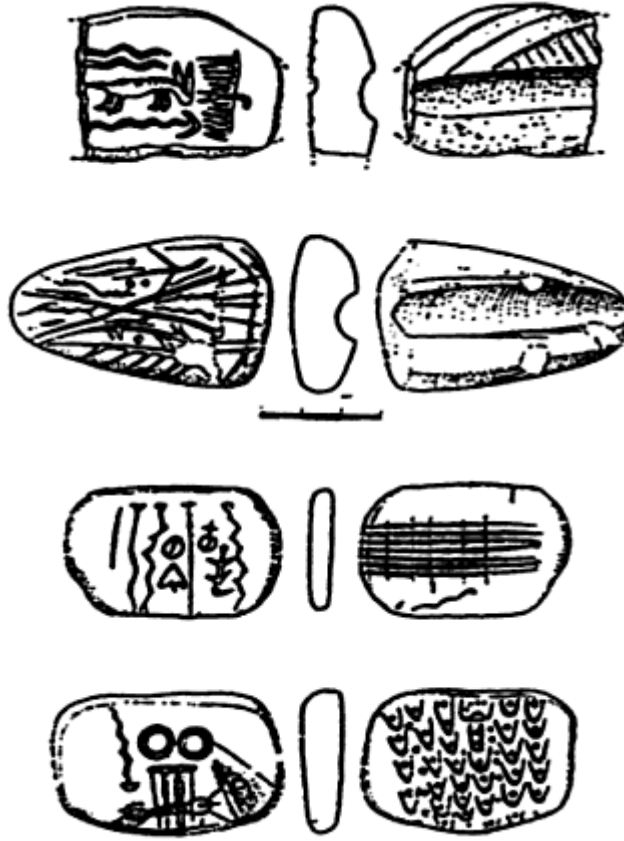
Yerleşimde PPNA dönemine tarihlenen EA 7 ve EA 30; PPNA'dan PPNB evresine geçişte inşa edilmiş EA 53 ve EA 100 olarak adlandırılan özel fonksiyonlu binalar da bulunan yapılar arasındadır (Türkcan, 2006: 132-146). Dairesel olan bu özel fonksiyonlu yapıların, çapı 9 metreye kadar ulaşmaktadır. Köylerde özel fonksiyon binaların görünümü Seramiksiz Neolitik Dönem'de gelişmeye devam etmiştir. Bu tür yapıların varlığı Türkiye'nin güneydoğusunda Nevalı Çori ve Çayönü yerleşmelerinde de görülmektedir (Potts, 2012: 422).

Yapılan çalışmalarda en eski, büyük ölçekli gıda deposu PPNA evresinde Jerf El Ahmar'da bulunmuştur. Mimari özellik ve içinde yanmış tohum miktarına göre bu gıda deposunun toplu kullanım alanı olduğu arkeolojik verilerle kanıtlanmıştır (Macholán ve diğ., 2012: 72). Toplamda 15,727 tane kömürleşmiş yabani arpa, yabani çavdar ve yabani einkorn buğdayı ele geçmiştir (Potts, 2012: 172). Burada çalışmış olan Willcox, buğday türlerinin evrimleşme sürecinin 1000 yıl gibi uzun bir sürede olacağını, bu nedenle PPNB'de tamamen evcilleştirilmiş buğdayın PPNA'da başlamış olması gerektiğini ve PPNB'nin çok erken dönemlerine ait tamamen evcilleştirilmiş buğday için kanıt bulunduğunu iddia etmiştir (Miller ve diğ., 2011: 139).

Yerleşimde dönem özelliklerine uygun olarak çakmaktaşıdan ve obsidyenden yapılmış ok uçları, dilgiler ve bıçaklar ele geçmiştir. Yerleşmenin bir diğer dikkat çekici yanı ise, bilek taşları ve plak (Figür 2) olarak bilinen yassı taşlar ve yerleşmede ele geçen taş kaplar üzerinde hayvan betimlemeleriyle beraber çok sayıda

zikzak, kıvrık çizgi, üçgen ve yuvarlak gibi çok geniş yelpazeli geometrik desenin çizilmiş olmasıdır (Ülger, 2007: 120-121). Glassner, ele geçirilen bu plaklar üzerindeki desenlerden yola çıkarak bunların bir tür resim yazısı olabileceğini ve avcı toplumdaki ilk tarım toplumuna geçiş hakkında bize bilgi verebileceğini iddia etmektedir (Glassner, 2003: 88). Ayrıca yapılan kazı çalışmalarında kilden yapılmış insan ve hayvan figürinleri de ele geçmiştir (Ülger, 2007: 120-121).

Figür 2: Jerf El Ahmar’da ele geçen plaklar.



Kaynak: Glassner, 2003: 90, Figür 5.4.

3.2.4. Tell Halula

Neolitik dönemden itibaren yerleşim gören Tell Halula Halep'in doğusunda Türkiye sınırının 45-50 km güneyinde, Suriye sınırları içerisinde konumlanmıştır. Vadi Abou Qal ve Vadi Al Fars'ın arasında yer alan yerleşim 8 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. 1986 yılında yapılan yüzey araştırmaları sonucunda keşfedilmiş olan Tell Halula'nın, sistematik kazıları 1991 yılında İspanya, Universitat Autònoma de Barcelona adına Miquel Molist yönetiminde bir ekip tarafından başlatılmıştır. Yapılan kazılar sonucu toplamda 34 tabaka tespit edilmiştir (Parlıtı, 2011: 58).

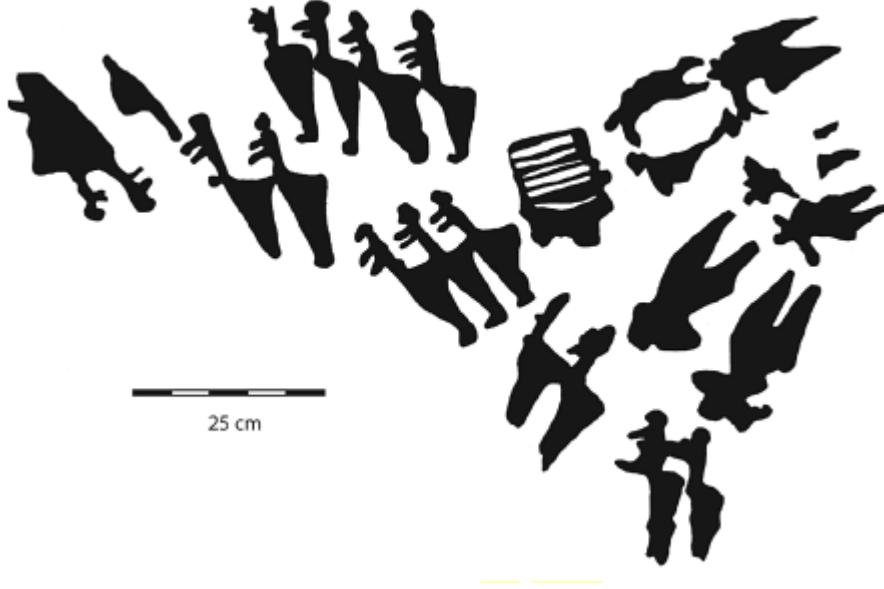
Halula'da PPNB dönemine tarihlenen tabakada yürütülen çalışmalarda evlerin zemininde 114 mezar kazılmış, çoğu evin zemini altında 5 ile 13 arasında gömü bulunmuştur (Croucher, 2012: 46).

Yukarı Fırat boyunca yer alan Tell Halula'da PPNB katmanında kısmen korunmuş bir evin zemininde Yosef Garfinkel'e göre, daire dansını gösteren bir tasvir bulunmuştur. Koyu kırmızı renkte çizilen bu tasvirde merkezde ızgara gibi bir kutunun etrafını çevreleyen, birkaçı cepheden ama çoğu profilden verilen yirmi üç figür³ (Figür 3) vardır. Bu figürler 2-4'lü setler halinde tasvir edilmişlerdir. Figürlerin, cinsiyet tanımlamaları belirsizdir; ancak vücutların genel formu kadın olduklarını düşündürmektedir (Lesure, 2011: 100-101).

Cepheden yapılmış figürler başsızdır ve zencefile benzemektedir. Hiçbirinin ayağı yoktur ve bacakları üçgene benzemektedir. Bel ve uylukların abartılı bir şekilde büyütülmüştür. Figürlerin açılmış kolları, üç parmaklı ellerle bitmektedir. Profilden olanlarda ise; cepheden vurgulananların aksine kafa vurgulanmıştır. Kol, ayak ve göğüsler küçük; bacak ve kalça büyük tasvir edilmiştir. Her tip figür özdeştir hiç biri daha az ya da çok olarak öne çıkmamaktadır (Bessera, 2009: 48). Henüz hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız bu figürlerin, inançsal doğrultuda yapıldığı, başsız figürlerin Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezlerinde ele geçen kafataslarının vücuttan ayrılarak ayrı bir bölmeye konulduğu kafatası kültü ile ilgili olduğu akla gelmektedir.

³ Figürler ortalama 20-25 cm uzunluğundadır.

Figür 3: Tell Halula’da bulunmuş PPNB katmanı insan figürleri.



Kaynak: Richard G Lesure, 2011: 101. Figür 41.

3.2.5. Abu Hureyra

Suriye sınırları içerisinde, Fırat kıyısında bugün Aswad Barajı altında kalmış Seramiksiz Neolitik bir yerleşim olan Abu Hureyra (Çelik, 2005: 34), sular altında kalmadan önce 1973'te Londra Üniversitesi'nden Andrew Moore başkanlığındaki bir ekip tarafından kazılmıştır (Mellor ve Podany, 2005: 31).

Havaların soğumasıyla beraber kurak bir döneme giren Abu Hureyra köylüleri, hayatta kalmak için en kolay yetişen bitkiler ile (Lockard, 2009: 5) koyun ve keçi yetiştirerek üretime geçmek zorunda kalmış (Bodley, 2011: 231) ve dünya tarihinin şekillenmesinde büyük bir adım atmıştır (Lockard, 2009: 5). Yerleşimde yapılan kazı çalışmalarında, toplayıcı ve avcı toplulukların üretime geçiş evrelerini kanıtlayan, kaplıca buğdayıyla evcil keçi ve koyun kemik kalıntılarına rastlanmıştır (Mellor ve Podany, 2005: 31).

Orta Fırat Bölgesi'nde bulunan, Abu Hureyra (Demand, 2011: 20), Epipaleolitik (Mezolitik) sonlarına doğru kurulmuştur. 4500 yıl boyunca neredeyse kesintisiz olarak iskân edilen yerleşim (Bodley, 2011:230), Neolitik Devrim'den önce ve sonra olmak üzere iki ana aşamadan oluşmuştur. Bu nedenle Neolitik Dönem öncesi ve sonrası tarımsal yaşamın mukayese edilebileceği birkaç yerleşimden biridir (Demand, 2011: 20).

İlk aşama MÖ 11.100- 10440 yılları arasında gerçekleşmiştir (Demand, 2011: 20). Bu aşamada yapılan çalışmalarda, duvarlar ve çatının ahşap direkler ile desteklendiği, toprağa kazılmış bir grup konut bulunmuştur. Bu konutların içinde öğütme taşları, havanelleri ve çakmaktaşı bıçaklarının yanı sıra bitki ve hayvan çeşitliliğinde kömürleşmiş birçok kalıntı buluntular arasında yer almaktadır. 157 farklı bitki tohumu arasında; çavdar, mercimek, burçak, çitlembik ve meyve kalıntılarına rastlanılmıştır. Avcılık anlamında ise bolca ele geçen ceylan kemiği ile birlikte; keçi, koyun, balık ve kabuklu deniz ürünleri kalıntıları bulunmuştur (Evans, 1998: 15-16). İlk aşamanın sonunda yerleşim yıkılmış ve yerleşimin yeri değişmiştir (Demand, 2011: 21). Yerleşmenin birkaç yüz yıl neden terk edildiği belli değildir, ancak yaklaşık 9 bin yıl önce yeniden iskân edildiği bilinmektedir (Evans, 1998: 16).

İkinci aşamada ise MÖ 8. binin ikinci yarısında yeni bir gelişim aşamasına giren yerleşim 8 hektarı kapsamakla birlikte tahmini nüfusu 5000- 6000 kadardır. Abu Hureyra, 8. binyılın ikinci yarısı ile 7. binyılın erken dönemlerinde (1A) dal ve saz ile örtülü birbirilerine bağlanan birkaç yuvarlak oda ile çukur evlerde yaşayan avcı-toplayıcı bir köyden ibarettir (Demand, 2011: 20-21).

Bu dönemde avcılık ve toplayıcılık devam etmesine karşın, temel gıda einkorn⁴ ve emmer buğdayıdır. Ayrıca yapılan çalışmalarda, arpa, mercimek ve nohut ekildiğine ait kanıtlar da bulunmuştur. Av hayvanı olarak başlangıçta ceylan, koyun ve keçi türü hayvan kalıntıları bol olarak ele geçmiştir; ama ceylanın yaklaşık 9 bin yıl önce aniden azalması nedeniyle, koyun, keçi, sığır ve domuz, gibi muhtemelen evcilleşmiş türler yerleşimde baskın olmaya başlamıştır (Evans, 1998: 16). Sonraki evrelerde (1B ve 1C) konutlar zemin yüzeyinde inşa edilmiş ancak hala çabuk bozulan malzeme ile üstü örtülmüştür. Bu noktada insanlar tümüyle Neolitik Dönem'e

⁴Abu Hureyra'da ele geçen yabani einkorn kalıntıları; Çayönü, Ali Kosh, Hacılar, Can Hasan ve Tepe Sabz ile kıyaslanacak düzeyde fazladır (Harlan, 1995: 93).

girmiştir. Tamamen kültür bitkileri yetiştirmelerine ve keçi koyun gütmelerine rağmen ceylan avları da devam etmiştir (Demand, 2011: 20-21). Bu aşamada düzenli olarak Anadolu'dan, obsidyen bazalt, kalker, kaymaktaşı, 130 km uzaklıktaki Levant ve Toros dağlarından egzotik taşlar ve deniz kabukları almışlardır. Dönem sonunda seramiğin yapılmaya başlandığı yerleşim (Demand, 2011: 21) muhtemelen kaynak tüketimi ve artan kuraklık sebebiyle (Bodley, 2011: 231) MÖ 5000'de tamamen terk edilmiştir (Lockard, 2009: 5).

3.3. IRAK BÖLGESİ

3.3.1. Qermez Dere

Irak sınırları içerisinde bulunan Qermez Dere, PPNA ile ilişkili bir yerleşimdir (Peregrine ve Ember, 2003: 20). Yol yapım çalışmaları ve maden ocakları nedeniyle büyük tahribata uğrayan yerleşim, Edinburgh Üniversitesi'nden Trevor Watkins tarafından 1986-1987 yıllarında kazılmıştır (Mithen, 2006: 427).

Yerleşimde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Seramiksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen birkaç dairesel çamur kulübe bulunmuştur (Shaw ve Jameson, 2008: 487). Boyutları 4-5 metre olan (Peregrine ve Ember, 2003: 20) sıvalı kulübelerin zemini üzerine yerleştirilen, muhtemelen yerleşimin terk edilmesinin hemen öncesine ait altı insan kafatasına rastlanmıştır (Mithen, 2006: 427). Bu buluntu topluluğu Çatal Höyük evlerinin benzerliğini ve toplum hayatında törensel bir rol oynamış olabileceğini düşündürmektedir (Shaw ve Jameson, 2008: 487). Ayrıca, bu yerleşimin Anadolu ile başka bir ilişkisi ise büyük sütunlar, yeraltı yapıları ve kasten doldurulması açısından megalitli buluntu merkezlerine benzemesidir. Bu da Qermez Dere ile Anadolu megalitli buluntu merkezleri arasında kültürel bir bağın varlığının kanıtı niteliğindedir (Mithen, 2006: 427).

Bitki veya hayvanların evcilleştirildiğine dair kanıt bulunamayan yerleşimde, ekonomi; avcılık ve toplayıcılığa dayalıdır. Etin ana kaynağı ceylan olmakla beraber nadir de olsa keçi, tilki tavşan, kuş türleri, bazen sığır ve yaban eşiği kalıntılarına

rastlanmıştır. Bitkisel gıdalarda ise; yabani arpa, çavdar, mercimek, fiğ, ve fıstık kalıntıları sıkça ele geçen buluntular arasındadır (Peregrine ve Ember, 2003: 20).

3.3.2. Nemrik

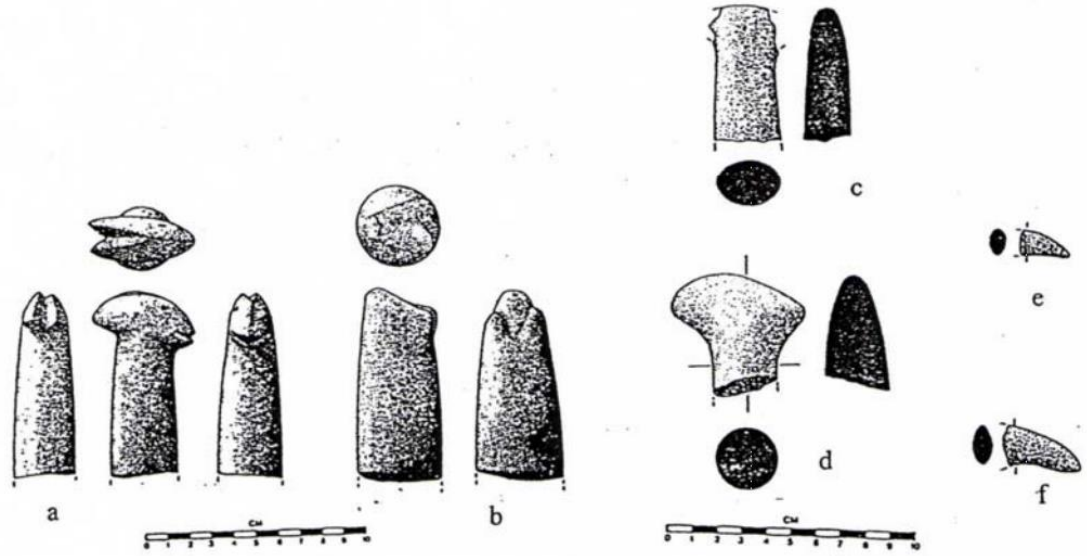
1985'te Varşova Üniversitesi'nden S.K. Kozłowski başkanlığında, kazıları başlayan Nemrik, Kuzey Irak'taki Dohuk Bölgesi'nde yer almaktadır. Saddam Barajı Kurtarma Projesi kapsamında araştırılan Nemrik, Seramiksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen yaklaşık 1,8 hektar alanı kapsayan bir buluntu merkezidir (Kozłowski, 1989: 25). Birçok anlamda diğer buluntu merkezleriyle kültürel benzerlikler taşıyan Nemrik üç ya da dört aşamadan oluşmaktadır. S.K. Kozłowski Nemrik ve Proto-Hassuna buluntu merkezlerinin yontmataş endüstrisi arasında güçlü benzerliklerin olduğunu ve Hassuna kültürünün kökenlerinin Nemrik de bulunabileceğini düşünmektedir (Shaw ve Jameson, 1999: 422).

Kültürel anlamda Göbekli Tepe sütunları üzerindeki yer alan hayvan tasvirleri ile Jerf El Ahmar ve Nemrik sanatı arasında açık bir bağlantı söz konusudur. Bu tasvirler arasında yer alan yırtıcı kuş tasvirleri FW16, Zawi Chemi ve Shanidar'da varlığını sürdüren bir tasvirdir (Whitehouse ve Martin, 2004: 35-36).

Diğer bir benzerlik ise Hallan Çemi'de bulunan havanelleridir. Her iki buluntu merkezinde de sıklıkla ele geçen havanelleri hayvan biçiminde yapılmıştır (Figür 4) (Bknz Hallan Çemi, Figür 5).

Nemrik'in önemli olan diğer bir özelliği; Karahan Tepe'de de bulunan Nemrik tipi ok uçlarıdır. Bu ok uçları ilk kez Kuzey Irak'ta bulunan Nemrik'te ele geçtiği için bu ismi almıştır. Genelde bu tip ok uçlarının sap kısmı oval ve üçgen formdadır. Sap ve uç bitim kısımları ya iç yüzden ya da dış yüzden düzeltilenmiştir. Bazı uçlarda ise, ya iç kısımdan ya da dış kısımdan tüm kenarlar düzeltilenmiştir. Çok az olan uç örneğinde de uç kısımları ters almaşık düzeltilenmiştir. Nemrik uçları, genelde Seramiksiz Neolitik Dönem'in B evresine, yaklaşık MÖ 8700 ile 7000 yılları arasına tarihlendirilmektedir (Çelik, 2005: 157).

Figür 4: Nemrik’te ele geçen hayvan şekilli havanelleri.



Kaynak: Hughes, 2007: 30, Figür 5.

3.3.3. Zawi Chemi

Zawi Chemi, MÖ 9000’lerde Seramiksiz Neolitik Dönem’e ait köy kalıntısının bulunduğu (Tomkins, 1998: 118) Kerkük’ün doğusunda yer alan bir yerleşimdir (Tekin, 2005: 184).

Yerleşimde yapılan kazılar neticesinde Ortadoğu’da tarımın nasıl başladığı hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Ele geçen çakmaktaşı orak ve havan buluntuları, muhtemelen tahıl tohumunun yenildiğini ortaya koymaktadır. Tarım yapmakta kullanılan buluntulara dayanarak tohumların hasat edildiği bilinmesine rağmen; bitkilerin yetiştirildiğine dair kanıt bulunamamıştır (Solbrig ve Solbrig, 1996: 35).

Et malzemesi olarak, yaban domuzu, sığır, koyun, geyik ve keçinin yanı sıra kurttan fiziksel olarak ayırt edilebilir köpek kemikleri bulunmuştur (Tomkins, 1998:

118). Bu hayvanlara ait, alt seviyelerde yaban keçisi ve geyik, üst seviyelerde ise koyun kalıntıları yoğunluk göstermektedir (Pregill ve Volkman, 1999: 226-227). Bu kalıntılara dayanarak MÖ 8000’lerde koyunun evcilleştirilmiş olduğunu gösteren kanıtlar bulunmuştur (Jenkins, 2003: 40).

Yerleşimde yapılan kazılarda bulunan MÖ 9. binin başlarına tarihlendirilen katmanda, belirli bir form göstermeyen kil bir nesne, kandil olarak yorumlanmaktadır (Tekin, 2005: 184). Ayrıca ele geçen bakır boncuklar yerleşimde metalin bilindiğinin, obsidyenin varlığı ise ticaret vasıtasıyla yabancı kökenli ham madde ticaretinin yapıldığına kanıt olarak gösterilmektedir (Kuiper, 2011: 32-33). İlginç olan bir buluntu ise 15 keçi kafatası ve çoğunluğu beyaz kuyruklu deniz kartalı olan 17 kadar iri yırtıcı kuşun kemiklerinden oluşan kemik yığınıdır. Kuş kemiklerinin büyük bir çoğunluğunu, kimi hala birbirine bağlı olan kanat kemikleri oluşturuyordu. Kemiklerin üstünde kanatların kesildiğini gösteren işaretlerin olması kuş kanadı ve keçi kafası takılan bir büyü ayinini düşündürmektedir. Buna benzer sahneleri Çatal Höyük’teki çok daha geç tarihli duvar resimlerinde görmek mümkündür (Roaf, 1996: 30).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNEYDOĞU VE DOĞU ANADOLU'DA SERAMİKSİZ NEOLİTİK DÖNEM BULUNTU MERKEZLERİ

4.1. DOĞU ANADOLUBÖLGESİ

4.1.1. Malatya

35° 54' ve 39° 03' kuzey enlemleri ile 38° 45' ve 39° 08' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Doğuda Elazığ ve Diyarbakır güneyde Adıyaman batıda Kahramanmaraş kuzeyde Sivas ve Erzincan'a komşudur. Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu arasında yer alan bir oavadan oluşmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 900 m'dir. Bu nedenle yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlı ve serttir. Bitki örtüsü bakımından fakirdir (Tüik, 2013a: 12). Coğrafi konum itibariyle tabii yol üzerinde olan Malatya tarihi, Ansır ve İnderesi mevkisinde yer alan mağaralardan ele geçen buluntular nedeniyle Paleolitik Çağ'a kadar indirgenmektedir (Tüik, 2013a: 12).

4.1.1.1. Cafer Höyük

Malatya Ovası'nın doğu bölümünde Fırat Nehri kıyısında, Yukarı Fırat Bölgesi'nde yer almaktadır (Aurenche, 2007: 423). 1976 yılında Karakaya Barajı'nın yapımından önce, İstanbul Üniversitesi tarafından bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında keşfedilmiştir (Cauvin ve diğ., 2007: 99). Kazı çalışmaları, 1978'den buluntu merkezinin Karakaya Barajı altında kaldığı 1987 yılına kadar aralıksız olarak (Kaya, 2012: 36) J. cauvin ve O. Aurenche başkanlığında devam etmiştir. Yapılan kazılarda buluntu merkezinde üç yerleşim evresi tespit edilmiştir (Aurenche, 2007: 423).

En eski evre (XIII'den XI'a kadar olan tabakalar) MÖ 8000'lere tarihlenir (Aurenche, 2007: 423). Bu evrede yapılar, hücre planlı veya tek odalı dikdörtgen

planlı ve taş-çakıl temel üzerine kerpiçten çok odalı olarak inşa edilmişlerdir (Malatya Valiliği, 2013). Mimariye ait buluntuların tespit edildiği 12 ve 10 tabakalarda, uzun dikdörtgen odaları olan konutlar tespit edilmiştir. 12. tabakadaki konut, merkezi bir aralıkla birbirine geçirilen iki odadan oluşmaktadır ve taş temellidir. Taban sıkıştırılmış topraktan olup, kuzey odada at nalı şeklinde bir köşe ocağı güneydeki odada ise yine köşede kısmen tahrip olmuş kubbeli kerpiç bir fırın yer alır. Bu yapı ögesi göz önüne alındığında bu evin taş temel üzerine kerpiç olarak inşa edildiği düşünülmekte ve Çayönü'nün ızgara plan ve geçiş evresine benzemektedir (Cauvin ve diğ., 2007: 100).

10. tabakadaki ev, 12. tabakadaki evle aynı yönde yapılmış, ancak üç odadan oluşmaktadır. Bu evin yapım tekniği farklıdır. Geniş kerpiç tuğlalardan yapılmış duvarların kuzeyde sadece bir sırası, güneyde ise üç sırası korunmuştur. Kerpiçler harçla birbirine bağlanmış ve duvarın sağlamlığını korumak için üst üste şaşırtmalı olarak konulmuştur (Cauvin ve diğ., 2007: 100).

13. tabakada, ufak çakıl taşlarından yapılmış bir nehir terası ve tek yapı ögesi olarak bu taşların içine yapılmış bir ocak yer almaktadır (Cauvin ve diğ., 2007: 99).

11. tabaka, konutların olmadığı sıkıştırılmış kahverengi topraktan oluşan bir dış alanı temsil eder. Bu evrede gömüt durumuna bakıldığında ise, kafatasları olmayan birbirinden ayrı iki gömüt yer almaktadır (Cauvin ve diğ., 2007: 100).

Orta evre (VIII'den V'e kadar), yaklaşık MÖ 8000 ile 7500'lere tarihlenir. Birbirine geçişli üç odalı dikdörtgen yapılar bu evrede iki katlıdır. Duvarlarının ahşap destekli olması nedeniyle iki katlı olabileceği düşünülen bu yapıların (Kaya, 2012: 37) üst katına evin dışından bir merdivenle gidildiği tahmin edilirken (Özbek, 2000: 188) alt katlarında depolar yer almaktadır (Aurenche, 2007: 423).

Bu evre, genel olarak mimari açıdan uzun odalarla temsil edilen erken evrenin aksine düzenli yerleştirilmiş kareye yakın küçük odalarla (hücre planlı) temsil edilir. Bu evrede yer alan 8. tabakada tespit edilen evin altında taş temel yoktur. Taban direkt bir önceki tabaka üstüne yerleştirilmiştir (Cauvin ve diğ., 2007: 102).

Çakmaktaşı kullanımı ve mikrolitlerin azaldığı bu evrede, 6. tabakadan itibaren Çayönü aletleri ortaya çıkmıştır (Cauvin ve diğ., 2007: 103). Bu evredeki küçük buluntulara bakıldığında ise; mikrolitlerin sayısında azalma, dilgilerde artma görülür.

Kolyelerde kullanılacak ögelerin de ele geçtiği evrede yeşil taş ve akik türü disk şeklinde yuvarlaklar ve obsidiyen uzun boncuk mermer bilezik parçaları ele geçmiştir (Cauvin ve diğ., 2007: 104). Ele geçen diğer bir buluntu ise 3 taş kaptır. Bunlardan biri, etrafını dönen bir yivle bezeli kırmızı mermerden yapılmış ufak bir kâse, diğeri beyaz kireç taşından dalgalı ağızlı bir kâse ve son olarak da beyaz mermerden bir lamba (?) veya yuvarlak bir ısıtma teknesidir. Ayrıca kilden yapılmış 3 adet kadın ile erkek figürünü de dikkat çeken başka bir buluntudur (Aurenche, 2007: 423). Bu figürler Çatalhöyük'te bulunan figürünlerle hemen hemen aynı döneme denk gelmekte ve benzerlikler içermektedirler (Malatya Valiliği, 2013).

En yeni evre (IV'dan I'e kadar), MÖ7500 ile 7000'lere tarihlenir. Bu evrede, alt katın (hücre planlı) dikdörtgen yapılardan oluşması ve bu evlerin birkaç mekâna bölünmesi, diğer evrelerde görülmeyen yeni bir uygulamadır (Aurenche, 2007: 423).

Buluntu merkezini genel olarak değerlendirmek gerekirse; buluntu merkezinde kamu yapıları yer almaz. Diğer Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezlerine oranla obsidyen, çakmaktaşıdan daha fazla kullanılmış ve buraya 200 km mesafeden getirilmiştir (Aurenche, 2007: 423) Obsidiyenler, başlıca yeşilin değişik tonları, kahverengi ve gridir. Yöreye en yakın obsidyen kaynakları Bingöl'de yer almakla beraber, yapılan araştırmalarda yerleşimde çıkan obsidiyenler Bingöl obsidyen yatakları ile benzerlik göstermektedir. Buğday arpa, çavdar ve mercimek tarımı, en erken evreden beri bilinmektedir. Hayvanların evcileştirildiğine dair bir kanıt olmayan buluntu merkezinde (Aurenche, 2007: 423) yaban domuzu, yaban sığırları, tilki, karaca ve geyik avlanan hayvanlar arasında yer almaktadır (Malatya Valiliği, 2013).

4.2. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

4.2.1. Batman

38° 04' kuzey enlemleri ile 41° 24' doğu boylamları arasında yer almaktadır. 1990 yılında Türkiye idari düzenlemesinde yapılan değişikliklerle Siirt'in; Sason, Kozluk, Beşiri, Mardin'in Hasankeyf ve Gerçüş ilçelerini alarak il olmuştur. Doğuda

Bitlis ve Siirt, batıda Diyarbakır, güneyde Mardin, kuzeyde Bitlis ve Muş ile komşudur. Yüzölçümü 4694 km²'dir (T.C. Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2012: 72). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde oluşundan dolayı genel anlamda Uzak Akdeniz İklimi yaşanmaktadır.

4.2.1.1. Hallan Çemi

1990'da GAP kapsamında tehlikeye giren arkeolojik buluntu yerlerinin saptanması amacıyla yapılan yüzey araştırması sonucu bulunan Hallan Çemi Tepe'si (Rosenberg, 2007a: 1) Batman ilinin Kozluk ilçesinde bulunan Sason Çayı'nın batısında yer almaktadır (Rosenberg, 2012: 118). Yüksekliği yaklaşık 4,3 m, alanı 0,5 hektar olan buluntu merkezinin kazı çalışmaları M. Rosenberg başkanlığında, Delaware Üniversitesi ile Diyarbakır Müzesi tarafından ortaklaşa yapılmıştır (Rosenberg, 2007a: 1).

1991 ve 1994 yılları arasında 4 sezon kazılmış olan ve bu kazılar sonucunda elde edilen veriler neticesinde Seramiksiz Neolitik Dönem'in en erken evrelerine tarihlenen buluntu merkezinde (Rosenberg, 2012: 118) en az dört yapı katı saptanmış; ancak zorunlu olarak çalışmaların sona erdirilmesi nedeniyle 3 katman kazılabılmıştır (Rosenberg, 2007a: 1).

Anadolu'nun bugüne değin açığa çıkarılan en eski köyü özelliğine sahip olan buluntu merkezi yapılan Radyokarbon analizleri sonucuna dayanarak MÖ 11 binin sonlarına tarihlenmektedir (Rosenberg, 2012: 118).

Mimari olarak merkezi bir köy meydanının etrafına dizilmiş, yuvarlağa yakın bir yapı sergileyen, daire şeklinde küçük ve alçak platformların yer alan buluntu merkezinde, barınak amaçlı kullanılmış olduğu düşünülen 2-3 m çapında taş veya kerpiç sıvalı dal örgü tekniğinde yapılmış değişik küçük yapılaşmalar da yer almaktadır. En üst yapı katmanında toprağa yarı gömük şekilde, kamu yapısı olarak kullanıldığı düşünülen 5-6 m çapındaki iki büyük yapı bulunmaktadır (Rosenberg, 2007b: 420).

Buluntu merkezinde yapılan kazılarda kamu yapılarından birinde ele geçen ve içinde bulunduğu yapıyı kullanan insanları sembolize ettiği düşünülen yaban öküzü

kafatası (Rosenberg, 2007b: 420) Halan Çemi'nin kendisinden sonra gelen buluntu merkezleriyle kültürel bağlantılar olduğuna başka bir kanıt durumundadır. Neolitik Dönem başlarında görülen bu boğalar ve boynuzgiller Geç Neolitik yerleşimlerde tüm bölgede ve tarih sürecinde önemini koruyan sembolik bir motiftir (Rosenberg, 2012: 121). Göbekli Tepe başta olmak üzere kullanılan bu motif, daha geç dönemlerde Çatal Höyük yerleşiminde görülmektedir. Yunan ve Roma Dönemleri gibi çok daha geç dönemlerde şekil değiştirerek kullanılan bu motifin özellikle vazolar üzerinde yer alması ve yunan dini anlayışında Zeus'un atribüsü olarak kullanılması aradan geçen 10 bin yıl boyunca kutsalığından bir şey kaybetmediğinin açık bir kanıtı özelliği göstermektedir (Resim 3).

Kültürel olarak Demirköy ve Körtik Tepe ile ilişkili olduğuna dair önemli bulgular elde edilen (Rosenberg, 2012: 118) Hallan Çemi, önceki ve sonraki başka kültürlerle de bağlantılar içermektedir. Yontmataş buluntu topluluğunda, Shanidar, Zawi Chemi ve diğer geç Zarzi buluntu merkezleriyle aynı özellikteki buluntulara sahiptir. Zarzi tarzında olan, tek platformlu çekirdekten üretilmiş ve kenarları eşit olmayan üçgenler olmak üzere geometriklerin yapıldığı dilgiler, Hallan Çemi buluntu grubu arasında yer almaktadır. Ayrıca buluntu merkezinde biçimlendirilmiş havanelleri (Figür 5) ile Nemrik 9'da benzer biçim verilmiş taş nesneler arasında benzer özellikler söz konusudur. Hallan Çemi'de bulunan biçimlendirilmiş havanellerinin ve bezemeli taş kapların kendisinden sonra gelen Demirköy ve Çayönü gibi buluntu merkezlerinde bulunması Halan Çemi'nin bu buluntu merkezleriyle olan kültürel bağlarının diğer bir göstergesidir (Rosenberg, 2007a: 5).

Resim 3: Çattepe’de bulunmuş Geç Roma Dönemi’ne ait Romalı komutanın Zeus’a adanmış sunak üzerinde görülen boğa başı figürlü sunak taşı.



Kaynak: Sağlamtimur, 2013: 134.

Kaynağı genel olarak Van ve Bingöl civarı olan obsidyen ile (Sevin, 2003: 22) boya için kullanıldığı düşünülen bakır cevherinin Hallan Çemi’ye en yakın kaynak olarak 150 km batıdaki Maden kasabasında bulunması (Rosenberg, 2007a: 4) ve boncuk olarak kullanılan deniz kabuklarının uzun mesafeli ticareti, ekonomik bağların farklı toplulukları bir araya getirdiğinin işaretidir (Rosenberg, 2012: 122).

Bunların yanı sıra, kültürel bağlamda ilk defa Hallan Çemi’de ele geçen iki obje yer almaktadır. Bu objelerden biri yılanlı kemik obje, diğeri üzerine yılan kazınmış olan kemik kolye ucudur (Rosenberg, 2012: 121). Yılan motifinin Göbekli

Tepe, Nevali Çori ve Karahan Tepe megalitleri ve heykelleri üzerinde sıkça karşımıza çıkması Hallan Çemi kültürünün 4 bin yıl boyunca devamı niteliğindedir.

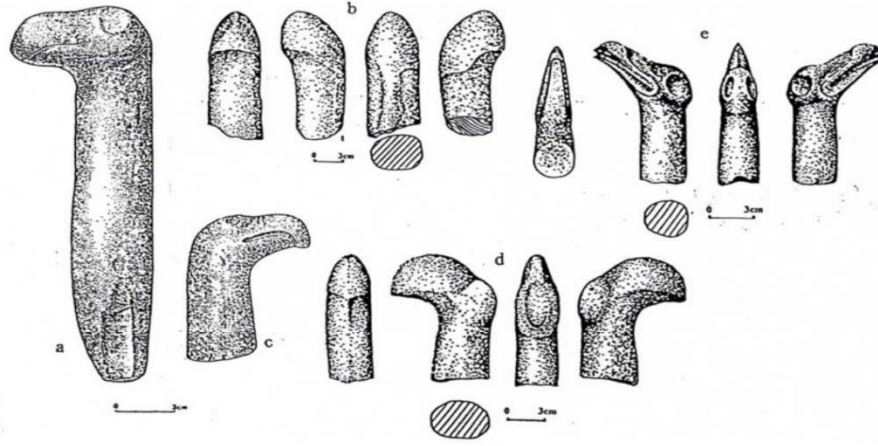
Yerleşik hayata geçilmesine rağmen henüz besin ekonomisine geçmeyen Hallan Çemi, geçimini avcılık ve toplayıcılıkla sağlıyordu. Mercimek, badem, Şam fıstığı gibi karbonlaşmış bitkilerin bulunmasına rağmen büyük tohumlu bitki izlerine rastlanmamıştır. Obsidyen ve çakmak taşı aletlerin yanı sıra ele geçen havan, havaneli ve ezgi taşı örnekleri tahılların öğütülmüş olduğuna işaret etmesine rağmen, buluntular arasında oranın yer almaması tarım ekonomisine geçilmediğinin göstergesidir (Rosenberg, 2007a: 6).

Yerleşme halkının tüketimi koyun, keçi, geyik domuz, köpek, ayı, küçük memeli türleri ile kuşları ve balıkları gibi yabani hayvanları kapsamına rağmen ilk evcileşen hayvanın alışılanın aksine koyun veya keçi değil domuz olduğuna dair bilgiler edinilmiştir (Rosenberg, 2007a: 6). Domuzlardan sonra en önemli iki hayvan çeşidi ise koyunlar ve keçilerdir (Rosenberg, 2012: 119).

Hallan Çemi'deki mezar uygulamalarını ortaya çıkaracak herhangi bir gömüye rastlanmamış olması, Neolitik Dönem öncesindeki standart durumun halen devam ettiğini göstermektedir. Topluluk Demirköy'e taşındığında Neolitik Dönem özelliği olan, buluntu merkezinde intramural gömü vardır. Fakat mezar hediyeleri yoktur. Topluluk Körtik'e taşındığında ise, birçok ölü hediyesine sahip mezarlar görülmüştür. Ancak Körtik Tepe'de yapılan kazılarda kanıtlanmış olan tek özel cenaze ritüeli, ölen kişiye ait olduğu düşünülen eşyaların belli parçalarının sistematik olarak yok edilmesidir. Buna kanıt olarak ise; yiyecek işlemek için kullanılan el değirmeni ve öğütme taşlarının hemen hemen hepsinde, sert vuruşlardan kaynaklı olarak tabanında delik oluşması ve büyük bölümünün ise kırık olmasıdır. Bu amaçlı kırıklar, hemen hemen tüm taş kâselerin, havanellerinin ve asa başlarında da görülmektedir. Ayrıca Körtik'te mezar hediyesi olarak bulunan sayısız kırık taş kâseler, asa başları da bu yargıyı destekler niteliktedir (Rosenberg, 2012: 122).

Sonuç olarak Hallan Çemi, Körtik ve Demirköy arasında kültürel ve sosyal anlamda bir bağın olduğu, Hallan Çemi halkının doğa avantajlarından daha fazla yararlanmak için Demirköy ve Körtik Tepe'ye taşındığı öngörülse de Hallan Çemi'nin sular altında kalması bu olguya neden olan etmenlerin eksik kalmasına neden olmuştur.

Figür 5: Hallan Çemi’de ele geçen hayvan şekili havanelleri.



Kaynak: Hughes, 2007: 30. Figür 6.

4.2.1.2. Hasankeyf Höyük

Ortaçağın önemli merkezlerinden biri olan Hasankeyf’in 2 km doğusunda yer alan buluntu merkezi, Dicle Nehri kıyısında yer almaktadır (Miyake ve diğ., 2012: 3). Yaklaşık olarak 200 x 160 metre boyutlarındaki yerleşim, etrafındaki ova seviyesinden 8 metre kadar yüksektedir (Miyake, 2013: 42).

Ilısu Barajı’nın yapımı ile sular altında olacak yerleşimin kazıları; 2009 yılında Batman Üniversitesi’nden Abdüsselam Uluçam başkanlığındaki bir ekip tarafından Hasankeyf kurtarma projeleri çerçevesinde yürütülmektedir. 2011 yılından bu yana, Tsukuba Üniversitesi’nden bir Japon ekip tarafından kazısı yapılan yerleşim MÖ 10 binlere (PPNA) kadar uzanmaktadır (Miyake ve diğ., 2012: 3). Ayrıca yerleşimde yapılan çalışmalarda, Demir Çağı ve Hellenistik Dönem’e ait bulgular da tespit edilmiştir. Ancak bu dönemlere ait kalıntılar, yerleşimin etek kesiminde yoğun olarak, tepe kesiminde ise çukur veya mezarlarda görülmektedir. Yerleşimin tepe-

sinde geç dönem tabakalarının olmaması, doğrudan Neolitik Dönem tabakalarına ulaşılmasını sağlamaktadır (Miyake, 2013: 42).

Yerleşimde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında çok sayıda yuvarlak planlı yapı ortaya çıkarılmıştır (Resim 4). Bu yapılar; zemin kazılarak, duvarları yarıya kadar gömük bir şekilde inşa edilmişlerdir. İyi durumda korunmuş olan bir örnekten anlaşıldığı kadarı ile yapı tabanları dış düzlemde 1.2 metre kadar daha aşağıdadır. Çapları 4-5 metre arasında değişen bu yapıların duvarlarının, temel taşı; büyük boyutlu taşlardan, taş temelin üst sırası ise; yassı çay taşları ile örölmüştür. Daha sonra duvarların iç yüzeyleri sarımsı kahverengi kil ile sıvanmıştır. Ancak bu yapıya nereden ve nasıl girildiğı hakkında yeteri kanıt elde edilememiştir (Miyake, 2013: 43).

Diğer önemli bir mimari unsur ise; yerleşimin zirve kesiminde, Neolitik Dönem'in daha geç bir aşamasını yansıtan köşeleri hafifçe yuvarlatılmış dörtgen planlı yapıdır. Bu yapıda farklı seviyelerde aynı mekâna ait üç tabanın bulunması, yapının kendi içerisinde birkaç kez yenilendiğini göstermektedir. Bazı yuvarlak planlı yapıları keserek inşa edilen bu yapıya ait dolgularda, daha gelişkin bir aşamayı yansıtan yontmataş aletler ele geçmiştir. Bu buluntular arasında özellikle Nemrik tipi ok uçları ve obsidyenden uzun dilgiler yer alır. Ayrıca kazısı henüz tamamlanmamış olan bu yapıya ait olduğı düşünölen 25 gömü bulunmaktadır. Yapının içinde ve etrafında, kimi hocker pozisyonunda, kimi ise uzun yatırılmış şekilde gömölen bireylere ait iskeletlerin birinde uzun kemikler üzerinde siyah renkli boya izleri yer almaktadır (Miyake, 2013: 44). Bu tip benzer örnekler Körtik Tepe ve Demirköy Höyük'ten bilinmektedir (Miyake ve diğ., 2012: 5). Ayrıca bazı mezarlarda ele geçen klorit taş kaplar da (Resim 5) yine Körtik ve Hallan emi ile benzerlik göstermektedir.

Kazı sırasında oldukça bol miktarda elde edilen bitki ve hayvan kalıntılarına ilişkin veriler incelendiğinde ise; bitki kalıntıları ve hayvan kemiklerinin tümöyle yabani türlerle ait olduğı (Miyake, 2013: 47), bitki kalıntıları arasında en çok, badem, fıstık, itlembik, mercimek ve fındık (Miyake ve diğ., 2012: 6)türlerinin; hayvan kemikleri arasında ise yabani koyun, keçi, yaban domuzu, kızıl geyik, ceylan tavşan, tilki ve balık gibi hayvanların yer aldığı görölmektedir. Ayrıca yoğun bir şekilde ele geçen değişik boyutlardaki balık kemikleri, Dicle Nehri'nden aktif bir şekilde yararlanıldığını göstermektedir (Miyake, 2013: 47).

Resim 4: İçinde deniz kabuklarından yapılmış boncuklar bulunan klorit taşından yapılmış kap.



Kaynak: Miyake, 2013: 45, Resim 2.

Resim 5: Çapları 4-5 metre, tabanı dış düzlemden 1.2 metre kadar daha aşağıda yer alan yapı rneği.



Kaynak: Miyake, 2013: 47.

4.2.2. Adıyaman

37° 45' kuzey enlemleri ile 38° 16' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batı ucunda yer alan Adıyaman, aynı zamanda Asya, Avrupa ve Afrika'dan gelen ana yolların kesiştiği bir bölgededir (ok, 2007: 66). Kuzeyinde Malatya, batısında Kahramanmaraş, güneybatısında Gaziantep, güneydoğusunda şanlıurfa, doğusunda ise Diyarbakır bulunmaktadır. Yzlm 7 644 km² olup, rakımı 669 m'dir (Tik, 2013c: 11). Arazi yapısı engebeli olarak kuzeyden güneye doğru alçalır. Fırat Nehri ile birlikte irili ufaklı pek çok akarsu ili boydan boya kuşatır. 7. yüzyılda Emevi komutanlarından Mansur İbn-i Cavene'nin Bizans saldırılarına karşı korunmak amacıyla Adıyaman'ın merkezinde yaptırdığı kale nedeniyle Mansur'un Kalesi anlamına gelen Hısn-ı Mansur olarak ve sonrasında değişik isimlerle anılan şehir 1926 yılında Adıyaman ismini almıştır. Adıyaman'ın iklimi incelendiğinde, şehri doğudan batıya doğru bölen Anti Toroslar'ın kuzeyinde kalan dağlık bölge ile güneyindeki bölgenin iklimi birbirinden farklıdır. Kuzeydeki dağlık

bölge yazları kurak ve serin, kışları yağışlı ve soğuktur. Güney bölümü ise yazları kurak ve sıcak, kışları ise ılık ve yağışlıdır (Üçok, 2007: 66).

4.2.2.1. Kilisik Tepe

Göbekli Tepe'nin 50 km kuzeybatısında yer aldığı düşünülen Kilisik Tepe Adıyaman ili Kâhta İlçesi sınırları içerisinde yer alan bir buluntu merkezidir. Seramiksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen Kilisik Tepe'nin yeri günümüze kadar saptanamamıştır.

1965 yılında, Arsemia'daki Dörner kazısında çalışan bir çiftçi tarafından Kilisik yakınlarında T biçimli bir heykel (Resim 6) bulunmuştur. Dörner'in ekibi tarafından satın alınan heykel, daha sonra Gaziantep Müzesi'ne götürülmüştür. Bulunduğunda Neolitik Dönem'e ait olduğu anlaşılmayan (Nergiz, 2008: 77), daha sonra Seramiksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen heykel 1984 yılında Adıyaman Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiştir (Hauptmann, 2000: 8).

Gri kireçtaşıdan yapılmış olan bu heykelin PPNB Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir (Nergiz, 2008: 77). Yaklaşık 80 cm yüksekliğinde olan heykelin, T biçimli başlığı, 29 cm uzunluğunda ve 9.5 cm genişliğindedir (Hauptmann, 2000: 8).

Yüzü "klasik" T biçimli megalitlerden daha natüralist bir şekilde yapılmış olan heykelin her iki tarafında açılı kolları bulunmaktadır (Eilenstein, 2009: 296). Kolları ve elleri cinsel organın bulunduğu bölgeye ulaşan heykelin, bedeni penis biçiminde bir rölyefe benzemektedir. Elleri boş bir deliğin (penisin eklenmiş olabileceği) üstüne gelecek şekilde yerleştirilmiştir (Hodder ve Meskell, 2010: 37). Bu şekilde penisin yuvanın içinde ve dışında hareket ettirilerek, mastürbasyonun taklit edildiği düşünülmektedir (Hodder ve Meskell, 2011:238). Ellerin penisin bulunduğu bölgeye ulaşması ve bacaklarının biçimlendirilmemesi Yeni Mahalle heykeli ile aynı özellikleri taşımakta ve bu heykelin T biçimli megalitlerde olduğu gibi heykelin tabana yerleştirildiğini göstermektedir.

Bulunan bu heykelin tüm özellikleri dikkate alındığında Kilisik Tepe'de, Şanlıurfa'da bulunan Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Sefer Tepe, Hamzan Tepe, Nevalı Çori gibi buluntu merkezlerinde olduğu gibi "T" şeklinde megalitlerin yer aldığı bir kült merkezinin var olduğu düşünülmektedir. Ancak her ne kadar bu heykel, megalit-

li Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezlerinde bulunan T biçimli dikilitaşlara benzer özellikler gösterse de, söz konusu heykelin insanı biraz daha anımsatması bu heykelin, daha geç bir evreye tarihlenmesi gerektiğini düşündürmektedir. Daha önceki evrelerde daha primitif olan dikilitaşların Kilisik Tepe heykelinde biraz daha evrimleşmiş olduğunu görmekteyiz. Yine Seramiksiz Neolitik Dönem'e tarihlenmesi gerektiğini düşündüğümüz Kilisik Tepe heykelinin PPNB değil PPNC olarak tarihlenmesi gerekmektedir. Her ne kadar sadece söz konusu heykellin özelliklerine bakılarak yorumlar yapılsa da ileriki dönemlerde Kilisik Tepe'nin yerinin tespit edildikten sonra gerek mimari unsurlar gerek ise yontmataş buluntularının bu belirsizliği ortadan kaldıracağı düşünülmektedir.

Resim 6: Adıyaman Kilisik'te 1965 yılında bir çiftçiden satın alınan heykel.



Kaynak: Eilenstein, 2009: 296.

4.2.3. Diyarbakır

37° 54' kuzey enlemleri ile 40° 14' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu'nun orta bölgesinde, Toros Dağları'nın kolları ile çevrili, ortası hafif çukur, volkanik bir havza üzerindedir (Üçok, 2007: 110). 15 272 km²'lik bir alana sahip olan Diyarbakır, doğuda Batman ve Muş, batıda Şanlıurfa, Adıyaman ve Malatya, kuzeyde Elazığ ve Bingöl, güneyde ise Mardin'e komşudur (Tüik, 2013b: 11). Asur kaynaklarına göre Amidi, Arap akınları sonunda Amid, Türklerin bölgeye yerleşmesiyle Kara Amid, Arap akınları sırasında bölgeye yerleşen "Bekr Aşireti" nedeniyle Diyar-ı Bekr ve 1937 yılında Diyarbakır gibi isimlerle anılmıştır. En önemli akarsuyu Dicle olan Diyarbakır (Üçok, 2007: 110), çevresi yükseltilerle çevrilmiş, ortası çukur bir havza durumundadır. Yörede sert karasal iklim egemendir. Yazları çok sıcak olmasına rağmen; kışlar, Doğu Anadolu şehirlerine göre daha ılık yaşanır. Çünkü şehrin kuzeyinden geçen Güneydoğu Toros yayı, kuzeyden gelen soğuk hava akımlarını keser. Bitki örtüsü bozkır bitkilerinden oluşmakla beraber nadiren de meşe ormanları görülmektedir (Üçok, 2007: 111).

4.2.3.1. Körtik Tepe

Yöre halkı tarafından Kotik ya da Kotuk Tepe olarak bilinen Körtik Tepe (Özkaya ve San, 2007a: 436). Diyarbakır ili Bismil ilçesi Ağıl (Ancolini) köyüne bağlı Pınarbaşı mezrasında yer almaktadır (Özkaya ve Coşkun, 2012: 91). Çevresine göre yaklaşık 5 m daha yüksekte olan yerleşim 100 x 150 m'lik bir alanı kapsamaktadır. Batman Çayı ile Dicle Nehri'nin kesiştiği bir noktada yer alması nedeniyle stratejik, ekolojik ve ekonomik açıdan önem arz eden yerleşim doğal açıdan zengin bir çevreye sahip olup, coğrafik açıdan doğal yollar üzerinde yer almaktadır (Kartal, 2012: 475).

1989'da gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında keşfedilen yerleşim, yüzeyde bulunan yontma taş eser ve dağınık durumda saptanan seramik kalıntıları nedeniyle geç dönem yerleşimi olarak değerlendirilmiştir (Özkaya ve San, 2007a: 436). Daha sonra Ilısu barajı kapsamında 2000 yılında Diyarbakır müzesi başkanlığında Vecihi Özkaya'nın bilimsel danışmanlığında başlatılan kurtarma kazıları neticesinde (Özka-

ya ve Coşkun, 2012: 91), depo olduğu düşünülen taş döşemeli, dairesel planlı iki taban üzerinde in-situ olarak bulunan hayvan kemikleri üzerinde yapılan analizler iki farklı tarihleme sonucu vermiştir. Seramiksiz Neolitik Dönem'in geç evresine işaret eden ilk tarihleme, elde edilen veriler nedeniyle kabul edilmemektedir (Özkaya ve San, 2007b: 22). İkinci ve kabul edilen tarihleme ise; konut mimarisi, ölü gömme gelenekleri, taş ve kemik aletlerin stilistik incelemeleri yanı sıra C14 sonuçlarına dayanarak MÖ 10 bin olarak değerlendirilmiştir (Özkaya ve Coşkun, 2012: 91). İkinci tarihleme; Anadolu coğrafyası için PPNA'nın erken evrelerine denk gelmektedir (Kartal, 2012: 475). Yerleşimdeki bu erken evre ile Ortaçağ arasında zamansal bir boşluk gözlemlenmektedir. Zamansal boşluğu mevcut verilerle açıklamak mümkün olmamakla beraber, bölgede gerçekleştirilen diğer kazılar neticesinde, Anadolu'nun bu kesiminde yerleşimin kesintisiz olarak devamına ilişkin kanıtlar vardır (Özkaya ve Coşkun, 2007: 87). Yakınoğu Seramiksiz Neolitik Dönem'i buluntu merkezlerinin ortak karakteri gibi görünen bu özelliğin yaşama biçimi veya dinsel geleneklerin değişiminden kaynaklandığı düşünülmektedir (Özkaya ve Coşkun, 2012: 91). Ancak son dönemde elde edilen bulgular neticesinde Körtik Tepe'de yapılan stratigrafi çalışmaları, en az 7 farklı seviyenin varlığını ortaya koymuştur. Bu seviyelerden elde edilen C14 zooarkeolojik ve arkeolojik veriler, Körtik Tepe'nin en erken seviyelerini Yakınoğu için Epi-paleolitik Dönem sonlarına tarihlemiştir (Kartal, 2012: 475). Sonuç olarak; Körtik tepe, Yukarı Dicle Vadisi Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezleri arasında bulunan Hallan Çemi'den geç Demirköy'den erken bir zaman diliminde yer almaktadır (Özkaya ve Coşkun, 2007: 87).

Körtik Tepe'de yuvarlak tabanlı, taş örgülü intramural gömü içeren konut temelleri bulunmaktadır. Bu konut temelleri erken Neolitik Dönem'de yerleşimin sürekli iskan gördüğüne kanıt oluşturmaktadır (Özkaya ve Coşkun, 2007: 88). Seramiksiz Neolitik yerleşimin birden fazla mimarî evre ile temsil edildiğine ilişkin kanıtlar elde edilen yerleşimde Konutların tamamı, Yakınoğu coğrafyasında bilinen erken yerleşimlerde tanık olunduğu üzere, yuvarlak planlıdır (Özkaya ve diğ., 2009: 88). Mimari kalıntıların temellerinde algılanan oval ya da yuvarlak tasarımlar, karmaşık bir düzene sahiptirler (Özkaya ve Coşkun, 2007: 88). Genelde bağımsız duran konutların duvarları bazı seviyelerde bitişik bir yapı sergilemektedir (Özkaya ve diğ., 2009: 88). Ölçüleri bakımından az sayıda kişinin barınmasına olanak sağlayan, bu

konutların benzerleri Demirköy, Hallan Çemi ve Çayönü'nün en erken katmanlarında görülmektedir (Özkaya ve Coşkun, 2012: 92).

Yerleşimde yapılan kazılarda önemli buluntu unsurları arasında yer alan birçok Neolitik Dönem mezarı bulunmuştur. Çoğunlukla hocker veya yarı hocker tarzda zengin armağanlarla donatılmış bu mezarlar (Özkaya ve San, 2007b: 24), yüzeyden yaklaşık 1.50 m. kadar derinliğe gömülmüş olan İslâmî Dönem, Hristiyanlık Dönemi ve az sayıda da olsa Geç Roma Dönemi mezarları nedeniyle, tahribata uğramıştır (Özkaya ve diğ., 2009: 87). Tahribata uğrayan bu erken evrelere ait bazı iskeletlerin başsız olması ya da aşı boyasıyla kaplandıktan sonra kireçle kaplanması (Özkaya ve Coşkun, 2007: 88) ve bir kol kemiği üzerinde işlenmiş bezeklerin varlığı, gömülmeden önce iskelet üzerinde bazı uygulamalar yapıldığını göstermektedir (Özkaya ve San, 2007b: 24). Ayrıca mezarlarda ritüel uygulamalar ve inanış biçimlerinin gereği olarak, iskeletlerle birlikte armağanlar da yer almaktadır (Özkaya ve Coşkun, 2007: 89). Armağanlar çoğunlukla kabartma veya kazıma yöntemi ile işlenmiş olan geometrik bezeme ve hayvan figürlerini içeren taş kaplardan oluşmaktadır (Resim 7) (Özkaya ve San, 2007b: 24). Bu taş kaplar obsidyen ve çakmaktaşı gibi sert taştan yapılmış aletler yardımıyla kolayca işlenebilen kloritten oluşmaktadır (Özkaya ve Coşkun, 2007: 89). Grimsi/yeşilimsi kloritten üretilmiş olanların bazıları özenle işlenmiş, kazıma, geometrik ve doğal motiflerle dekore edilmişlerdir (Özkaya ve diğ., 2010: 514) Bölgede bulunmayan kloritin, obsidyen malzemede olduğu gibi, başka bir bölgeden temin edildiği ve bu nedenle bölgeler arası ticaretin yapıldığı anlaşılmaktadır (Özkaya ve Coşkun, 2007: 89). Klorit kapların yanı sıra, sayıları az da olsa, kireçtaşı ve çakmaktaşıdan üretilmiş kaba örnekler de görülmektedir (Özkaya ve diğ., 2010: 514).

Obsidyen veya çakmaktaşıyla işlenmiş olan motifler, kapların biçimiyle bağlantılı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu taş kaplar üzerinde yer alan figürler incelendiğinde; ağız kenarında karşılıklı ikişer askı deliği bulunan düztabanlı silindirik gövdeli yüzeyinde üçgenimsi başları yukarı bakan, zigzag gövdeli, boğumlu işlenmiş yılan figürleri yer alan bir taş kap bulunmaktadır. Bu figürlerin arasına ise, üçgen başlı, daha ince ve boğumsuz yılan figürleri yerleştirilmiştir. Farklı biçimsel özelliklere sahip taş kaplar üzerinde ise, dağ keçisi, akrep, kuş ve karışık yaratıklardan oluşan figürler görülmektedir. Belirli bir ölçüde tekrarlanan motifler Neolitik

Dönem'in dini anlayışı ve düşünce yapısına bazı yaklaşımlar getirmekle beraber dönemin insanı tarafından kutsal olarak algılanmalarıyla açıklanabilir niteliktedir. Körtik Tepe buluntularında ele geçen geometrik bezeme ve figüratif donanımların işleniş teknikleri bakımından Hallan Çemi bulgularına uyum gösterdiği elde edilen kanıtlar arasında yer alır. Bununla beraber, Nevali Çori, Göbekli Tepe ve yaptığımız çalışmalar doğrultusunda tezimize konu olan Karahan Tepe benzeri Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezlerinde, farklı malzeme üzerine işlenmiş olmakla beraber tür açısından benzer figürlerin görülmesi ve bunların dönemin dini inanış biçimlerinin yansıması olarak yorumlanması, Körtik Tepe'nin bu topluluklarla olan ilişkilerini doğrular niteliktedir (Özkaya ve Coşkun, 2007: 90).

Taş kapların yanı sıra buluntu türleri arasında yer alan protomlu havanelleri, asa başları ve çoğunluğu taştan olmak üzere Kuş, balık gibi bazı hayvanların omurga kemiklerinden ve kabuklu hayvanlardan elde edilmiş boncuklar da yaygın kullanılmış ölü armağanları arasında yer alır. Taş boncuklar ya doğrudan iskeletlerle bağlantılı olarak ya da taş vazolar içinde çok sayıda ortaya çıkarılmıştır (Özkaya ve San, 2007a: 436). Diğer bulgularda olduğu gibi, ölü armağanı olarak kullanılmış boncukların türleri, nicelikleri ve nitelikleri mezarlara göre değişkenlik göstermektedir (Özkaya ve Coşkun, 2007: 92). Mezarlarda bulunan ölü hediyelerindeki farklılıklar toplumsal hiyerarşinin kanıtı olmalıdır (Özkaya ve Coşkun, 2012: 91).

Yerleşimin Seramiksiz Neolitik Dönem diğer bir buluntu topluluğunu taş balta ve havanelleri oluşturur. Taş baltalar, genelde iki parça hâlinde kırılarak, mezarlara ölü armağanı olarak konmuştur. Bu buluntu grubu; biçimsel özellikleri bakımından farklılıklar içermekle beraber, orta kesimlerinde yer alan sap delikleri ve her iki uç kesimlerinde kullanımdan kaynaklanan aşınma izleri bakımından ortak özelliklere sahiptir (Özkaya ve diğ., 2010: 515). Havanelleri ise özenle işlenmiş gövdeleri ve üst bitimleriyle daha çok bir dağ keçisini anımsatan hayvan başı ile sonlandırılmıştır. Bu bulgular, Hallan Çemi, Nemrik 9 ve Abu Hureyra'da bulunmuş zoomorfik havanelleleriyle biçimsel ve işlevsel açıdan bağlantılı olarak, ritüel nesneler durumundadır (Özkaya ve diğ., 2007: 359).

Resim 7: Körtik Tepe mezarlarında ele geçen, ölü kültü ile bağlantılı bulgular.



Kaynak: http://kortiktepe.com/?page_id=197 . 21/01/2014.

4.2.3.2. Demircitepe/ Demirköy

Diyarbakır'ın Bismil ilçesi sınırları içerisinde bulunan Demirköy, Batman'dan 5-6 km. uzaklıktaki Batman Çayı'nın yakınlarında yer almaktadır. Çay seviyesinden 8-10 m yükseklikte bir tepe üzerine kurulmuş olan (Akın, 2007: 401) buluntu merkezi 540 m yüksekliğindedir. Hallan Çemi'nin 40 km güneyinde (Rosenberg, 2007c:13) ve 37° 56' kuzey, 41° 05' doğu koordinatlarında yer almaktadır (Çelik, 2005: 44).

Buluntu merkezi, 1989 yılında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılması planlanan Birecik, Dicle, Karkamış, Batman gibi barajların suları altında kalacak olan alanlardaki buluntu yerlerinin saptanması gerekçesiyle Guillermo Algaze başkanlığında başlatılan yüzey araştırmasıyla tespit edilmiştir (Çelik, 2005: 44) .

1997 yılında M. Rosenberg ve B. Peasnall yönetiminde kazıları başlayan Demirköy (Çelik, 2005: 44), Anadolu Neolitiği'nin en erken iskân yerlerinden biri olan Hallan Çemi ve Çayönü arasındaki kronolojik boşluğu doldurması açısından önemli bir yere sahiptir (Akın, 2007: 401). Ortaçağda kısa bir süre iskân edilmesine rağmen, alt yapı katlarının tümü Seramiksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen Demirköy (Rosenberg, 2007c: 13), arkeolojik bulgular bakımından Hallan Çemi buluntuları ile kültürel benzerlikler içermektedir (Akın, 2007: 401) (bknz Hallan Çemi).

Bu benzerliklere neden olarak, Hallan Çemi halkının dağlık ve kayalık bir bölgede kurulmuş olmasının, tarım ve hayvancılık açısından sınırlı imkânlar sunması ve konumu itibarı ile tarım ve hayvancılık için daha ideal olan Demirköy'e taşınması olarak gösterilebilir. Demirköy'de ele geçen tahıl işlemeye yönelik orak sapı, karbonlaşmış bitki ve faunal analizlerin sonuçları da yer değişimini doğrular niteliktedir (Akın, 2007: 401).

Yer değişimi sonrasında hızlı bir gelişim sürecine giren Demirköy birçok yeni uygulamayla Hallan Çemi'den ayrılmaktadır. Bu değişimin bir örneğini, yassı çay taşlarından seçilen, alt ve üst kısmı çentiklenmiş ağ ağırlığı olarak kullanılan bir taş topluluğundan görüyoruz. Balıkçılıkta kullanılan ağ ağırlığı ne Hallan Çemi'de ne de Boğazçay kenarında yer alan Çayönü'nde ele geçmiştir. Bu da Demirköy halkının nehir kaynaklarından yararlandığını gösteren yeni bir uygulamadır (Akın ve diğ., 2005: 107-108). Demirköy insanının ne denli çevresi ile entegre olan, yeni materyalleri ve kaynakları deneyen, ilerici bir topluluk olduğunu ortaya koyan diğer bir gelişme ise; Hallan Çemi'de henüz bilinmeyen ancak Demirköy'de sınırlı da olsa ele geçen kil buluntulardır (Akın, 2007: 402). İki türü olan buluntuların ilk türü, pişmiş kilden yapılan hayvan veya insana ait olduğu net anlaşılamayan, daha çok heykelciklerin kol ve bacak uzantıları gibi görünen parçalardır (Rosenberg, 2007c: 15). İkinci türü ise, kötü pişirilmiş kabaca yapılmış tek bir kabın üç küçük parçasıdır (Rosenberg, 2007c: 16).

Demirköy'e ait başka bir özellik ise; intramural gömü bilinmeyen Hallan Çemi'nin aksine, Demirköy'de bulunan intramural çocuk ve yetişkinlere ait gömülerin olması ve bu geleneğin ilk defa Demirköy aracılığı ile Batman Çay'ı Havzasına yerleşmesidir (Akın ve diğ., 2005: 108).

Demirköy'ü Hallan Çemi'den ayıran diğer bir özellik; Neolitik Dönem'de önemli bir yer tutan obsidyen kullanımının Hallan Çemi'ye oranla düşüşüdür (Akın, 2007: 402). Bu oran sayısal olarak Hallan Çemi'de %58 iken, Demirköy'de %9'a; ağırlık olarak ise Hallan Çemi'de %32 iken Demirköy'de %2 ye düşmüştür (Rosenberg, 2007c:14). Bu düşüşün, her ne kadar dönemsel özelliklerden kaynaklandığı; Demirköy'ün, Hallan Çemi'ye göre obsidyen kaynaklarına daha uzak kaldığı ve bölgede bol miktarda bulunan çakmaktaşına ağırlık verildiği olarak düşünülse de; Çayönü'ndeki obsidiyen oranının Demirköy'den çok Hallan Çemi'deki orana tekerrür etmesi bu durumun Demirköy'e ait kültürel özelliklerinden biri olduğunun bir göstergesidir (Akın, 2007: 402).

Demirköy'ü diğer buluntu merkezlerinden ayıran en önemli özellik; bölgede ilk kez Demirköy'de görülen bitumdan (yer sakızı) yapılan kum katkılı buluntulardır (Rosenberg, 2007c: 15). Buluntular, 1.5 cm. uzunluğunda delikli bir boncuk (Resim 8) ile yüzük veya kolye gibi süs eşyalarına ait bütünlenemeyen birkaç parçadan oluşmaktadır (Akın ve diğ., 2005: 107). Bu buluntulardan alınan numuneler ile bölgedeki petrol sızıntılarından alınan numunelerin jeokimyasal analizlerinin karşılaştırılması sonucuna göre buluntularda kullanılan bitumun Batman-Raman bölgesindeki yerel petrol sızıntılarından alındığı anlaşılmıştır. Anadolu Neolitiği'nde şimdiye değin başka buluntu merkezlerinde ele geçmeyen bitum sadece Demirköy ile sınırlı kalmıştır (Akın, 2007: 402). Demirköy ile yakın benzerlikler gösteren ve aynı çay üzerinde yer alan bitum sızıntı kaynaklarının bulunduğu Raman Dağları'ndaki Boğazkoy'e biraz daha yakın olan Kortik Tepe'de şimdiye kadar bitumun kullanıldığına dair verilerin olmaması, bu uygulamanın Demirköy'e özgü olduğunu ve onunla sınırlı kalındığının kanıtı niteliğindedir (Akın ve diğ., 2005: 109).

Neolitik Dönem'de daha önce Eriha Ve Ain Ghazal'dan bildiğimiz bitumun kullanımının genel olarak amaçlarla ilgili olduğu düşünülmektedir. Dinsel tapınım, Eriha ve Ain Gazel'de bitumlu kafataslarına gösterilen özel saygı çerçevesinde yapılırken; Hallan Çemi, Çayönü, Nevali Çori, Göbekli Tepe ve son dönemde tez kapsamında araştırılan Karahan Tepe, Taşlı Tepe, Sefer Tepe Hamzan Tepe ve olasılıkla Demirköy'de dinsel yapılar aracılığı yapılmıştır. Eriha ve Ain Ghazal'de kafatasları ve heykelcikler üzerinde uygulanan bitum işlemi, zorunlu dinsel bir kural şeklinde uygulandığından devamlılık göstermişken, Demirköy'de sadece süs eşyası yapımın-

da kullanılmış olması nedeniyle Batman Çayı Havzası ve çevre kültürlerde süreklilik göstermediği düşünülmektedir (Akın, 2007: 403)

Resim 8: Bitumdan yapılmış boncuk.



Kaynak: Akın ve diğ., 2005: 113, Resim 2.

4.2.3.3. Çayönü

Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin 7 km Güneydoğusunda, Sesverenpınar Köyü yakınlarında yer alan Çayönü Seramiksiz Neolitik Dönem'e ait bir buluntu merkezidir. Anadolu'da bilinen en eski köy yerleşmelerinden biri olan Çayönü, ilk tarımcı köy topluluklarının yaşamına ait olan ve yaklaşık olarak MÖ 8000 yıl önceye tarihlenen izler barındırmaktadır (Üçok, 2007: 118). Tepenin deniz kıyısından yüksekliği 832m'dir. Boyutları; K-G 160 m, D-B 350 m'dir. Dolgu kalınlığı ise, 4.50 ile 6.50 m arasında değişmektedir (Özdoğan A., 2007: 424).

En yoğun iskanın Seramiksiz Neolitik Dönem’de görüldüğü buluntu merkezi, bu dönemde farklı yapı özellikleri gösteren evrelere göre (Özdoğan A., 20007: 424) Yuvarlak Planlı, Izgara Planlı, Hücre Planlı yapılar (Tablo 1) gibi belli bir kronoloji ile karşımıza çıkmaktadır (Özbek, 2000: 188).

1962’de İstanbul ve Chicago Üniversitelerinin katılımıyla oluşturulan ” İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları” projesine başkanlık yapan Robert J. Braidwood ile Halet Çambel, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Siirt illerinde yüzey araştırması yaparken Diyarbakır Ergani ilçesi yakınlarında bulunan Çayönü buluntu merkezinde kazılar yapmışlardır. 1964’te başlayan bu kazılar değişik uzmanlık dallarından oluşan bir ekip tarafından yapılmıştır (Başgelen, 2004: 6). Aslında Braidwood ve Çambel, ilk başlarda, Irak ve İran’da daha önce yaptıkları kazılardan elde edilen verilerin o güne kadar araştırılmayan Bereketli Hilal’in kuzeyinde olup olmadığını öğrenmek amacıyla kazılara başlamışlardır. Beklentileri burada tarıma alınan tahıl ve evcilleştirme sürecinde hayvan kemiklerinin bulunması ve obsidyen yataklarına yakın olan bu bölgede yontmataş buluntu grubunun olup olmadığını araştırmak olduğundan, kazıların bir veya iki sezon sürmesini düşünmüşlerdir. Ancak yapılan iki açmadan birinde Saltaşlı Yapı ikinci açmada ise ızgara planlı yapı bulunmuştur. Bu farklı yapı kalıntılarına rastlanması, kazı başkanların düşüncelerinin değiştirmesine neden olmuş ve kazılar (Özdoğan, 2004: 48) bölgenin durumu nedeniyle zorunlu olarak ara verilen 1992 yılına kadar 17 sezon boyunca sürmüştür (Özdoğan A., 2002: 77).

Farklı ekolojik çevre ve hammadde yataklarına sahip coğrafi bölgelerin kesişim noktasında yer alması nedeniyle, değişik dönemlerin ekonomik gereksinimlerini karşılamış olan Çayönü, halkına farklı bölgelerde ilişki kurma olanağı sağlamıştır (Yalman, Özdoğan A., 2004: 68). Obsidyenin 150 km uzaklıktaki Bingöl yakınlarından temin edilmesi ve Akdeniz kökenli lüks bir tüketim maddesi olan deniz kabuklarının Çayönü’nde görülmesi Neolitik dönem ticaretinin yöresel düzeyde olmadığı ve farklı bölgelerle olan ilişkiye kanıt niteliğindedir (Kaya, 2012: 36).

Anadolu’da daha önceleri Neolitik Dönem’in yaşanmadığı iddialarını, yapılan kazılarla çürüten Çayönü, Neolitik Dönem kazılarının yapıldığı ilk buluntu merkezlerinden biridir. Çayönü’nde yapılan kazılar, Anadolu neolitiğinin sadece başlangıcı olmamış aynı zamanda tüm dünyada gözlerin Anadolu’ya çevrilmesine ve bölgede

yine aynı döneme ait birçok araştırma ve kazı yapılmasına da vesile olmuştur. Kazıları birçok nedenle sürekli sekteye uğrayan Çayönü kazıları hala tamamlanmamasına rağmen Neolitik Dönem yaşamına dair birçok önemli bilgi barındırmaktadır. Çayönü'nde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan yaşam biçimi ise kendi içerisinde yapıların şekline göre farklı evrelere ayrılmaktadır. Bu evreler sırası ile şöyledir:

Yuvarlak Planlı Yapılar Evresi: Yerleşimin olduğu en eski evredir. İlk yerleşimlerin ne kadar bir alanı kapsadığı belli değildir. Yerleşme dağınık taşlar, depo amaçlı açılmış çukurlar, çakmaktaşı yontma alanı, küçük ateş yerleri ve hayvan kemiği öbekleri bulunan 4-5 m çapındaki açık alanları çevreleyen yuvarlak ya da söbe biçimli yapılardan oluşmaktadır (Özdoğan A., 2012: 111). Bazen taş temelli bazen taş temelsiz (Sevin, 2003: 24) bu yapılar, ağaç gövdelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan iskeletin aralarının basitçe örülmesi ve ardından çamur ile sıvanmasıyla yapılmıştır. Bu tip evlerin yapımında ilk olarak kamy ve ince dallardan oluşturulmuş demetlerin ve 10-12 cm çapında iğneli ağaçların, belirli aralıklarla yerleştirilmesiyle bir iskelet oluşturulmuştur. Daha sonra oluşturulan yapı iskeletinin araları ince dallarla sepet gibi örülmüş ve üzerleri kalın bir çamur tabakası oluşturacak şekilde sıvanmıştır. Dışarıdan da küçük taşlardan oluşan bir yığın ile desteklenen bu çukur tabanlı barınakların alt taban düzlemi dış yaşama alanının yaklaşık 30 – 35 cm. altındadır (Ülger, 2007: 106).

İşliğin olmadığı bu evrede, beslenme avcılık ve toplayıcılığa dayalıdır. Buluntu merkezinde ele geçen çok fazla tipte çakmaktaşı ucu, yerleşim halkının sık sık ava çıktığını göstermektedir. En çok avlanan hayvan domuzdur. Bitkisel besin olarak, fiğ ve mercimek başta gelmektedir. Ancak, bitkilerin kültüre alındığına dair kanıt yoktur (Özdoğan A., 2012 : 111).

Izgara Planlı Yapılar: Bu evre, PPNA sonu ile PPNB başlarına tarihlenmektedir. Izgara planlı yapılar (Resim 9) yuvarlak kulübelerin hemen üzerinde yer almaktadır (Özdoğan A., 2007: 424). 11X6,5 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı bu yapıların en erken evresinde ahşap direklerle desteklenen çit ve çamur tekniğinde örülmüş yapılar yer almaktadır. Bu yapıların tabanları, alttaki taş ızgaranın üzeri dallarla örtülüp çamur sıvanarak yapılmıştır. Böylelikle önceki evrede yer alan çukur ve doğrudan toprağın üzerine yapılmış yapıların aksine, altında devamlı bir hava akımı sağlanan yapılar inşa edilmiştir (Sevin, 2003: 26). Bunun nedeni ise; buluntu merke-

zinin, taşkınlar, seller ve uzun yağışlı mevsimler nedeniyle sık sık sular altında kalması olarak gösterilmektedir (Özdoğan A., 2012: 112).

Bu evrede yapılar üç bölümden oluşmaktadır. Güney kısım küçük hücrelerden, orta kısım, köşesinde bir ocağın bulunduğu tabanı sıvalı bir mekândan, kuzey kısım ise; çalı çırpı ya da dalların serilip üzerinin sıvanarak oluşturulduğu, birbirine paralel duvarlardan oluşmaktadır (Özdoğan A., 2007: 424).

Daha önce açık alanlarda sürdürülen değişik uğraşların kapalı mekânlarda yapıldığı bu evrede yapı içleri işlevsel olarak bölünmüş, bu bölümler mimari açıdan farklı şekilde donatılmıştır (Özdoğan A., 2012: 112). Izgaralar üzerindeki kuzey mekân deri işçiliği, terzilik, süs eşyası üretimi için atölye işlevini görmekte iken daha aşağıda yer alan orta mekân mutfak (Özdoğan A., 2007:424), en güneyde bulunan küçük hücreler ise killer olarak kullanılmıştır (Özdoğan A., 2012: 113).

Bu evrede, ölümler, büzülmüş halde tekli ikili veya üçlü guruplar halinde, yer yer boş alanlara, eski yanmış ve terk edilmiş kulübelerin içlerine bazen de oturulan evlerin avlusuna gömülmüştür (Özdoğan A., 2007: 424).

Kilden insan heykelcikleri ilk olarak görüldüğü bu evrenin (Ülger, 2007: 111) diğer önemli bir buluntusu ise Nemrik tipi ok uçlarıdır (Ülger, 2007: 112) Bu tip ok uçları Karahan Tepe de dâhil olmak üzere birçok Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezlerinde ele geçen alet tipleri arasında yer almaktadır.

Kanallı Yapılar Evresi: Bu evrede, Yapılar içinden dar kanallar geçen platformlar üzerinde yükselmektedir. . Duvarlar taş ve kerpiç örgülüdür (Özdoğan A., 2007: 424). 3 yapı katının tespit edildiği bu evrede, yapılar ızgara planlı yapılarla büyük benzerlik gösterir ve dikdörtgen plana sahiptir (Ülger, 2007: 107). Ancak; Izgara planda görülen ev içi ışık artık atölyelere dönüşmüştür. Bu evrede köyün yerleşim düzeninde değişimler olmuştur. Buluntu merkezinin, batı kesimi hafif malzemedен küçük kulübelerin, ocakların ve taş çevrili alçak söbe öğelerin yer aldığı geniş açık alanlarla çevrili D-B yönündeki konut yapılarıyla konut-atölye olarak ayrılmış iken, doğu kesimi özel yapıları ile köyün ortak özel alanı olmuştur (Özdoğan A., 2007: 424-425). Güney kesimi ise; değişik işlevli büyük özel yapılarla sınırlanan, 46 değişik boyutta ateş çukurunun yer aldığı 1000 m² bir alana yayılmıştır. Saltaşlı Döşemeli Yapı ve Kafataslı Yapı bu dönemin özel yapılarıdır. Kafataslı yapı bu dönemin mezarlığı niteliğindedir (Özdoğan A., 2012: 114). Çayönü'nün en büyük yapıla-

rından olan bu yapı, 12X10 m'dir (Türkcan, 2006: 46). En az altı kez yenilenmiş bu yapının planı, bu evrede söbe iken daha sonraki evrelerde dikdörtgen plana dönüşmüştür. Yapılan kazılarda bu yapının içerisinde yüzlerce bireyin kalıntısı bulunmuştur (Özdoğan A., 2007: 425). Ayrıca Kafataslı Yapı'nın kuzeyindeki bir çukur içinde depolanan çok sayıda kemiğin bazılarında belirgin yanma izleri tespit edilmiştir. Bu uygulamanın inanç ya da gelenek anlamında ki bir uygulamadan çok, ikincil gömmelerle ilgili bir işlem olduğu düşünülmektedir (Ekmen, 2012: 25).

Saltaşlı Döşemeli Yapı ise, tabanı geniş yassı taşlarla döşeli olan dikdörtgen planlı ilk özel yapıdır (Özdoğan A., 2012: 113). Izgara Planlı Yapılar Evresi'nin sonu Kanallı Yapılar Evresi'nin başına tarihlenir. Bu yapının içerisinde, tam ortada payelerin hizasına gelecek şekilde arka duvarlara koşut iki dikilitaş yerleştirilmiştir. Bir üçüncüsü ise, yapının kuzeydoğu köşesinde, doğu duvarına koşut olarak dikilmiştir (Türkcan, 2006: 44-45).

Mercimek ve fiğin yanında emer ve einkorn buğdayının mutfığa girdiği bu evrede, beslenme, ağırlıklı olarak avcılığa dayansa da, domuzun yanı sıra koyun keçi ve sığırın evcileştirilme süreci başlar (Özdoğan A., 2012: 113-114).

Ayrıca, uzak mesafelerle ilişkinin başladığı, hammaddenin çeşitlendiği, ithal çakmaktaşının ortaya çıktığı bu evrede; takı olarak kullanılan Akdeniz kabuklarının yerleşmeye geldiği ve obsidyen kullanımının arttığı gözlemlenmektedir (Özdoğan A., 2012: 113). Obsidiyenden yapılmış ok uçları dışında 'Çayönü Aleti' olarak tanımlanan, kenarları sarp düzeltili, dilgiler ilk olarak bu evrede görülmeye başlanır (Ülger, 2007:112). Bakır ve malakit işlenir (A. Özdoğan, 2012: 113). Bakır; boncuk, bız ve kanca olarak kullanılmıştır (Kaya, 2012: 38). Neolitik Dönem'de bakırın işlenmesi şaşırtıcı bir olgudur. Bu dönemde bakır madeninin işlenmesi, buluntu merkezinin, Ergani bakır madenine 20 km uzaklıkta olmasıyla açıklanmaktadır (Şenel, 2001: 154).

Taş Döşemeli Yapılar Evresi: Bu evrede Dış duvarları taşla örüldükten sonra iç duvarlarla birbirinden geçişli üç odadan oluşan, tabanı taş döşeli yapılar yer almaktadır (Özdoğan A., 2007: 425). Taş duvar doğrudan toprak zemin üzerine örülmüştür. Yapıların dış yaşam düzleminden yükseltilmemiş olması, taşkın ve nemin ortadan kalktığına işaret etmektedir (Özdoğan A., 2012: 115). 3 yapı katı tespit edilen bu evrede binaların boyutları küçülmüştür (Ülger, 2007: 108) Bu evrenin sağ-

lam kalmış yapılarından, 8-9 m uzunluğunda, 4-5 m genişliğinde Birbirine geçişli, genelde 3 tane ortalama 1.80-2 x 3.50-4 m boyutlarındaki dörtgen odalardan yapılar bulunmuştur. Bu yapılarda, bazen yapının içinde bazen de yapının kısa duvarlarında küçük payeler yer almaktadır. Ayrıca yapının dışında, yapıyı, bazen çepeçevre dolaşan kaldırımları bulunmaktadır. Yapıların birçoğunun ortak özelliği olan taş döşeme, yapının duvarları örüldükten ve payeleri yerleştirildikten sonra döşenmiştir. Yapıların 3-4 sıra taş yüksekliğindeki 50 cm genişliğindeki taş temelini üzerinde, kerpiç üst yapısı yer almaktadır. Duvarların inceliği ve mekânların boyutları göz önüne alındığında bu yapıların tek katlı ve düz damlı olduğu düşünülmektedir (Ülger, 2007: 109).

Hücre Planlı Yapılar Evresi: Bu evrede, taş temel üzerine biçimlenmiş kerpiç duvardan oluşan birbirinden bağımsız hücre planlı yapılar yer almaktadır (Sevin, 2003: 27). Yapılar D-B yönündeki terasların arkasına, aralarında küçük avlular bırakılarak KKD-GGD yönünde dizilmiştir (Özdoğan A., 2007: 425). Taş temel üzerine kerpiç duvar ilk kez bu evrede ortaya çıkmıştır (Sevin, 2003: 27). Bu temeller küçük kırık taşlardan ve dere taşlarından oluşturulmuştur. Harç olarak da kerpiç ve dolayısıyla çamur kullanılmıştır. Taş temel bazen 60 cm yükseklikte olabilmektedir. Bu yapılarda yer alan odaların tabanları toprak ve kerpiçten yapılmıştır. Bazı odalarda taş döşemelere rastlansa da bu çok sık rastlanan bir durum değildir (Ülger, 2007: 110)

Evler bu evrede çift katlıdır ve dışı kapalı sekiz bölmeli bodrumlardan oluşmaktadır (Özdoğan A., 2012: 115). Üst kata merdivenle çıkıldığı tahmin edilmektedir. Çoğu zaman taban altlıkları mezar, depo veya kiler olarak kullanılmış ve (Ülger, 2007:109) işlikler yine ev içlerine taşınmıştır (Özdoğan A., 2007: 425).

Yerleşimin doğu kısmında, ortalama 2 m yüksekliğindeki dikili taşların sıralandığı 60X20 m'lik açık plaza yer almaktadır. Plazanın tabanı yer yer yanık kerpiç, yer yer de yerinde yakılarak elde edilen kırmızı toprakla kaplıdır. Alanın kuzey doğusunda 12X9,25 boyutunda Terazzo Yapısı yer alır (Özdoğan A., 2007: 425).

Bu evrenin en üst yapı katında mezarlarda belirgin bir biçimde azalma görülmüştür (Ülger, 2007: 109). Bu da bize, erken evrelerde görülen, yerleşme içi gömünün terk edilmeye başlandığını göstermektedir (Sevin, 2003: 28). Bu mezarlarda ço-

ğu zaman çeşitli takılar, obsidyen yonga ve aletler, bazen de yiyecek gibi hediyeler ele geçmektedir (Özdoğan A., 2007: 425).

Geniş Odalı Yapılar Evresi: Bu evrede 6 yapı katı saptanmıştır. Yapılar çok geniş (Ülger, 2007: 110) yarı çukur tabanlı, basit taş duvarlı tek mekânlı konutlardan oluşur. Evlerin yapım tekniği bir önceki evrelere göre farklı değildir ancak bu evrede daha özensiz yapılmışlardır.

Çayönü'nün ilk kez bu evresinde temel çukuru açılmıştır. Yerleşme daha çok meydanın kuzeyine kaydırılmıştır. Daha önce kullanılan plaza çöplüğe dönüşmüştür (Özdoğan A., 2012: 110). Bu olgu törensel meydanın önemini yitirdiği ve günlük kullanım alanına dönüştüğünü ifade etmektedir (Sevin, 2003: 28). Ayrıca bu evrede hiç mezar bulunmaması, hücre planlı yapılar evresinin son aşamasında oluşmaya başlayan yerleşme dışı mezar geleneğinin oturduğu düşüncesini destekler niteliktedir (Ülger, 2007: 110).

Resim 9: Çayönü'nde yapılan kazılarda ızgara plan sistemine göre düzenlenmiş yapılar.



Kaynak: Üçok, 2007: 118.

Tablo 1: Çayönü Tepesi tabakalanma ve tarihleme

Evre Adı	Kaç Yapı Katı Bulunduğu	Kültürel Dönem	C14 Verilerine Göre Yaklaşık Tarihler (MÖ)
Yuvarlak Planlı Yapılar Evresi	4 yapı katı	PPNA	8200-7200
Izgara Planlı Yapılar Evresi ☐ En Eski Tip ☐ Açık Tip ☐ Menderesli Tip ☐ Kapalı Tip	2 yapı katı 2 yapı katı 1 yapı katı 2 yapı katı	PPNA PPNB PPNB PPNB	7200-7100
Kanallı Yapılar Evresi	3 yapı katı	PPNB	7100-7000
Taş Döşemeli Yapılar Evresi	3 yapı katı	PPNB	7000-6600 (?)
Hücre Planlı Yapılar Evresi	3 yapı katı	PPNB	6600-6300
Geniş Odalı Yapılar Evresi	6 yapı katı	PPNC	6200-6000 (?)
Seramikli Evre	7 yapı katı	PP	6000-5500 (?)

Kaynak: Ülger, 2007: 105, Tablo 3.

4.2.4. Siirt

37° 56' kuzey enlemleri ile 41° 55' doğu boylamlarında yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer alan Siirt, 1926 yılında il yapılmıştır. Yeryüzü yapısı daha çok platolardan ve yüksek dağlardan oluşmaktadır. Kentin kuzeyi ve doğusu, sarp ve yüksek sıradağlarla çevrilidir (Üçok. 2007: 244). Denizden yüksekliği 930 m olup, yüzölçümü 5406 km² dir. Doğusunda Van ve Hakkari, batısında Batman, kuzeyinde Bitlis, güneyinde ise Şırnak ve Mardin yer almaktadır (Boran ve diğ., 2001: 17). Şehrin isminin tam olarak nereye dayandığı bilinmemekle beraber, bazı araştırmalara göre Sami dilinden geldiği, bazı kaynaklarda ise, Keldani dilinde Kent anlamına gelen Keert (Kaa'rat) sözcüğünden kaynaklandığı ve Esart, Sairt, Siird, Siirt gibi çeşitli biçimlerde kullanıldığı düşünülmektedir (Özgen ve Karadoğan, 2009: 63). Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanan Siirt'in en büyük akarsuyu olan Botan Çayı'dır (Üçok. 2007: 244).

4.2.4.1. Gusir Höyük

Gusir Höyük; Siirt'in, Erüh ilçesine bağlı, Bağgözü (Girden) Köyü'nün kuzeybatısında yer almaktadır (Çelik, 2005: 47). Guillermo Algaze ve ekibi tarafından Dicle-Fırat Arkeolojik Araştırma Projesi kapsamında 1989 yılında keşfedilen ve Güzir Höyük adıyla yayımlanan buluntu merkezinin kazıları, bulunuşundan 20 yıl sonra, 2009 ve 2012 de İstanbul Üniversitesi Prehistorya Bölümü'nden Necmi Karul ve ekibi tarafından yapılmaktadır (Algül, 2013: 289).

37° 43' kuzey, 41° 49' doğu koordinatlarında yer alan buluntu merkezinin deniz seviyesinden yaklaşık yüksekliği 700 m (Çelik, 2005: 47), dolgu yüksekliği 8 metredir. Yüzey buluntularının yayılım alanı 150 m. çapında olan (Karul, 2013: 26) buluntu merkezi; elde edilen veriler ve radyokarbon analizleri sonucu; MÖ 9746-9305'e dolayısıyla PPNA'ya tarihlenmektedir (Algül, 2013: 290). Yapılan kazı çalışmalarında değişik türde mimari yapıların bulunduğu Gusir Höyük'ün, üst kesiminde koruna gelen mimari tabakada; çukur tabanlı, yuvarlak bir yapı ve ona eklenmiş dikdörtgen planlı mekânlar yer almaktadır (Resim 10). Çapı 10 metreyi bulan merkezi yapı, formu itibarıyla yuvarlak plandan köşeli mimariye geçişi örneklemek-

tedir. Bir metrelik kısmı düzensiz taşlarla inşa edilen duvarın üst seviyesi, dal-örgü tekniğiyle yapılmıştır. Taş duvarın iç yüzeyi ve ahşap üst yapı, kerpiç ile kaplıdır. Mekânın içinde duvara paralel dönen bir seki, yassı büyük taşlarla belirlenmiş kil sıvalı bir alan, taş tekne ve öğütme taşlarının bulunduğu birimler mevcuttur. Ayrıca mekân içinde, alt kısımları küçük taşlarla çevrelenerek sağlamlaştırılmış üç dikilitaş bulunur Dördüncü dikilitaşın varlığı ise diğerleri gibi bir yatağı çevreleyen destek taşlarından anlaşılmaktadır (Karul, 2013: 27).

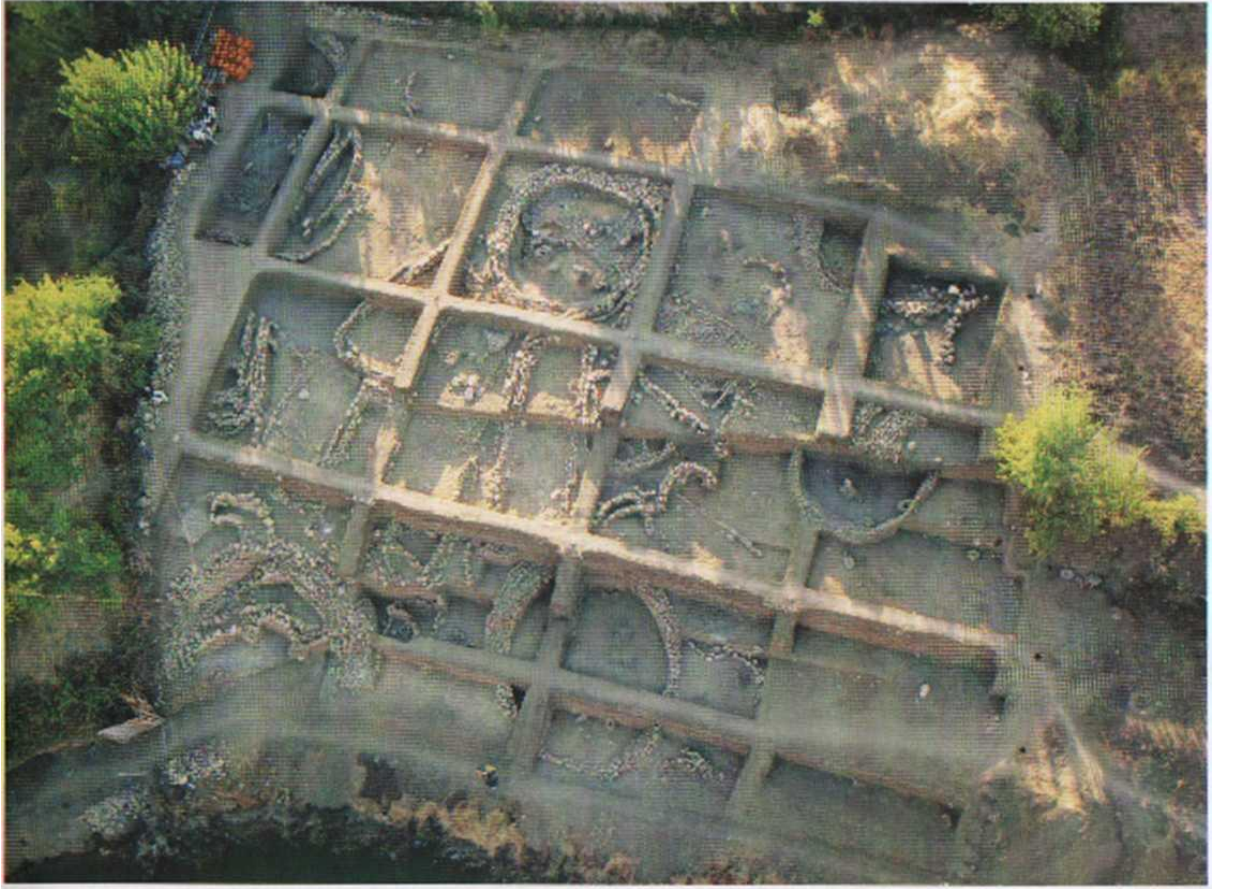
Buluntu merkezinde Körtik Tepe ve Hasankeyf Höyük ile benzeşen yapıları barındıran eski bir katmanda, yaklaşık 5 metre çapında, yuvarlak planlı ve çukur tabanlı yapılar yer almaktadır. Duvarları, somun biçimli dere taşları seçilerek, üstteki tabakaya oranla daha derin bir çukurun iç çeperi boyunca örülerek oluşturulmuştur. Dikilitaş geleneğinin devam ettiği bu katmanda, özenle biçimlendirilmiş bir dikilitaşın üzerinde bilinçli olarak açılmış birkaç delik dikkat çekmektedir (Resim 11). Ayrıca yine bu katmanda bir evin içindeki dikilitaşın etrafına bırakılan çok sayıdaki hayvan boynuzunun İnanç sistemiyle ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bu katmanda yer alan yapıların içinde bilinçli bir şekilde oluşturulan yanıklı ve bol taşlı katmanlara rastlanması; yapıların, işlevini tamamladıktan sonra bilinçli olarak tahrip edilip molozunun içeriye doldurulduğunu akla getirmektedir (Karul, 2013: 26). Dikilitaşlar “T” biçimli olmaması nedeniyle, megalitli buluntu merkezlerinde yer alan dikilitaşlardan ayrılmaktadır. Ancak Gusir Höyük; Göbekli Tepe ve Nevali Çori buluntu merkezlerinde yer alan “T” biçimli megalitlerin etrafına bırakılan figürler ve bilinçli bir şekilde buluntu merkezinin doldurulması bakımından benzerlikler içermektedir.

Buluntu merkezinde yapılan kazılarda, mimari açıdan diğerlerinden farklı özelliklere sahip bir yapıya da rastlanmıştır. Yuvarlak planlı olan ve çapı 1 metreyi bulan yapı, 1 m. kadar zemine gömülüdür. Mekânın iç çeperinde, dikine yerleştirilmiş yassı büyük taşlar yer almaktadır. Tabanın daha küçük taşlarla düzenli bir şekilde kaplandığı yapının ortasında, özenle biçimlendirilmiş taş bir platform ve platformun içindeki oyuga yerleşik olduğu düşünülen bir dikilitaş yer almaktadır (Karul, 2013: 26).

Derin çukurların iç çeperine örülen taş duvarlara sahip bir alttaki tabakada da yuvarlak planlı yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar daha büyüktür ve tabanları daha

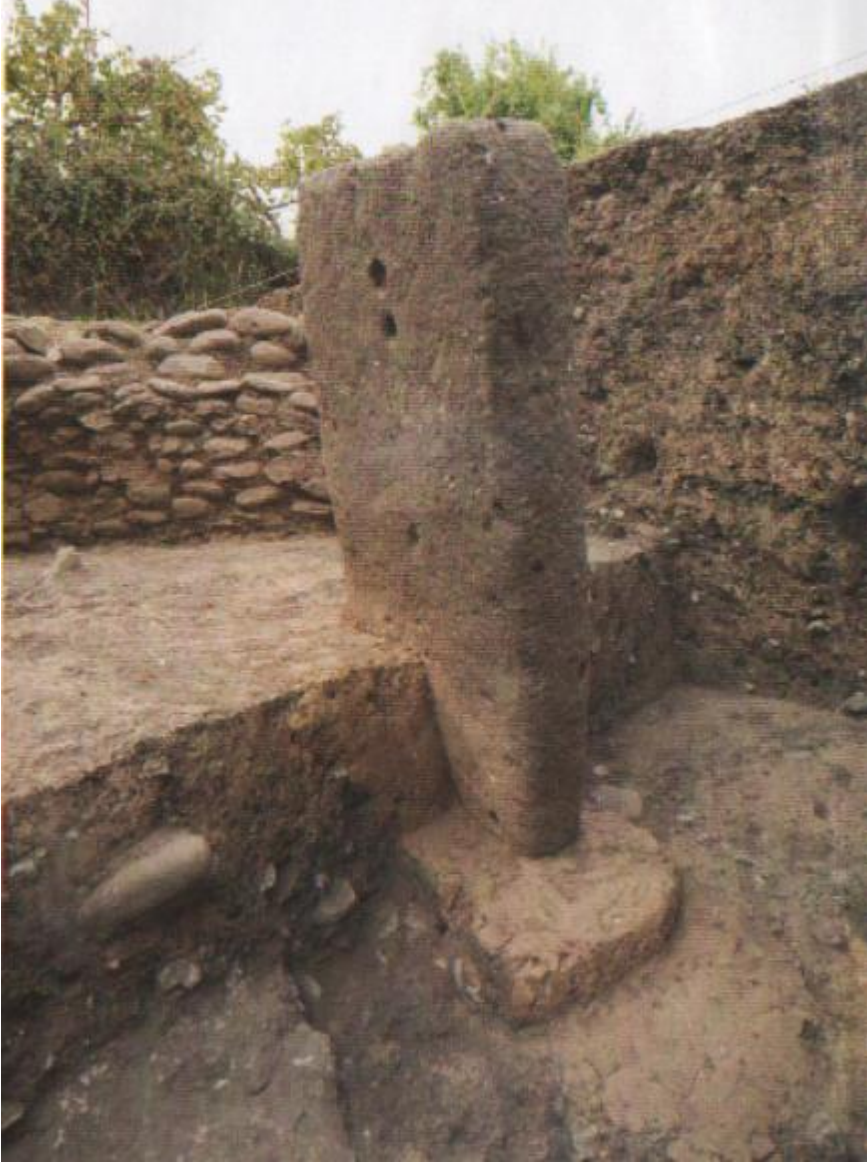
derindedir. Kısa aralıklarla inşa edilen ve duvar yükseklikleri yer yer 2 metreye kadar korunan yapıların çapları 10 metreyi bulmaktadır bu tabakada yer alan bir yapıda; duvarın, ortada çok az bir açıklık kalacak şekilde, birkaç kez iç içe yenilendiği görülmektedir. Uygulama bu yönüyle Göbekli Tepe yapılarını çağrıştırmaktadır (Karul, 2013: 26).

Resim 10: İçinde bezekli dikilitaşlar bulunduğu dikdörtgen ve yuvarlak yapılar



Kaynak: Karul, 2013: 28.

Resim 11: Delikli ve halkalı dikilitaş. Benzerleri daha sonra megalitli buluntu merkezlerinde hayvan kabartmalarıyla öne çıkmaktadır.



Kaynak: Karul, 2013: 29.

4.2.5. Şanlıurfa

Suriye platformunun kuzeye doğru uzanmış bir parçası üzerinde yer alan Şanlıurfa (Harita 2-3), Harran Ovası'nın dağlık kütleyle bir koy şeklinde sokulduğu yerde, kalkerden oluşmuş bir dağ kütlelerinin eteğinde kurulmuştur (Çelik M., 2007: 53). Arazisinin büyük bir bölümü hafif dalgalı yayla düzlükleri ile kaplı olan Şanlıurfa'nın en yüksek zirvesi (Üçok, 2007: 264), Diyarbakır ile sınır oluşturan volkanik bir dağ olan 1957 m yükseklikteki Karacadağdır (Ercoşkun, 2007: 7). Kuzeyi dağlık olan ve güneye gittikçe bu dağların alçalarak ovalara dönüştüğü Şanlıurfa'da sıra halinde tepeler yaygın olarak görülmektedir. Bu tepelerin arasında batıdan doğuya doğru uzanan Suruç, Harran, Viranşehir, Ceylanpınar, Halfeti, Bozova ve Hilvan ovaları yer almaktadır (Üçok, 2007: 265).

MÖ 4. yy da Büyük İskender tarafından Edessa olarak nitelendirilen (Schmidt, 2007: 24), Süryanice Orhai, Ermenice Urhay, Arapça er-Ruha, 1984'te Şanlıurfa olarak adlandırılan şehir, eski Osroene'nin yani Diyarmudar'ın önemli bir şehri olup Fırat üzerindeki Zeugma (Belkıs) ve Birsä (Birecik)'dan başlayarak Mardin ve Nusaybin'den Dicle'ye ulaşan büyük ticaret yolu ile Eski Samsat'tan Harran'a giden yolun kavşak noktasında bulunmaktadır (Çelik, 2005: 87-88). Tarihi İpek Yolu'nun kavşaklarından biri olan şehir MÖ 11.500'lere dayanan buluntularıyla, dünya kültür tarihinin önemli merkezlerinden biridir (Üçok, 2007: 264).

Şanlıurfa, Antik dönemde su ihtiyacını Cullap ile birleşen, günümüzde Karakoyun Deresi olarak anılan bir nehirden karşılamaktadır (Çelik M., 2007: 54). Bu dönemde daha güre aktığı düşünülen Karakoyun Deresi'nin, aktığı güzergâh boyunca, gerek şehrin ilk kurulduğu Neolitik Dönem gerekse sonraki dönemlerde içme ve tarımsal faaliyetlerde kullanıldığı düşünülmektedir (Şahinalp, 2006: 112).

Şanlıurfa'nın iklimi incelendiğinde, yaz döneminde hava sıcak ve kurudur. Bunun nedeni Şanlıurfa'nın kuzeyinde yüksek sıradağlar bulunması ve bölgenin hem Basra alçak basınç merkezine, hem de güney çöllerinin sıcak tropikal hava kütlelerine açık olmasıdır. Havanın kuru olması ve bağıl nemin çok düşük olması, buharlaşmayı artırmaktadır. Bölgenin alçak kesimlerini oluşturan Harran ve Ceylanpınar ovalarında sadece yaz döneminde meydana gelen potansiyel buharlaşma 2000 mm'nin üzerindedir (Çelik M., 2007: 60). Yazların çok sıcak ve kurak olduğu bölgenin, kışları ılık ve nispeten nemlidir. En yağışlı mevsim kıştır. Yıllık ortalama yağış 500-700 mm'dir (Ercoşkun, 2007: 8). İklim nedeniyle orman yönünden oldukça fakir olan

bölgenin (Çelik M., 2007: 54) bitki örtüsü 700-800 m. yüksek alanlarda meşe ormanı 700 metreden daha düşük olan yerlerde ise stepden oluşmaktadır (Ercoşkun, 2007: 9). Steplerin nedeni yazları çok sıcak ve kurak geçmesiyle ilgilidir (Üçok, 2007: 264). Steplerin bulunduğu alanlarda kırmızı-kahverengi topraklar yer almaktadır (Ercoşkun, 2007: 9).

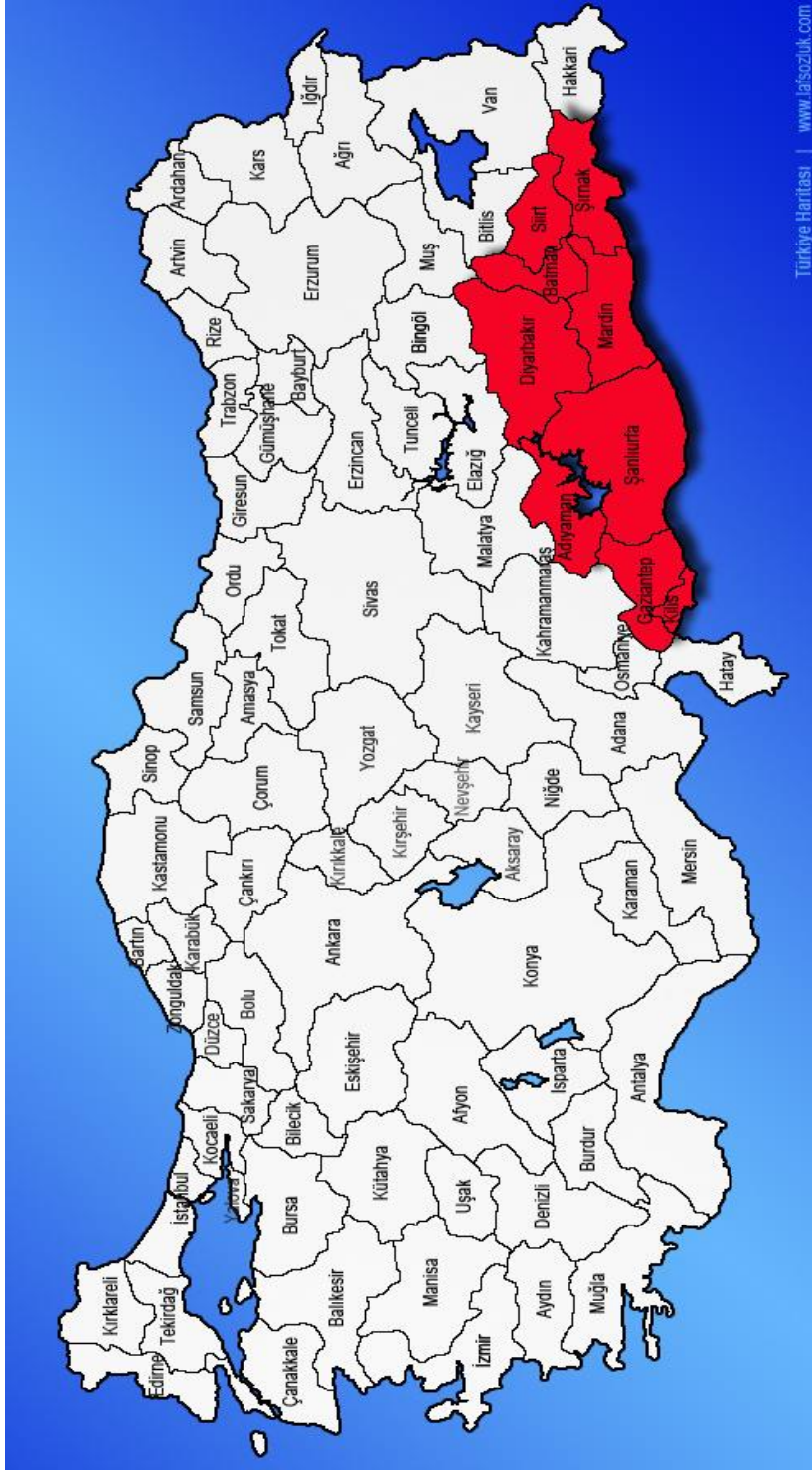
Günümüzde sıcak ve az yağışlı olan bölge; Neolitik Dönem öncesi elverişli iklim şartlarının var olduğu, insan yaşamına uygun bir iklimin hüküm sürdüğü ve bunun sonucunda da gür bitki örtüsünün ve zengin hayvan topluluklarının ortaya çıktığı bir özelliğe sahiptir. Yapılan arkeolojik çalışmalar bu görüşü doğrulamaktadır. Arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen buluntular incelendiğinde, bölgede çok zengin bir hayvan topluluğunun var olduğu ve kültüre alınmış birçok bitki tohumu bulunduğu görülmektedir (Şahinalp, 2006: 119). Bu bitki türlerinden üçü Neolitik'in sekiz temel bitkisinden olan einkorn buğdayı, nohut ve karaburçaktır. Bu üç bitki, DNA bulgularına göre ilk olarak burada kültüre alınmıştır. Eski dönemlerde orman ile step arasındaki geçiş bölgeleri, kültüre almaya elverişli türler kadar av hayvanlarının da artmasını sağlamıştır. Steplerin kuru otlaklarında; yabanıl koyun, keçi, ceylan ve yabanî sığır sürüleri, ormanlarda; yaban domuzları, yüksek yerlerdeki orman sınırına yakın yerlerde ise; kızıl karaca ve alageyik gibi geniş açık arazi hayvanları bulunmaktaydı (Hauptmann, 2007a: 133).

Harita 2: Şanlıurfa ve İlçeleri



Kaynak: <http://www.turkiye-rehberi.net/sanliurfa-haritasi.asp>, 25/12/2014.

Harita 3: Güneydoğu Anadolu Bölgesi



Kaynak:

http://3.bp.blogspot.com/VRlHvLSU_8rYDa3oI/AAAAAAAAATxw/kUtdm55Xl8/s1600/turkiye_guney_dogu_anadolu_bolgesi_haritasi.jpg, 25/12/2014.

4.2.5.1. Akarçay Tepe

Akarçay Tepe Şanlıurfa'nın Birecik ilçesi Akarçay Köyü'nün batısında yer alan, 6 m yüksekliğe sahip, günümüzde kısmen köyün altında kalmış bir buluntu merkezidir. G. Algaze'nin bölgede yaptığı yüzey araştırmalarında keşfedilen buluntu merkezinin yüzey araştırması, Ilısu ve Kargamış baraj gölleri altında kalacak "Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi" çerçevesinde İstanbul üniversitesinden bir grup tarafından yapılmıştır. Buluntu merkezindeki kazı çalışmaları, 1999 yılında Şanlıurfa müze müdürü Eyüp Bucak başkanlığında, İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı, Barselona Otonom Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü ve Tsukuba Üniversitesi'nin ortak çalışması olarak başlamıştır. Kargamış Barajı'nın etki alanının daralmasıyla baraj göl suları dışında kalan buluntu merkezi, 2005'te tekrar kazılmaya başlanmıştır (Özbaşaran ve Molist, 2007: 179).

Yapılan kazılarda doğu ve batı olmak üzere iki koniden oluşmakta olan buluntu merkezinin doğu konisinde Seramiksiz Neolitik Dönem ve Seramiksiz Neolitik Dönem'den Seramikli Neolitik Dönem'in geçiş sürecine; batı konisinde ise geçiş süreci ve Seramikli Neolitik Dönem'e ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır (Bozbay, 2013: 178). En eski tabakanın MÖ 8. binyılın hemen başına uyarlandığı buluntu merkezi (Özbaşaran ve Molist; 2007:180), MÖ 7. binyıla kadar kesintisiz iskân edilmiş ilk tarım köyleri arasında yer almaktadır (Özbaşaran, 2007: 453).

Seramiksiz Neolitik Dönem mimarisine sahip, genellikle taş temelli ve kerpiç duvarlı, kare, dörtgen veya ızgara planlı yapılardan oluşan buluntu merkezinde, tabanı sıvalı olan bazı yapılar da söz konusudur. Ayrıca, 28 T ve U açmalarında Çayönü ve Nevalı Çori'den bildiğimiz hücre planlı bir yapı da aynı döneme tarihlenmektedir (Çelik, 2005: 75). Akarçay Tepe'nin bir sonraki evresinde yapı işçiliği ve planlama aynen devam etmesine karşın, önceki evreden farklı olarak seramik ortaya çıkar. Bu seramikler MÖ 7000. binyılın başına tarihlenir. Ancak bu seramiklerin buluntu merkezinde mi yapıldığı yoksa gelenlerin mi yapım bilgisini yansıttığı bilinmemektedir (Özbaşaran, 2007: 453).

Buluntu merkezinde Seramikli ve Seramiksiz Neolitik Dönem'e hâkim yontmataş endrüstrisi çakmaktaşıdır. Seramiksiz Neolitik Dönem yontmataş endrüstrisine egemen olan çift vurma düzlemlili yongalamadır. Tipolojik olarak ise Byblos uçları

belirleyicidir. Buluntu merkezinde en eski evrelerden başlayarak koyun ve keçinin evcil türler olduğunu dair kanıtlar vardır. Buluntu merkezine çok yakın olan Tell Hallula ile karşılaştırıldığında koyun, keçi ve sığırın çok daha küçük olduğu ele geçen buluntular arasında yer aldığından, Akarçay Tepe'deki bu hayvanların evcileştirildiği düşünülmektedir (Özbaşaran ve Molist, 2007: 183).

4.2.5.2. Mezraa Teleilat

Mezraa Teleilat Şanlıurfa iline bağlı Birecik ilçesinin 7 km güneyinde, Mezraa Belde'sinin sınırları içerisinde (Özdoğan, 2007a: 189) 36° 59' Kuzey, 38° 00' Doğu koordinatlarında yer almaktadır. 7 hektar olduğu düşünülen buluntu merkezinin denizden yüksekliği 310 m'dir. Kuzey-güney doğrultusunda 320 m, doğu-batı doğrultusunda 190 m uzunluğunda dar oval biçimli olan buluntu merkezinin kuzey kısmında yaklaşık 160 x 160 m'lik bir alan bahçe yapımı nedeniyle buldozer ile tahrip edilmiştir (Çelik, 2005: 81).

Buluntu merkezi Guillermo Algaze başkanlığında 1987 yılında (Nergiz, 2008: 34), Fırat Nehri üzerinde Birecik ve Kargamış Barajları'nın suları altında kalacak olan tarihi yerlerin saptanmasına yönelik yapılan yüzey araştırmaları sırasında keşfedilmiştir (Çelik, 2005: 81). Kargamış Barajı etki alanında kaldığı için ODTÜ TAÇDAM Kargamış barajı projesi kapsamına alınan, 1998 yılında sınırlı bir yüzey araştırmasından sonra 1999'da ilk olarak kapsamlı bir şekilde kazısı yapılan buluntu merkezi (Özdoğan, 2000: 29) 2000 yılında baraj alanının daraltılması sonucunda sulara gömülmeekten kurtarılmıştır (Özdoğan, 2007a: 189).

Buluntu merkezinde yapılan kazılarda birçok kültür tabakası tespit edilmiştir. Bunlar Pers-Ahamenid Dönemi, Yeni Assur Dönemi, Geç Tunç – Erken Demir Çağı geçiş dönemi, Halaf Dönemi, Geç Neolitik – Erken Kalkolitik Çağ – Halaf öncesi boya bezemeli dönem, Geç Neolitik Çağlar, Seramikli Neolitik Dönem Erken Neolitik Dönem, Seramiksiz Neolitik Dönem ve Seramikli Neolitik Dönem geçiş dönemi ve Seramiksiz Neolitik Dönem B evresinin sonuna ait kültür tabakalarıdır (Çelik, 2005: 81).

Buluntu merkezinin en uzun kullanıldığı dönem Neolitik Dönem'dir. MÖ 8 binlerde başlamış olan iskân kesintisiz olarak MÖ 5500 yıllarına kadar devam etmiştir (Ülger, 2007: 93). Seramiksiz Neolitik Dönem'den Seramikli Neolitik Dönem'e geçiş sürecini yansıtan sınırlı yerleşimlerden biri olan Mezraa Teleilat, ilk seramiklerin gelişim sürecini tabakalanmış olarak yansıtmaktadır (Güldoğan, 2008: 155).

3. kültür evresi olarak tanımlanan geçiş evresinde (Ülger, 2007: 92) küllü katman dal-örgü gibi hafif yapıları yansıtan mimari söz konusudur. 4. evrenin üzerine kurulan 3. evre ne kadar 4. evrenin dolguları üzerine kurulsa da buluntu topluluğunda önemli farklar vardır. Örneğin yontmataş alet geleneğinin sürekliliği gibi kültürel devamlılık göstergelerinin de varlığı, söz konusu kültürel dönüşüm sürecinin, sanıldığı kadar aksine, basit olarak açıklanamayacağı kadar karmaşık olduğunu gösterir (Özdoğan, 2007a: 191).

3. evre A ve B olarak ikiye ayrılmıştır. 3b'nin devamı niteliğinde olan 3a evresinde, 3b'deki küllü damarlar seyrelmiş olmasına karşın, buluntu topluluğu hemen hiç değişmeden devam etmiştir (Özdoğan, 2007a: 192). Ancak ayrılmaya neden olan asıl özellik A olarak tanımlanan evrede, bir önceki evre olan B Evresi'nde rastlanılmayan, az sayıdaki seramiktir (Nergiz, 2008: 44). Dönem başlarındaki ender görülen ve çok kaba yapılmış olan seramikler, kapların işlevlerinin henüz çok sınırlı olduğunu göstermektedir (Ülger, 2007: 94).

Buluntu merkezinde rastlanan ilk seramik örneklerinin, Yakındoğu'nun koyu yüzlü açıkılı geleneğine (KYAM) benzemesi, teknik bakımdan çok gelişkin ve iyi bitirilmiş olmaları, bunların başka bir bölgeden ithal edildiğini ve Seramiksiz Neolitik Dönem'in başlangıcının Yakındoğu'nun her yerinde aynı olmadığını göstergesidir (Özdoğan, 2007b: 450). Bunun yanında, az sayıda bitkisel katkı, gevrek hamurlu, donuk yüzeyli, kalın cidarlı parçalar da ele geçmiştir (Nergiz, 2008: 44).

Bu evrede mimariye bakıldığında ise, çok iyi planlanmış düzenli bir yerleşim olduğu bu dönemde iyi korunmuş anıtsal yapılarla temsil edilen, 3 adedi tam olmak üzere toplam 6 adet yapı mevcuttur. Bunlar, yaklaşık 10 x 5 m boyutlarında uzun dikdörtgen planlı bağımsız birimlerden oluşmaktadır. Yapıların batı kısmında koridor şeklinde ince uzun 3 mekân ve bunun doğusunda, ortasında büyük bir fırın bulunan iki küçük mekân bulunmaktadır (Çelik, 2005: 81).

3B evresinde ise, 4 yapı katı bulunmaktadır (Çelik, 2005: 81). Bu evre 80 cm kalınlığında ve ardıl olarak dizilmiş siyah ve açık renkli küllü damarlardan oluşan, bol yanıklı parça içeren dolgularla belirlenmiştir. Açılan tüm alanlarda görülen mimari, tabanları küçük taş döşeli, kenarları kil sıvalı kulübeler, söbemsî fırın ve ocak tabanlarından ibarettir. Bunlarla beraber çok sayıda ahşap direk çukurunun saptanması, yapı örtülerinin, çok büyük olmayan ahşap direklerle desteklenmiş ince dal veya kamış gibi hafif maddelerden oluştuğunu göstermektedir (Özdoğan, 2007a: 192).

Bu evre ile birlikte kalkerden yapılmış 40'a yakın oturan erkek heykelciği ve 100'e yakın fallos sembolü bulunmuştur. Bunlar sadece geçiş evresinde görülmektedir (Çelik, 2005: 81). Daha önce görülmeyen, bu heykelcikler önemli bir yenilik olarak ortaya çıkmaktadır (Resim 12). Bunların bir kısmı beceriksizce ve kötü yapılmış ve hatta yüzeyleri düzeltilmeden bırakılmışlardır (Özdoğan, 2007a: 192).

Resim 12: Mezra Teleilat 3. evre insan heykelciği



Kaynak:

<http://blog.milliyet.com.tr/aygazsergisi/Galeri/?GaleriNo=22734&Page=17>, 2/5/2014

Diğer evrelerden biri olan ve PPNB'ye tarihlendirilen IV. evrede en az 3 mimari tabaka bulunmaktadır. Hücre planlı yapılardan oluşan mimari yapıların yanında yontmataş alet endüstrisi ile öne çıkan bu evrede çok nitelikli kemik aletler mevcuttur. Bu kemik aletler arasında kemikten yapılmış bir kanca (Resim 13) önem arz etmektedir. Fırat Nehri'nden balık avlamakta kullanılmış olabileceği düşünülen kancanın üzerinde ip deliği de bulunmaktadır (Gölbaş, 2010: 75).

Resim 13: Mezraa-Teleilat buluntusu kemik olta kancası



Kaynak: Özdoğan, 2007a: 164, Figür 7.

4.2.5.3. Göbekli Tepe

Şanlıurfa'nın kuzeydoğusunda yer alan Göbekli Tepe; Karaharabe (Örencik) Köyü'nün 2,5 km kuzeydoğusunda yer alan 777 m yüksekliğinde bir buluntu merkezidir.

H. Çambel ve R. Braidwood tarafından 1962 de yürürlüğe konulan, Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Karma Projesi kapsamındaki yüzey araştırmaları çerçevesinde Peter Benedict tarafından 1963 yılında keşfedilmiştir (Schmidt,

2002: 74). Ancak, Benedict, tepede bulunan T biçimli megalitler nedeniyle bu buluntu merkezini Orta Çağ mezarlığı olarak raporunda yazmıştır (Schmidt, 2007a:22). Bu bilgi nedeniyle uzun süre göz ardı edilen tepe 1994 yılında Klaus Schmidt tarafından tekrar keşfedilmiş ve buluntu merkezinin bir mezarlık alanı değil Seramiksiz Neolitik Dönem'e ait bir buluntu merkezi olduğu öngörülmüştür (Schmidt, 2007a: 19).

Buluntu merkezinde 1995 yılından beri Şanlıurfa Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün katılımıyla yapılan kazı çalışmaları (Schmidt, 2009: 163) Klaus Schmidt'in 2014 yılında ölümüne kadar sürmüştür.

Megalitli seramiksiz buluntu merkezlerinden ayrıntılı olarak kazısı yapılan tek yer⁵ olan Göbekli Tepe; mimari yapılar ve küçük buluntular açısından gerek diğer megalitli buluntu merkezleri gerek ise tez çalışma konumuzun konusunu oluşturan Karahan Tepe ile benzerlikler içermektedir. Tarihsel olarak, Göbekli Tepenin 2. (PPNB) evresi ile Karahan Tepe aynı döneme denk gelmektedir. Aynı bölge içerisinde yer alan bu iki buluntu merkezinin birçok açıdan benzerlikler içermesi ve de Göbekli Tepe'nin değindiğimiz gibi ayrıntılı olarak kazısı yapılan tek buluntu merkezi olması dolayısıyla Göbekli Tepe ayrıntılı bir şekilde incelenerek bu çalışmamızda yer alacaktır.

Her şeyden önce yerleşim için kullanılmayan Göbekli Tepe; kült amaçlı olarak inşa edildiği düşünülen bir buluntu merkezidir (Kaya, 2012: 41). Buluntu merkezi çevresinde yerleşim yapılarına rastlanmaması Göbekli Tepe'nin sadece kült alanı olarak kullanıldığını göstermektedir (Dietrich ve diğ., 2012a: 66). Ayrıca neolitik bir kült alanının, farklı coğrafi konum ve yapı içlerinde bulunan arkeolojik malzemenin türüne göre açık bir şekilde, yerleşim yerlerinden ayırt edilebileceğini savunan Schmidt, bu açıdan bakıldığında, Göbekli Tepe'de bulunan birçok figürlü T biçimli megalitin ancak kült amaçlı dikildiğini iddia etmektedir (Kafafi, 2005: 33).

Buluntu merkezinde, MÖ 10. ve 9. Binyıllar kadar eskiye tarihlenen yapılar ve tonlarca ağırlıktaki tek parça T biçimli megalitler yer almaktadır (Dietrich ve diğ., 2012b: 50). Kuzeydeki platoda yer alan taş ocağında henüz bitirilmemiş durumda olan bir megalit (Resim 14) uzunluğu 7 m ve ağırlığı 50 tondur (Schmidt, 2007b: 117). Bu örnek, megalitlerin buluntu merkezinin dışında yapıldığı, tamamlandıktan

⁵ Nevali Çori kazısı yapılan megalitli buluntu merkezleri arasında yer almasına karşın, bu buluntu merkezinde kurtarma kazısı yapılmış ve ayrıntılara inilimemiştir.

sonra bir şekilde Göbekli Tepe'ye taşınarak getirildiği ve dikildiğine kanıt niteliğindedir. Aynı şekilde Karahan Tepe'de de, buluntu merkezinin dışında tamamlanmayan megalitler yer almaktadır.

Yine buluntu merkezinin güneybatısında 2 sarnıç benzeri yaklaşık 2. Metre derinliğinde iki oval çukur yer almaktadır (Resim 15). Doğudakinde 0.5 m yüksekliğinde, kayadan oyulmuş sunak gibi yuvarlak bir podyumun bulunduğu tabana inen basamaklar vardır (Schmidt, 2007b: 118). Podyumun yanında çok sayıda kaya çanağı yer almaktadır. Karahan Tepe'de de bu sarnıç ve kaya çanağı benzeri yapılar yer almaktadır (Bknz Karahan Tepe).

Buluntu merkezindeki dikilitaşlar, bir grup olarak çember oluşturacak şekilde ve ortada kendi türlerinden çok daha büyük iki merkezi dikilitaşa bakacak şekilde düzenlenmiştir (Schmidt, 2007c: 432). Ortada bulunan iki merkezi taş 5 metreden daha fazla yüksekliğe ulaşmaktadır (Dietrich ve diğ., 2012b: 50). Merkezi dikilitaşların etrafında çember oluşturan diğer taşlar, taş duvarlarla birbirine bağlanmıştır (Schmidt, 2007c: 432). Kerpiğin kullanımına ilişkin delil yoktur. Ancak taş duvarlar her zaman, taşlar arasında bir katman oluşturmak üzere kilden kalın bir harç kullanılarak yapılmıştır (Schmidt, 2007b: 118).

Bu katmanda yer alan dikilitaşların önyüzünde, alçak kabartma tekniğinde yapılmış, iki paralel hat halinde ilerleyen ve bir çeşit atkı motifi oluşturan şeritler yer almaktadır (Schmidt, 2007c: 432). Bunun dışında dikilitaşlarda en sık betimlenen hayvanlar, yılan, yabani domuz ve tilkidir. Ayrıca; ayı, turna, akbaba, yabani eşek, yabani sığır, böcek, kırkayak, akrep, leopar ve büyük sürüngen (çöl varanı gibi) tasvirlerde dikilitaşlarda yer alan diğer motiflerdir. Betimlenen memeli hayvanların tümü erkektir (Schmidt, 2009: 163). Hayvan kabartmaları genellikle birbirinden bağımsız bir şekilde, dikey bir düzende yapılmıştır (Schmidt, 2007c: 432).

Hayvan veya bitkilerin evcileştirildiğine dair kanıt bulunmayan Göbekli Tepe'nin MÖ 8 binlerde üstünün örtülerek terk edildiği düşünülmektedir (Schmidt, 2007c: 433). Bu dolgu, yumruk büyüklüğündeki kireçtaşı parçaları ve küçük çakıl taşları ile yapılmıştır (Dietrich ve diğ., 2012a: 76).

Yapılan kazılarda 3 tabakanın belirlendiği buluntu merkezinde ilk tabaka Ortaçağ, 2. tabaka PPNB, 3. tabaka ise PPNA'ya tarihlenmektedir (Schmidt, 2002: 74). Ancak kaya platosu üzerinde olması beklenen ana tabana henüz ulaşılmamıştır. Bu

nedenle 3 tabakanın en eski tabaka olup olmadığı. 3. Tabakanın altında daha eski yapıların olup olmadığı bilinmemektedir (Schmidt, 2007c: 432).

3 tabaka: Bu tabakada yekpare taştan şekillendirilmiş boyları 5 m varan T biçimli dikilitaşlardan oluşan büyük yuvarlak yapılar yer alır. MÖ 10 binlere tarihlenen bu tabakada (Schmidt, 2007c: 432) yapılar büyük boyutlu kireçtaşı heykellerle donatılmıştır. Ancak bu heykeller genelde kırık biçimde ele geçmiştir. Bunların arasında çoğunluklu olarak yırtıcı hayvan figürleri yer alır (Schmidt, 2007c: 433). Dikilitaşlarda yer alan motiflere bakıldığında ise, merkezi iki dikilitaşta her zaman figür yer almaktadır (Schmidt, 2007b: 118). Genel olarak motiflere bakıldığında, çoğu yılan, boğa, tilki, yabandomuzu, ceylan ve turnanın betimlendiği kabartmalar bulunmaktadır. Ancak hayvan kalıntıları olarak, yabani sığır yaban eşiği, yabandomuzu ve ceylana ait kemiklere rastlanmıştır. Bu hayvanların hiçbirisi evcil değildir. Bu tabakada Yontmataş aletlere bakıldığında ise, Byblos, Helwan ve Nemrik tipi uçlar yer almaktadır (Schmidt, 2002: 74). Taş endüstrisini oluşturan âletlerin hemen hepsinin hammaddesi çakmaktaşıdır. Obsidyen ancak istisnâ örneklerde hammadde olarak kullanılmıştır. Buluntu çeşitlemesinde çakmak taşı âletlerin yanında kireç taşı ve bazalttan şekillendirilmiş eserler bulunmaktadır. Bunlar genelde taş kaplar, öğütme taşları, havaneleri, yassı baltalardan oluşmaktadır (Schmidt, 2009: 171).

PPNA'ya tarihlenen bu tabaka belli bir sistem içerisinde, yapılarına, motiflerine ve konumlarına göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma harf sistemiyle yapılmış ve aynı yapı içerisinde yer alan dikilitaşlar ise sıra sayı numarası verilerek sınıflandırılmıştır.

A yapısı. A yapısı ovalimsi bir plan göstermektedir. Yaklaşık 15x 10 m. boyutlarındadır (Schmidt, 2009: 163). Bu yapı genel olarak Nevalı Çori'deki "Terrazo Yapısı"na benzer şekilde, planın gittikçe kareye dönüştüğü ve dıştaki dikilitaşların, merkezi iki dikilitaş ile bir grup oluşturarak şekilde inşa edildiği bir yapıdır. Yapının batısında girişe yönelen merdivenler yer almaktadır (Schmidt, 2007a: 126). Kazısı henüz tamamlanamayan bu yapıda, dikilitaşların gövdesinde diğer yapılara nazaran daha fazla yılan ve iki paralel şerit yer almaktadır. Bu yapıya hakim motif yılanlardır (Dietrich ve diğ., 2012a: 70). Yapı içerisinde bulunan 1. nolu taşın sol yüzünde beş yılan yer almaktadır (Resim 16) (Schmidt, 2007b: 119). Bu yılanlardan 4'ü aşağı doğru biri ise yukarı doğru kıvrılmaktadır (Schmidt, 2007a: 117). Taşın ön yüzünde

T başın hemen altında iç içe geçmiş yılanlar örgüsü yer alır (Schmidt, 2007a: 118). Bu motifin hemen altında dört ayaklı bir hayvan, olasılıkla bir koç yer alır (Resim 17).

2 nolu taşta 1 nolu taş gibi harmanı vardır ama harmanı ön yüzde değil arka yüzde yer almaktadır. Yapı kompleksinde bulunan diğer taşlara nazaran bu taşta harmanın arka tarafta yer alması taşın yeniden kullanıldığına kanıt niteliğindedir (Schmidt, 2007b: 119). Yine arka tarafta, bukranon kabartması veya koçbaşı olduğu tahmin edilen ama net anlaşılmayan bir motif bulunmaktadır. Mekânın içe doğru tarafında ise en alta yırtıcı bir kuş ortada erkek bir yırtıcı hayvan büyük ihtimal köpek en üste ise bir boğa yer almaktadır (Resim 18) (Schmidt, 2007a: 120).

B yapısı. B yapısının çapı 15 m'dir (Schmidt, 2009: 163). Merkezi dikilitaşları 9 ve 10 nolu taşlardır. Hiç harmanı figürün yer almadığı bu yapıda (Schmidt, 2007b: 119) hâkim olan motif tilkidir. Merkezi dikilitaşların her birinin ön yüzünde, yapının güneydoğusundaki girişine doğru zıplayan bir erkek tilki motifi dışında (Dietrich ve diğ., 2012a: 70) başka motif yoktur (Resim 19). Bu taşlar, poligonal bir planla dikilmiş olan duvar yüzeylerine bağlı dikilitaşlarla çevrilmişlerdir. Yapı terazzo tabanlıdır (Schmidt, 2007a: 128). Bu yapıda duvar yüzeyinde yer alan 10 nolu taşın batı yüzünde tilki kabartmasının altında bir yaban domuzu ve üç köpek yer alır. Bu yapıda hiçbir papaz kabartması yer almaz (Schmidt, 2007a: 129).

C yapısı: Çapı yaklaşık 30 m olan (Schmidt, 2009: 163) bu yapı, daire şekilli dikilitaşlardan oluşmaktadır (Schmidt, 2007a: 138). Merkezi dikilitaşları 30-37 nolu taşlar antik dönemde tahrip edilmiştir (Schmidt, 2007b: 119). Burada tamamen ortaya çıkarılan zemin, dikkatli bir şekilde düzleştirilmiş olan ana kayadan oluşmaktadır. Merkezi iki taşın yerleştirilmesi için gereken iki kaide de ana kayaya oyulmuştur (Dietrich ve diğ., 2012a: 70). Merkezi taşlardan biri olan 37 nolu taşta çok az harmanı dışında kabartma yoktur (Schmidt, 2007b: 119). Duvar yüzeyinde yer alan, dikilitaş 12'nin T başında ördeğe benzeyen 5 kuş, ağ benzeri çizgili bir desen önünde hareket etmektedir (Resim 20). Bu alanda Horror vacui uygulanmıştır (Schmidt, 2007a: 139). Taşın gövdesinin üst kısmında yaban domuzu yer almaktadır. Domuzun altında ise bir tilki yer alır. Bu taşın hemen önünde erkek bir yaban domuzuna ait bir heykel bulunmuştur (Schmidt, 2007a: 140). Ayrıca 26 ve 28 nolu taşların alınlarında da küçük erkek yabandomuzu figürleri yer almaktadır. Çok sayıda erkek yaban domuzu

motifi ve heykellerinin yer aldığı bu yapıya “Erkek Yaban Domuzu Yapısı” ismi verilmiştir (Schmidt, 2007a: 138). Bu yapıda hiç yılan kabartması yoktur ve bugüne kadar görülen domuz heykellerinin çoğu bu yapıda ele geçmiştir (Dietrich ve diğ., 2012a: 70).

D yapısı B ve C yapısının kuzeyinde bulunur. En iyi korunan yapıdır (Dietrich ve diğ., 2012a: 70). En geniş yeri 20 m uzunluğa sahip en büyük yapıdır. Oval bir plana sahiptir (Schmidt, 2007a: 149). Merkezi taşları 18 ve 31 nolu taşlardır. Merkezi taşlar eğik durumdadır. Uzunlukları 5.5 m dir. Bu iki dikilitaşın kollarının altında düz kabartma şeklinde yapılmış kemerler yer alır. Her ikisinde de kemer tokası görülür. Her iki kemer üzerinden birer peştamal aşağı sarkarak genital bölgeyi kapatmaktadır (Dietrich ve diğ., 2012a: 72). Üzerinde atkı ve bant motifi yer alan her iki taşta (Schmidt, 2007a: 150) kabartma şeklinde kollar tasvir edilmiştir. 18 in sağ kolu üzerinde bir tilki motifi yer alır (Dietrich ve diğ., 2012a: 71). Bu taş, Nevali Çori’deki dikilitaş ile benzer özelliklere sahiptir. Bir stola (dikey olarak inen kabartma çifte bant) ve geniş yüzeyinde bantlar bulunmaktadır. Göğüs tarafında, dikilitaş çenesinin hemen altında stola şeritlerinin arasında, piktogram bulunmaktadır. Yukarıda H biçimli bir sembol onun altında bir daire ve yatay bir yarım ay bulunur (Resim 21). Gövde kısmında bukranion başı yer alır (Schmidt, 2007a: 150). Yapılan çalışmalarda bu taşın kuzeyinde dolgu toprağı içinde büyük bir kireçtaşı plâka bulunmuştur. Üzerinde kabartma tekniğıyle yapılmış figürler incelendiğinde, yırtıcı hayvan motifinin baskın olduğu bir sahnenin tasviri yer almaktadır (Resim 22). Bu hayvan motifinde kullanılan baş ve sırt formu, sırtın üzerinde gösterilmiş hatlar ve kısa kuyruk bu motifin bir sırtlan betimlemesi olması olasıdır (Schmidt, 2012: 323). Ayrıca D yapısının kuzeyinde bir sondajda Hallan Çemi ve Körtik Tepe tipinde, yeşil taştan yapılmış taş bir kap parçası bulunmuştur. İki zikzag çizginin altında boynuzlu bir hayvan olasılıkla bir ceylan betimlenmiştir. Ceylanın altında çok net anlaşılmayan bir motif yer almaktadır. Yine D yapısında dikdörtgen biçimli iki parça halinde bir tabela ele geçmiştir. Tabelanın üzerinde iki yılan betimlemesi ve yılanların arasında eklemcabaklı bir hayvan yer almaktadır (Dietrich ve diğ., 2012b: 52).

Bu yapıda genel olarak yılan ve tilki betimlemeleri ortak olsa da geniş bir motif çeşitliliğı vardır. Bunlar arasında yaban domuzları, ceylanlar, öküzler, yabane-

şekleri turnalar, leylekler, ibis ve ördek tasvirleri ve daha bir çok motif yer alır (Dietrich ve diğ., 2012a: 71).

Merkezi taşlar hariç yapının diğer dikilitaşları incelendiğinde ise merkezi iki taşın çevresini saran 12 taştan (Dietrich ve diğ., 2012a: 71) biri olan 31 nolu dikilitaşın gövdesinde bir boğa başı yer almaktadır (Schmidt, 2007b: 119).

38 nolu taş üst yarısı doğal aşınmaya uğramış. Baş kısmının sağ yüzünde bir boğa yer alır. Daha aşağıda gövdede bir erkek tilki vardır onun yanı sıra bir yaban domuzu üç kuş betimlemesi vardır. Taşın iç yüzünde bir boğa yer alır (Schmidt, 2007b: 120).

43 nolu taş üzerinde bir akbaba, bir ibis, bir yılan, H biçimli iki sembol ve bazı kümes hayvanları yer alır. Gövdede ise bir akrep ve başka bir kuşun baş ve boyun kısmı hâkimdir. Taşın üzerinde penisi ereksiyon halinde başsız bir insan figürü yer alır (Dietrich ve diğ., 2012a: 71). Yine seramiksiz bir buluntu merkezi olan ve daha önce değindiğimiz Tell Halula'da başsız insan motifleri yer almaktadır. Ancak bu motiflerin özelliklerine bakarak kadın oldukları iddia edilmiştir. Gurup halinde tasvir edilen bu motiflere farklı yorumlar yapılsa da başsız tasvir edilen insan figürlerinin gelişi güzel değil belli bir sistematığın takip edilerek yapıldığını düşünmekteyiz. Göbekli Tepe'de penisi ereksiyon halinde gösterilen bu motif ile Tell Halula'da kalçaları abartılı bir şekilde tasvir edilen bu motiflerin kendi dönemlerinde ritüel olarak bir şeyleri temsil ettiklerini düşünmekteyiz.

20 nolu taşta aşağıya doğru kıvrılan bir yılan ile bir boğa karşılaşmaktadır. Boğanın altında tilki durmaktadır. Bu dikilitaşın sağ yüzünde kabartma yoktur. Sol yüzde ise çok az motif vardır (Schmidt, 2007a: 152).

21 nolu taşta soldaki sütun yüzeyinde bir ceylan kafası görülmektedir. Çoğu çevre duvarıyla betimlenen ceylanın görünen kısmına bakılırsa Yukarı Mezopotamya'da görülen Darkos ceylanının betimlendiği görülür. Aşağıya doğru ise Asya yaban eşiği olduğu düşünülen bir hayvan yer alır (Schmidt, 2007a: 152).

30 nolu taşta, tepeye yakın bir noktada 90° döndürülmüş bir H sembolü, onun altında yılanlar vardır. Karın kısmında ise büyük ihtimal bir yabani eşek yer alır.

38 nolu taşta 6 hayvan tasviri yer alır. Dikilitaşın başında bir boğa, gövde kısmında bir tilki, onun altında bir yaban domuzu, onun altında 3 kuş yer alır. Aynı

dikilitaşın gövdenin iç yüzeyinde dikilitaşın başının altında bir bukranion yer alır (Schmidt, 2007a: 155).

33 nolu taşın bezemeleri çok zengindir (Resim 23) Bu taş D yapısının güneyinde yer alır. Taşın gövdesinin sağ yüzünde 2 turna kuşu yer alır. Taşın her iki kenarında yılanlar görünmekte ve yılanların arasında dikey bir simgesel dizi vardır. H biçimli piktograflar, üçlü ya da dördü yılan grupları, örümcekler böcekler ve olasılıkla bir koç betimlenmiştir. Bu taşların sağ yüzünde, yılanların üzerinde ve iki turnanın arasında iki küçük tilkiyle, dikine H biçimli piktograflar yer alır. Taşın sol yüzünde neredeyse dikine durumda büyük bir tilki yer alır. Tilkinin önünde yine yılan motifleri yer alır (Schmidt, 2007b: 120).

2. tabaka: MÖ 9 bin yıla tarihlenen bu tabakada (Schmidt, 2007c: 432) dikilitaşların boyu 1.5- 2 metreye düşmüş ve (Schmidt, 2007a: 258) dikilitaş sayısı 3. katmana göre iyice azalmış, çoğunlukla merkezde bulunan bir çift dikilitaşa indirgenmiştir. Dikilitaşlar üzerinde genelde bezeme yoktur. Toplamda 18 tane bulunan dikilitaşlardan, sadece biri eller ve kollarla tasvir edilmiştir (Schmidt, 2007b: 118). Yapılan kazılarda görüldüğü kadarıyla hiçbir dikilitaşın altlığı yoktur (Schmidt, 2007a: 260).

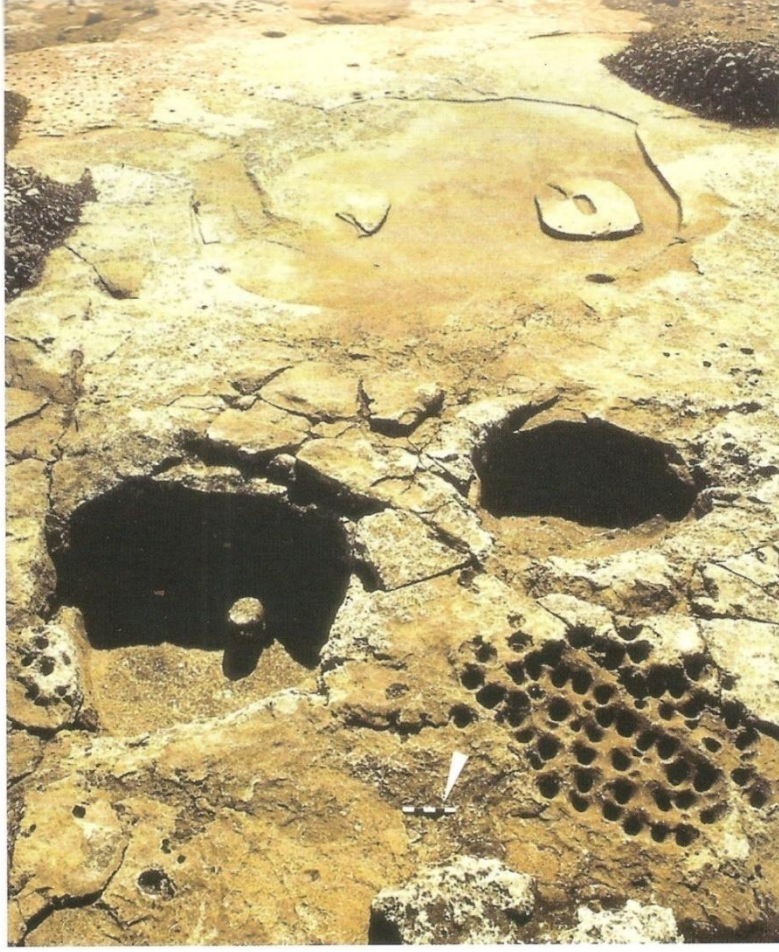
3. tabakaya göre daha küçük ve genelde dikdörtgen yapıların yer aldığı bu tabakada duvarlar yaklaşık 1 metre yüksekliktedir ve küçük kaba taşlardan yapılmıştır (Schmidt, 2007a: 259). Yapılar terazzo tabanlıdır ve içlerinde ocak fırın gibi günlük hayatın parçası olan bir bulguya rastlanmazken, iri taş halkalar ve T biçimli megalitlere rastlanmaktadır (Schmidt, 2002: 74). Bu katmanda yer alan Aslanlı Yapı'da iki kabartmalı aslan figürü yer almaktadır. Bu yapının önemli bir özelliği; terrazo tabandan hafifçe yükseltilmiş bir sekiye çıkan merdivende bir kadını gösteren kazı bezekli bir kadının tasviridir (Resim 24). Kadın çömelmiş ve el ile ayakları salları biçimde yapılmıştır. Göğüsleri sarmakta ve cinsel organı görünmektedir (Schmidt, 2007a: 263). Bu Göbekli Tepe'deki tek kadın örneğidir (Schmidt, 2007b: 118).

Resim 14: Kuzey platoda yer alan çıkarılmaya hazır megalit.



Kaynak: Schmidt, 2007a: 169, Resim 33.

Resim 15: Sarnıç benzeri oyuntular.



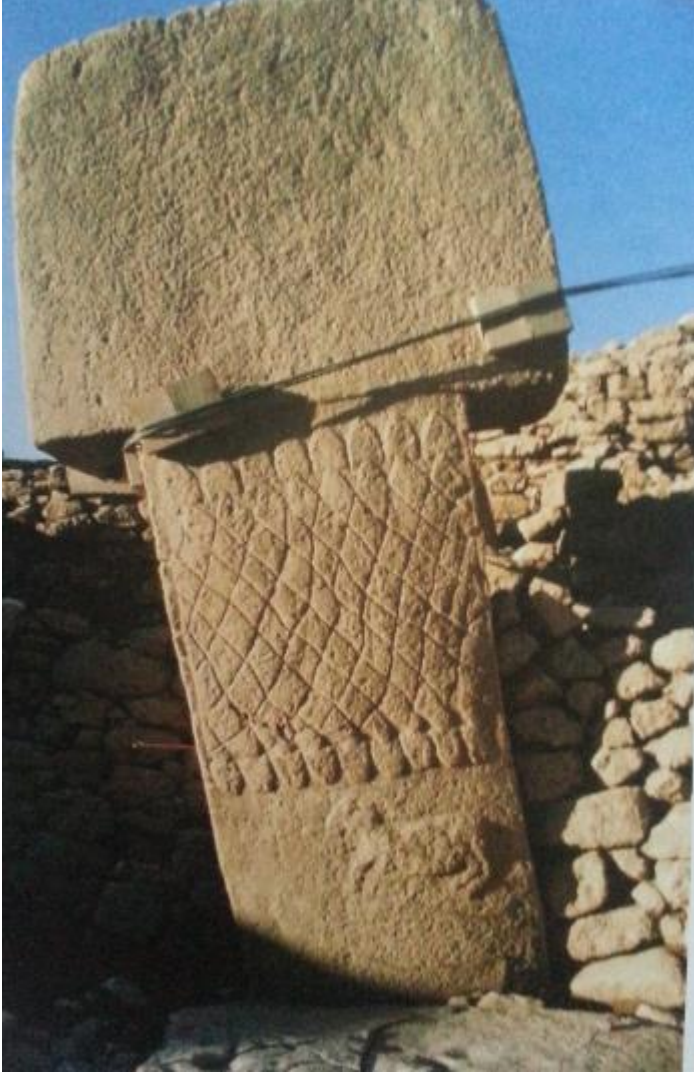
Kaynak: Schmidt, 2007b: 107, Figür 5.

Resim 16: Dikilitaş 1'in sol yüzünde yer alan 5 adet yılan kabartması.



Kaynak: Schmidt, 2007a: 176, Resim 44.

Resim 17: Dikilitaş 1'in önyüzünde yer alan yılanlar örgüsü ve koç kabartması.



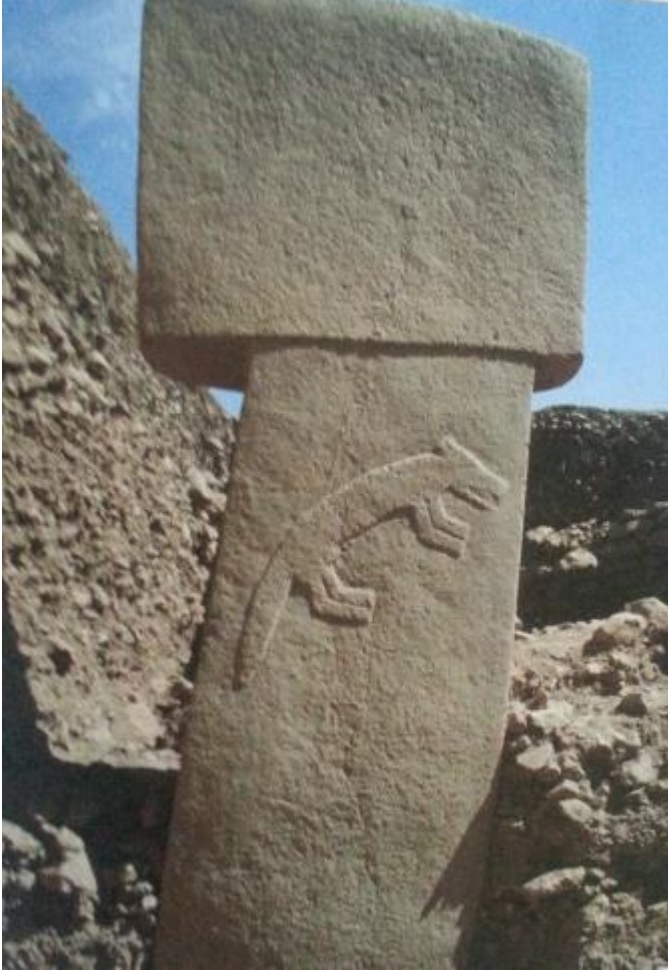
Kaynak: Schmidt, 2007a: 177, Resim 45.

Resim 18: Dikilitaş 2 üzerinde yer alan kuş, köpek ve boğa.



Kaynak: Hauptmann, 1999: 23, Figür 22.

Resim 19: Dikilitaş 9 üzerinde yer alan tilki kabartması.



Kaynak: Schmidt, 2007a: 181, Resim 51.

Resim 20: Dikilitaş 12 üzerinde yer alan tilki, domuz ve kuş kabartmaları.



Kaynak: Schmidt, 2007a: 188, Resim 59.

Resim 21: Dikilitaş 18'in göğüs kısmında yer alan yarım ay, disk ve karşılıklı iki motif.



Kaynak: Kaynak: Schmidt, 2007a: 2003, Resim 80.

Resim 22. D yapısında bulunan kabartma motifli kırık parça, sırtlan ve akbaba figürleri.



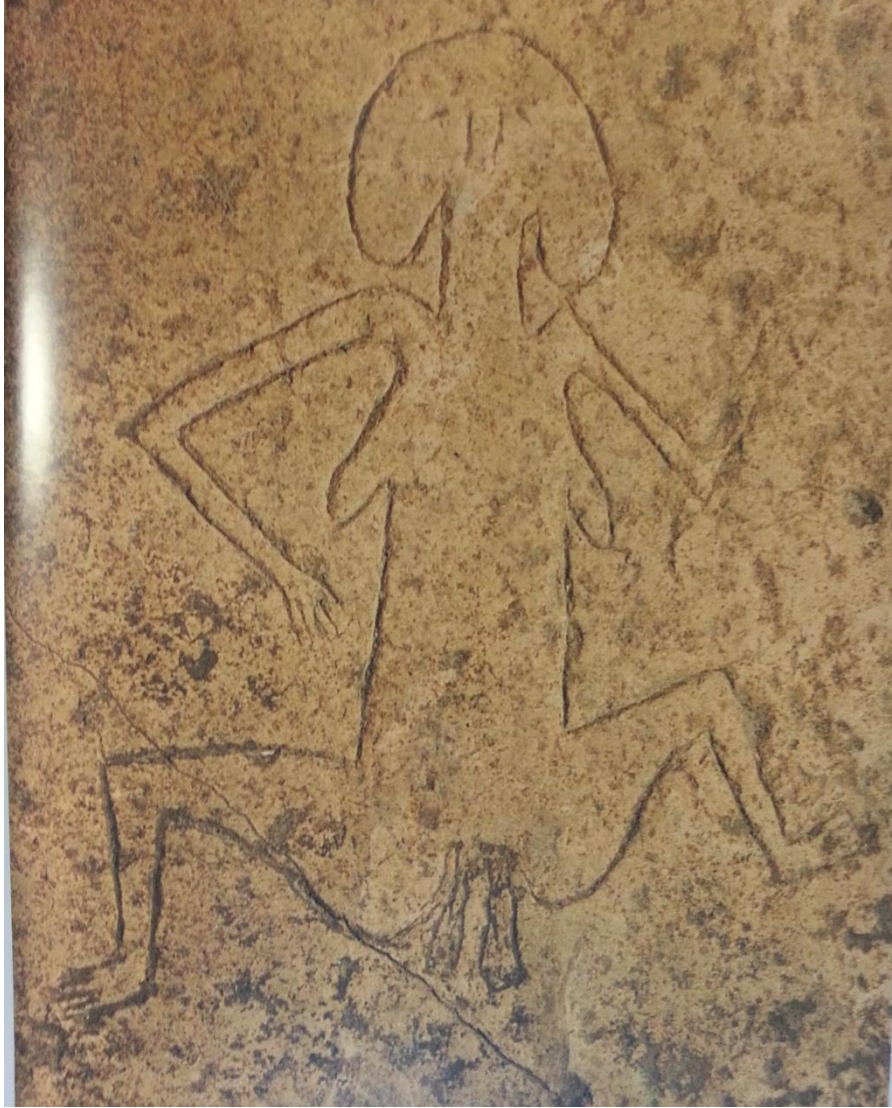
Kaynak: Schmidt, 2012: 334, Resim 5.

Resim 23: Dikilitaş 33'ün ön yüzünde yer alan figürler.



Kaynak:<http://www.pinterest.com/pin/480970435178441642/>, 11/09/2014.

Resim 24: Aslanlı dikilitaş yapısı'na ait seki levhaların birinde yer alan kadın figürü.



Kaynak: Hauptmann, 1999: 55, Figür 35.

4.2.5.4. Nevali Çori

Birçok yayında ismi Nevalla Çori, Novalo Çori olarak geçmekte olan (tay 12/05/2014) ve Veba Vadisi anlamına gelen Nevali Çori (Schmidt, 2007: 71) Şanlıurfa il merkezinin kuzeyinde; Hilvan ilçesinin batısında; Güluşağı (Kantara) Köyü'nün yaklaşık 750 m kuzeybatısında yer alır (tay 12/05/2014). H.G. Gebel'in bir araştırma sırasında, 1980 yılında keşfettiği buluntu merkezi (Ercoşkun, 2007: 21)

Atatürk Barajı altında kalmadan önce, 1983 ve 1991 yılları arasında Heidelberg Üniversitesi'nden Harald Hauptmann tarafından kazılmıştır (Mithen, 2006: 89).

490 m yükseklikte olan buluntu merkezi Kantara Çayı tarafından ikiye ayrılır (Ercoşkun, 2007: 22). Kantara köyünden eski Fırat Nehri'ne bakıldığında; doğu yamacı Nevali Çori I; batı yamacı ise Nevali Çori II olarak adlandırılır (tay 12/05/2014). Kazı ilk olarak çayın doğu kısmında bir kireçtaşı oluşumu olan Yangintepe'nin yamacında, sel yarıkları ile sınırlanmış, 90 x 40 m'lik küçük bir taraçanın üzerinde yer alan Nevali Çori I'de başlamıştır (Hauptmann, 2007a: 136). Yapılan kazılarda beş yapı katı tespit edilmiştir (tay 12/05/2014). MÖ yaklaşık 8550- 7950 yıllarına tarihlenen bu yapı katmanlarının I ve V evreleri arası Seramiksiz Neolitik evreyi temsil etmektedir (Hauptmann, 2012: 99). Bu evrelerden olan 3. evrede ızgara ve hücre planlı yapılar yan yana bulunmuştur. 4. evrede kutsal bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Yerleşme yerinin doğu ucundaki bu yapı dıştan 14.00x14.00 m. içten 9.00x 9.80 m. boyutlarında karemsi planlı ve 3 evreli bir salondan ibarettir (Sevin, 2003:30). Zemini terazzo tabanlı olan (Özbek, 2000: 191) güneyden basamaklı bir kapı ile girilebilen salonun doğu duvarı üzerinde bir niş bulunmakta, duvarların önünde ise adaklar için bir seki bulunmaktadır (Sevin, 2003: 31). Bu yapı anıtsallığı ve terazzo tabanı, içte ve dışta dönen taş seki ve de yapının içerisinde bulunan megalitler nedeniyle kült yapısı (Resim 25) olarak tanımlanır (Hauptmann, 2007b: 442). Aynı yer üzerinde plan ve biçim açısından benzer bir şekilde yapılmış 3 farklı kült yapısından En eski kült yapısı olan kült yapısı I, en erken yerleşim tabakası 5 ile çağdaş olup plan olarak bilgi edinilememiştir. 2 ve 3. kült yapısı 2 ve 3. tabakaya ait olup (Türkcan, 2006: 70) PPNB evresinin başlarına tarihlendirilir. Üç tarafı taş bir seki ile çevrilmiş olan kült yapıları, giriş merdiveninin hemen karşısına denk gelecek şekilde içinde in situ heykeliyle birlikte bulunan bir nişe sahiptir (Özdoğru, 2011: 180-181). En iyi korunan kült yapısı 2, plan açısından kareye benzemektedir. İç duvarlar siyah ve kırmızı boya izleri taşıyan yıkanmış beyaz kilden bir tabaka ile sıvanmıştır. 12 megalitik taş ve büyük taş levhalarla kaplı olan taş seki, iç kısmı çevreler. Diğer buluntu alanlarında olduğu gibi ortada daha büyük iki megalitin olduğu düşünülmektedir. Kült yapısı 3 ise öncelindeki yapıya ait olan duvarlar içine kurulmuştur ve böylece alanı küçülmüştür. Kült 2 de olduğu gibi bu yapıyı da seki duvarları çevrelemektedir. Bu yapıda 10 tanesi sekilerde 2 tanesi girişteki basamaklarda yer alan megalit-

ler vardır. Odanın ortasında iki uzun megalit yer almaktadır. Bu megalitlerde ellerle birleşen bükülü 2 kol yer almaktadır (Hauptmann, 2012: 101-102). Kült binalarında yer alan megalitlerin üzerinde yer alan stilize insan kolu ve parmakları betimlemelerinin, Göbekli Tepe'deki bazı geç örneklerde görüldüğü gibi insanı sembolize ettiği düşünülmektedir (Özdoğan, 2011: 183). Biri hariç tümü, kült yapısının geç evrelerine bilinçli bir biçimde gömülmüş olarak bulunan anıtsal heykeller ve kabartmalar kült yapılarına bırakılan sunu objeleridir. Söz konusu heykeller arasında, kült yapısındaki bir stel başlığı olduğu sanılan, bir kadın başını pençeleriyle yakalamış bir kuş (Resim 26) dikkat çekicidir. Pençe ve gövdesi korunmuş bu akbabaya ait olması gereken kuşun başı kayıptır (Özdoğan, 2011: 185). Bu motif kafatası kültü ile ilişkilidir (Hauptmann, 2012: 104). Bu tür özellikteki insan başı üstünde hayvan ya da kuş motifi, aynı zamanda Löwenpfeilergébâued"deki daha kaba taş heykellerden ve Göbekli Tepe'den bir kaç yüzey buluntusundan da bilinmektedir (Hauptmann, 2007a: 145).

Başka bir buluntu gerçek boyutlardan daha büyük (Yak. 37 cm) dazlak bir insan başı heykelidir. Kulakları belirgin ve yüzü kırık olarak bulunmuş olan başın arka kısmında çöreklenmiş bir yılan betimlemesi vardır (Resim 27) Bu heykel kült yapısı 2'nin nişine konmuş olan büyük bir kült figürüne ya da stele ait olmalıdır (Hauptmann, 2007a: 144). Başın tüm öğeleri bir erkek sembolizmini akla getirmektedir (Özdoğan, 2011: 185). Ereksiyon hâlindeki phalluslu figürleri temsil eden bu gibi insan biçimli "heykellerin varlığı, Göbekli Tepe'de bulunan ve bir erkeğin gövdesinin üst bölümünü gösteren kaba heykel ile kanıtlanmaktadır. Phallusu simgeleyenler ile birlikte bu heykeller, İlk Neolitik sembolizmasındaki erkek merkeziliğin göstergesidir (Hauptmann, 2007a: 144). Benzer buluntular Yeni Mahalle, Kilisik Tepe ile Gaziantep bölgesinde bilinmeyen bir buluntu yerinden gelen iki heykelle bilinmektedir. Nevali Çori'de bulunan heykel başındaki güzel işlenmiş yılan figürü, Körtik Tepe'nin taş kaplarında ve Jerf el Ahmar'ın dikdörtgen plaketerinde kazı bezek olarak, Göbekli Tepe PPNA evresinin ve Karahan Tepe'nin hayvan kabartmalı insan biçimli taş nesneler ile yılanlı bezemeli megalitik sanatında değişik biçimlerde görülmektedir (Hauptmann, 2007a: 145).

Yine megalitler ile bağlantılı heykel olarak biçimlendirilmiş dört parça ele geçmiştir. Daha çok bir totem direği gibi bezenmiş bir megalitin üst kısmını oluşturacak şekilde (Hauptmann, 2007a: 145) başlarının üzerlerinde olasılıkla bir akbaba

ile tasvir edilmiş sırt sırta vermiş iki kadın heykeli (Resim 28) bulunmaktadır (Özdoğru, 2011: 185). Kadınların file içinde toplanan saçları omuzlarına dökülmekte; yuvarlak karınları ve eklenmiş cinsel organları kadın olarak tanımlanmalarını sağlamaktadır (Hauptmann, 2007a: 145). Kadınların başları üzerinde yer alan Akbaba; simgesel olarak Göbekli Tepe, Mureybet kültürü, Jerf el Ahmar'daki EA 100 kamu yapısı ve Çatalhöyük akbaba mabedindeki duvar resminde de görülmektedir (Hauptmann, 2007a: 146).

Kült yapılarında megalit ve heykellerden başka ele geçen diğer buluntular ise, figürinler, kabartmalar, bakır ya da malahit cevherleri, oluk ve yiv bezemeli kil ve taş kaplar gibi sunu ve prestij eşyalarından oluşmaktadır (Özdoğru, 2011: 185).

Yontmataş buluntu topluluğunda, sayılan 2.240'a ulaşan çok sayıda ok ucu bulunmuştur. Bunların arasında Kuzey Levant ve Suriye'nin PPNB dönemine ait Byblos uçlarının yanı sıra; Aswad, Jerf el Ahmar, Nevali Çori, Mureybet, Qaramel, Nemrik, uçları yer almaktadır. Ancak son PPNB'ye Özgü olan Ugarit ve Amuk 1/2 türlerinin noksanlığı Nevali Çori yerleşmesinin PPNB evresinin bitiminden önce sona erdiğini gösterir. Buna karşılık Helwan uçlarının (Levant'taki Seramikli Neolitik A evresini temsil eden uçlar) varlığı, Nevali Çori'ye olasılıkla İlk PPNB evresinden önce yerleşildiğini göstermektedir (Hauptmann, 2007a: 146).

Resim 25: Kült Binası.



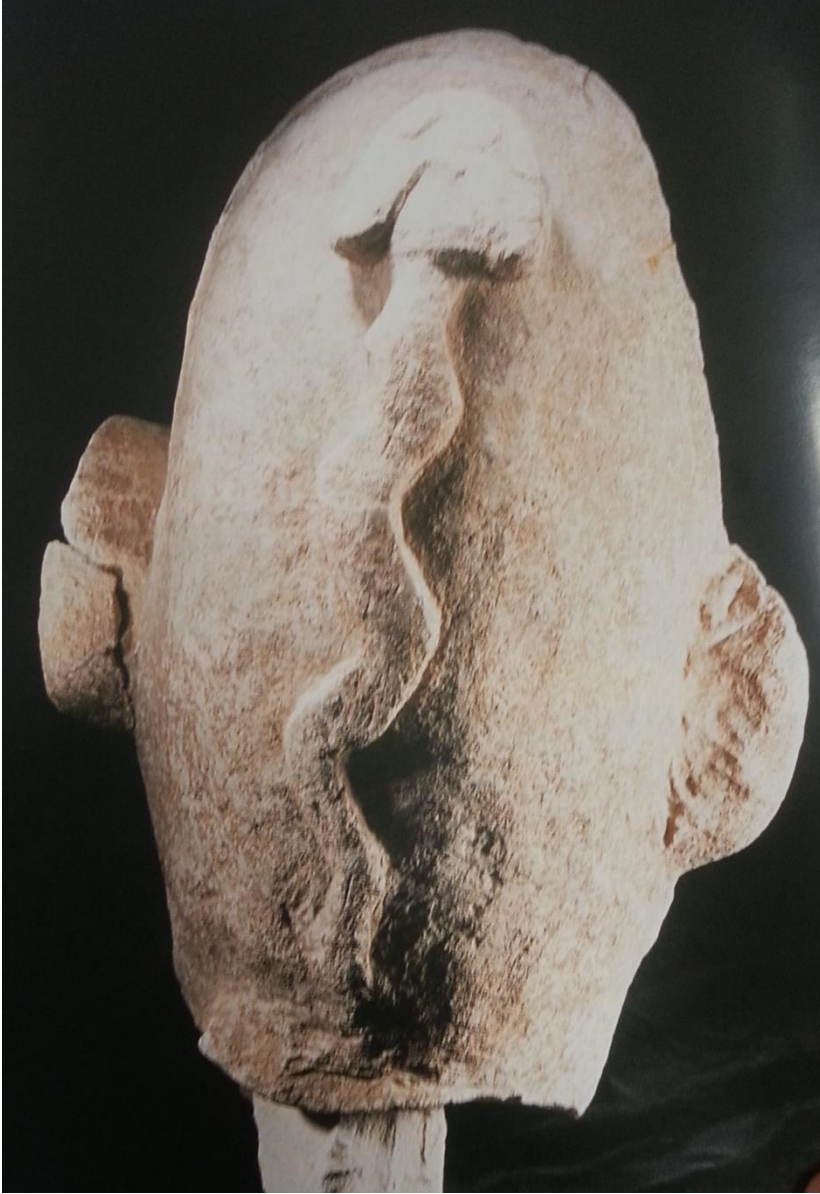
Kaynak: Hauptmann, 1999: 42, Figür 8.

Resim 26: Nevali Çori’de bulunmuş bir kadına ait olduğu düşünölen başın üst kısmı tahrip olmuş 29 cm heykel.



Kaynak: Hauptmann, 1999: 46, Figür 13a.

Resim 27: Kireçtaşından yapılmış, yılan betimlemeli baş.



Kaynak: Hauptmann, 1999: 44, Figür 10.

Resim 28: Yaklaşık 1 m yüksekliğinde kireçtaşından yapılmış, bileşik figürlü dikilitaş.



Kaynak: Hauptmann, 1999: 47, Figür 14b.

4.2.5.5. Yeni Mahalle

Seramiksiz Neolitik Dönem'e ait bir buluntu merkezi olan Taşlı Tepe Şanlıurfa ilinde yer almaktadır (Çelik, 2004: 4). 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi ve Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün ortak çalışmaları ile incelenmiş olan buluntu merkezinin, yerleşim altında kalması nedeniyle neolitik sınırları kestirilememiştir. Buluntu merkezinde (Çelik, 2007: 165) sınırlı olarak yapılan çalışmalarda, yaklaşık 15 m uzunlukta 1-2 m yükseklikte 30 ile 70 cm arasında değişen genişliğe sahip top-

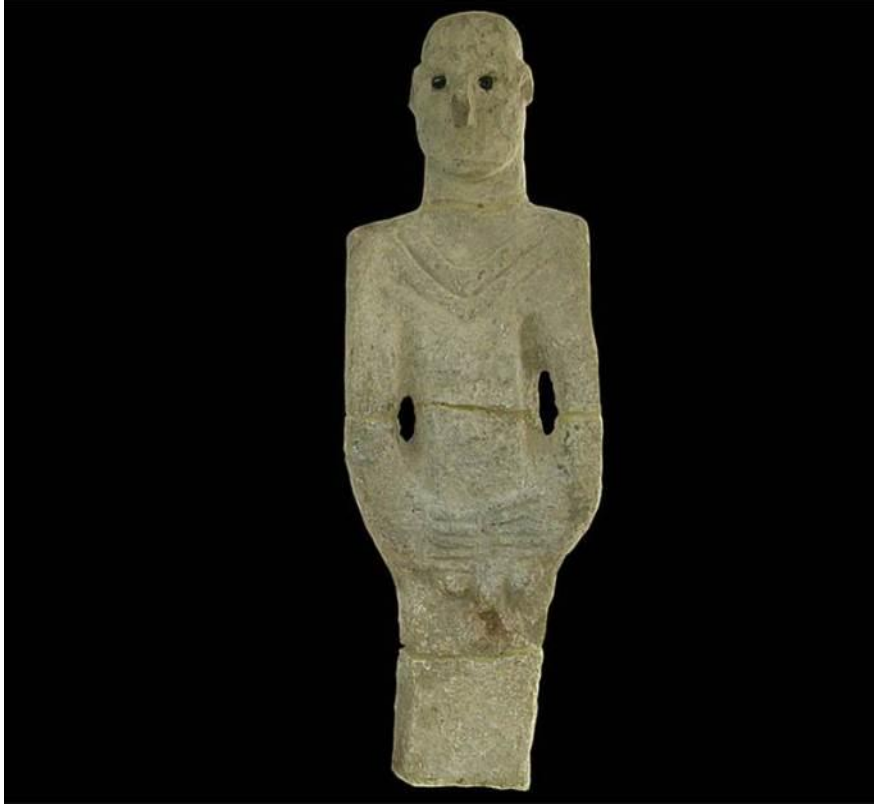
rak kesit incelenmiştir (Çelik, 2007: 166). Kesitte tümü Seramiksiz Neolitik Dönem'e tarihli 13 yapı tabakası saptanmıştır. Ele geçen buluntuların ışığında 13 tabakanın tümünün Seramiksiz Neolitik Dönem'e ait olduğu saptanmıştır. Tabakaların bazılarında çok yoğun yanık izleri gözlemlenmiştir (Çelik, 2005: 93). Bunun sebebinin buluntu merkezinde oluşan bir yangın olduğu düşünülmektedir. Ayrıca; Seramiksiz Neolitik Dönem'de görülen 4 ayrı terrazzo taban türüne de rastlanmıştır (Çelik, 2007: 167). Yapılan çalışmalardan buluntu merkezinin kuzeye doğru alçalan bir anakayanın üzerinde başlaması ilk iskânın anakaya üzerine oturtulduğunu düşündürmektedir. Yerleşimlerin anakaya üzerine yapılma tarzı, bölgede yer alan Göbekli Tepe, Nevalı Çori, Karahan Tepe, Sefer Tepe ve Hamzan Tepe, Taşlı Tepe gibi Seramiksiz Neolitik Dönem merkezleriyle aynıdır (Çelik, 2005: 93).

Buluntu topluluklarını incelendiğinde yontmataş buluntu grubu genelde çakmaktaşıdan oluşmaktadır. Bunlar arasında ok uçları, deliciler, ön kazıyıcılar, silikalı orak dilgiler, taşkalemler yer almaktadır. Ayrıca az sayıda bulunan obsidyenin yanı sıra ezgi taşları, havanelleri, yassı baltalar, 1 adet taş kap, 1 adet kazı bezekli taş, 5 kemik obje, bir taş boncuk ve birçok hayvan kemiği bulunmuştur (Çelik, 2007: 169). Yeni Mahalle'nin en önemli buluntusu ise; 1993'te tesadüf eseri bulunan Urfa heykelidir (Resim 29) (Çelik, 2007a: 165). Chevron motif kabartması yer alan heykel (Çelik, 2007: 169) kireçtaşıdan yapılmış ve 4 parça halinde ele geçmiştir. 2005 yılından beri Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenen heykel (Şanlıurfa Culture and Tourism Directorate, 2007: 76) 193 cm boyutundadır. Dünyanın en büyük ve en eski insan heykelidir. Elleriyle penisini tutan heykelin bacaklarının biçimlendirilmemesi T biçimli megalitlerde olduğu gibi heykelin tabana yerleştirildiğini göstermektedir (Özdoğan, 2012: 44).

Yapılan arkeolojik kazılar sonucu, bazı tahıl türlerinin kültüre alındığı tespit edilen buluntu merkezinde yapılan analizler sonucunda; yabani fıstık, badem, yassı bezelye tohumu, arpa, einkorn buğdayı ve emmer buğdayı örnekleri yanında türü tespit edilemeyen birçok tohum çeşidi de bulunmuştur. Tespit edilen hayvan türleri arasında ise kızıl tilki, ceylan, yabani sığır, yabandomuzu, koyun, keçi ve tavşan önemli yer tutmaktadır. Bu türler içerisinde de ceylan varlığının yüksek bir oranda olduğu görülmektedir (Şahinalp, 2006: 124).

Son olarak Neolitik Dönem’de su ihtiyacını Balıklıgöl kutsal alanından sağladığı düşünülen Yeni Mahalle buluntu merkezinin, bazalt ihtiyacını 3 km uzaklıktaki Kaşmer Dağı’ndan, çakmaktaşı ihtiyacını ise Karakoyun Deresi kenarlarında bulunan tabakalardan sağladığı düşünülmektedir (Çelik,2007a: 165).

Resim 29: Yeni Mahalle’de 1993 yılında tasadüf eseri bulunan heykel.



Kaynak: http://www.sanlıurfa.gov.tr/default_B0.aspx?content=1023, 13/09/2014.

4.2.5.6. Hamzan Tepe

Çakmaktaşı buluntularına bakılarak Alt Paleolitik ve Seramiksiz Neolitik Dönem’de iskân gördüğü tahmin edilen (Çelik, 2010: 257) Hamzan Tepe Şanlıurfa şehir merkezinin 10 km güneyinde yer almaktadır. 2000 yılında keşfedilen buluntu merkezi Seramiksiz Neolitik Dönem buluntu merkezleri olan Yeni Mahalle’ye 10, Göbekli Tepe’ye 25 km uzaklıkta yer almaktadır (Çelik, 2010: 256). Deniz seviyesinden yaklaşık olarak 600 m yukarıda bulunan Hamzan Tepe (Çelik, 2010: 257) doğudan batı-

ya doğru yaklaşık olarak 30 derecelik eğime sahip bir anakayanın üzerine kurulmuştur (Çelik, 2004: 3). Su kaynakları olmayan bir bölgede yer alan Hamzan Tepe, erozyon sonucu oluşmuş kalkerli kayaçların olduğu bir görünüme sahiptir. Bugüne kadar korunmuş olan kısmı yaklaşık 5000 m²'lik bir alanı kaplayan buluntu merkezinin bir bölümü Şanlıurfa atıklarının toplandığı büyük bir alana yayılmış çöplükten oluşmaktadır (Çelik, 2010: 257).

Harran Ovası ile bir fay hattı tarafından kesilmiş olan Fatik Dağları'nın arasında yer alan Hamzan Tepe'de; Fay hattı nedeniyle, çakmaktaşı yumrular barındıran kütleler yüzeye çıkmıştır. Şu anda tükenmiş gibi duran ve içinde çakmaktaşı kütlelerini barındıran bu kütlelerin en son Seramiksiz Neolitik Dönem'de kullanılmış olduğu düşünülmektedir (Çelik, 2005: 190).

Buluntu merkezinde çok az ele geçen mimari kalıntıların azlığı, toprağın son derece az olduğu bölgede var olan mimari elemanların yerlerinden alınması olarak gösterilebilir. Bu durumu destekleyen şey ise, yüzeyde bulunan çapı yaklaşık 40 ile 50 cm, derinliği ise 8 ile 10 cm arasında değişen çukurların bulunmuş olmasıdır. Bu duruma neden olan en önemli faktör, yerleşimin hemen 2 km doğusunda yer alan mıcır ocaklarında, bölgeden toplanan taşınabilir kalker taşlarının hammadde olarak makinelerde öğütülmesi gösterilebilir (Çelik, 2010: 258).

Buluntu merkezinde kaçak kazılarda ortaya çıkarılmış, kaya üzerine havuz yapım tekniği olarak karşımıza çıkan kaya çanakları şeklinde oyulmuş delikler (Resim 30) yer almaktadır⁶ (Çelik, 2005: 194). Bu deliklerin çapı yaklaşık 10 cm, derinlikleri 5 ile 8 cm arasında değişmektedir. Hemen bu deliklere bitişik kayaya oyulmuş yuvarlağa yakın üç daire şeklinde havuz (Resim 31) görülmektedir. 1.5 ile 3 m çapında ve 40-60 cm derinliğe sahip olan bu havuzların benzerlerine Göbekli Tepenin kuzey ve güneybatı bölgelerinde ve Karahan Tepe'nin doğu ve kuzey bölgelerinde rastlanmaktadır (Çelik, 2004: 3).

Yine kaçak kazılar ile çıkarılmış in-situ halinde 50cm genişliğinde ve 20cm kalınlığında T şekilli bir megalit (Resim 32) buluntular arasında yer almaktadır. Bu megalit Nevali Çori, Göbekli Tepe, Kilisik Tepe, Sefer Tepe, Karahan Tepe (Çelik, 2010: 258 - 259) ve son dönemde keşfedilen Taşlı Tepe megalitleri ile benzer özellikler taşımaktadır.

⁶ Bir daire oluşturmak için

Hamzan Tepe yer alan Seramiksiz Neolitik Dönem'e ait toplam 140 adet küçük buluntu ele geçmiştir. Bu buluntular, 132 adet çakmaktaşı, 2 adet obsidiyen (Çelik, 2010: 259). 1 adet bazalt taşından havaneli parçası 1 adet çaytaşından yapılmış cilalı balta, 3 adet taş kap parçası ve 1 adet taş objeden oluşmaktadır (Çelik, 2005: 194) Bu çakmaktaşı ve obsidiyen buluntuların çoğu bıçak sanayi ile ilgilidir (Çelik, 2010: 262). Ok uçları ise PPNB evresinin başına ve ortasına tarihlenen Byblos ve Nemrik tipi ok uçlarıdır (Çelik, 2004: 4).

Taş buluntular arasında yer alan taş obje, fallus görünümü ile yüksekliği 7.1cm olan bir kireçtaşı nesnedir (Çelik, 2010: 262). Baş kısmı oval formda olup üzerinde yivle oluşturulmuş bir daire bulunmaktadır. Kaide kısmı, 3.8 cm ile 2.7 cm boyutlarında dikdörtgen olup yere tam olarak oturmaktadır. Ayrıca kaide kısmında iki adet dikey yiv ile oluşturulmuş olan bir metop içinde yuvarlak bir oyuk bulunmaktadır. Bu oyuğun yarıçapı 0.5 cm, derinliği ise 0.2 cm'dir (Çelik, 2005: 207).

Taş buluntular içerisinde değerlendirilen diğer bir buluntu gurubunu oluşturan taş kap parçaları toplam 3 adettir. Bunların 3'ü de klorit taşından yapılmıştır. 2 adedinin ağız kısmı, 1 adedinin ise gövde kısmı ele geçmiştir. 1 adedinin mevcut korunmuş yüksekliği 1.8 cm, genişliği 4.9 cm, kalınlığı 0.7 cm, yarıçapı ise 3 cm'dir. Ağız kısmının çok küçük bir bölümü ele geçen diğer parçanın yarıçapı tespit edilememiştir. Bu parçanın, mevcut korunmuş yüksekliği 1.9 cm, genişliği 2.5 cm, kalınlığı ise 0.7 cm'dir. Gövde kısmının sadece bir bölümü ele geçmiş olan diğer bir kap parçasının ise korunmuş mevcut yüksekliği 3.8 cm, genişliği 2.3 cm, kalınlığı ise 0.7 cm'dir. Bu kap parçasının dış yüzünde, iki tane birbirine paralel yapılmış yatay yiv bulunmaktadır (Çelik, 2005: 206). Taş kap parçalarının tümü oyularak yapıldığı için üzerlerinde izler görülmektedir. Bu taş kapların benzerlerine, Hallan Çemi, Demirköy, Göbekli Tepe, Çayönü, Karahan Tepe ve Diyarbakır-Körtik Tepe'de rastlanmaktadır. Daha çok Körtik Tepe'de yoğun olarak ele geçmiş olduğu için Körtik Tepe'nin bu türde taş kapların ticaretini yapan merkezlerden biri olma ihtimali üzerinde durulmaktadır (Çelik, 2005: 207).

Resim 30: Havuz tekniği ile inşa edilmiş küçük delikler.



Kaynak: elik, 2010: 262.

Resim 31: Daire biçimli havuzlardan biri



Kaynak: elik, 2010: 263.

Resim 32: Hamzan Tepe’de yer alan T biçimli in situ megalit.



Kaynak: Çelik, 2010: 259.

4.2.5.7. Sefer Tepe

Harran üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden A.Cihat Kürkcüoğlu, Bahattin Çelik ve Muharrem Oral tarafından 2000-2003 yılları arasında gerçekleştirilen "Şanlıurfa Bölgesi Kültür Envanteri Projesi" kapsamında keşfedilen Sefer Tepe (Çelik, 2006: 23), Şanlıurfa'nın yaklaşık 60 km doğusundaki Viranşehir ilçe sınırları içerisinde bulunan küçük bir buluntu merkezidir. Deniz seviyesinden yüksekliği 604 m olup diğer megalitli buluntu merkezlerine nazaran daha küçük bir alanı (10.000m²) kapsamaktadır. Bölgede bulunan diğer megalitli yapıların bulunduğu buluntu yerleri gibi ana kaya üzerine oturtulmuş olan Sefer Tepe anakayadan itibaren 6 m yüksekliğindedir.

Güneydoğu köşesinde bir köy evi yer alan buluntu merkezi yer yer kaçak kazılara maruz kalmıştır. Buluntu merkezinde toprağa gömülü olan ve sadece baş kısımları görülebilen genel olarak in- situ halde araları 1,5-2 m olan karşılıklı megalit-

ler (Resim 33) yer almaktadır. Megalitler, 10 tanesi 2'şerli gruplar halinde ve karşılıklı, 4 tanesi ise tek başına olmak üzere olmak üzere 14 adetten oluşmaktadır. Ayrıca köy evinin önünde buluntu merkezinden kopartılıp getirilmiş 2 adet megalit yer almaktadır. Bu megalitlerden (Resim 34) biri üzerinde herhangi bir figür yok iken diğer megalitin (Resim 35) üzerinde iyi bir işçilikle yapılmış olan boğa başı şeklinde bir oyuk yer almaktadır.

Sefer Tepe'de yer alan megalitler; Nevalı Çori, Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Hamzan Tepe ve Taşlı Tepe'de yer alan megalitler ile aynı özellikleri taşımaktadır. Ayrıca gerek megalit gerek ise diğer buluntuların Göbekli Tepe'nin II. Katmanı ile benzer özellikler taşıması sonucunda Sefer Tepe buluntu merkezinin erken Seramik-siz Neolitik Dönem B evresine tarihlenmesi gerektiği düşünülmektedir (Güler ve diğ., 2012: 161-162).

Tüm alanı kalklerden meydana gelmiş olan Sefer Tepe buluntu merkezi, en yakın bazalt kaynağının 1 km güneyinde, su kaynağı olarak ise Küçük Çağ Çağ suyunun 2 km batısında yer almaktadır. Etrafında çakmaktaşı yatağının bulunmadığı buluntu merkezinin çakmaktaşı ihtiyacını ya Tektek dağlarından ya da yine Tektek dağlarının bir devamı olan Çoban Deresi Mevkii'nden karşıladığı düşünülmektedir (Çelik, 2005: 172).

Çakmaktaşıdan yapılan yontmataş buluntu gurubunun obsidyenden 7 kat daha fazla ele geçtiği buluntu merkezinde; çakmaktaşı eserler; ok uçları, deliciler, ön kazıyıcılar ve oraktan oluşmakta iken obsidyen buluntular arasında, Sadece bir kazıyıcı ve bıçak parçaları tespit edilmiştir (Çelik, 2006: 24). Çakmaktaşıdan üretilen buluntular Seramik-siz Neolitik Dönem tipolojisinin özelliklerini yansıtmaktadır (Güler ve diğ., 2012: 162).

Ayrıca kireçtaşıdan yapılmış küçük bir taş kâse de buluntular arasında yer almaktadır. Taş kâse 3,5 cm yüksekliğinde, 6,3 cm boyunda, 4,6 cm genişliğinde ve 0,9 cm derinliğindedir. Bu tarzda yapılmış taş kâseler; Yeni Mahalle ve Karahan Tepe buluntu merkezlerinde de ele geçmiştir (Çelik, 2005: 189).

Resim 33: Sefer Tepe’de yer alan in-situ megalit başı örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 34: Sefer Tepe’den kopartılarak getirilen ve şu anda evin önünde yer alan T biçimli megalit.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 35: Sefer Tepe’den kopartılarak getirilen ve şu anda evin önünde yer alan üzerinde boğa başı şeklinde bir oyuyuğun bulunduğu megalit parçası.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

4.2.5.8. Taşlı Tepe

şanlıurfa ili Siverek ilçesi sınırları içerisinde buğdayın ilk kùltùre alındığı Karacadađ volkanik dağının eteğinde yer alan Taşlı Tepe “T” şeklinde megalitlerin yer aldığı 2011 yılında yapılan şalışmalarda keşfedilmiştir (Çelik ve diğ., 2011: 226). Tamamı tarım arazisi sınırları içerisinde kalan yaklaşık 15 dekardan oluşan buluntu merkezi Bařbuk Kùyù sınırları içerisinde yer almaktadır.

B.Çelik tarafından, Gùbekli Tepe’nin II. tabakası ile benzer özellikler taşıması gerekçesiyle Erken veya Orta PPNB evresine tarihlendirilen Taşlı Tepe (Çelik ve diğ., 2011: 227) deniz seviyesinden 740 m yükseklikte olup, anakayadan itibaren yaklaşık 4 m yüksekliktedir. Jeolojik yapısı kalkerden meydana gelen bir bölgede yer alan Taşlı Tepe’ye en yakın bazalt kaynağı 2 km güneyde olup, buluntu merkezinin 2 km güneydoğusunda yoğun olarak şakmaktaşı yumruları yer almaktadır (Gùler ve diğ., 2013: 292).

Taşlı Tepe buluntu merkezi; bölgede bulunan Karahan Tepe, Gùbekli Tepe, şanlıurfa-Yeni Mahalle, Sefer Tepe ve Hamzan Tepe, Seramiksiz Neolitik buluntu

merkezleri gibi ana kaya üzerine oturtulmuştur. Bu buluntu merkezinin bölgede yer alan Seramiksiz Neolitik Dönem'e ait diğer buluntu merkezlerine kuş uçuşu mesafesi şu şekildedir. Göbekli Tepe'ye yaklaşık 35 km, Nevalı Çori'ye 60 km, Karahan Tepe'ye yaklaşık 30 km, Sefer Tepe'ye 30 km, Şanlıurfa- Yeni Mahalle'ye 50 km ve Hamzan Tepe'ye ise yaklaşık 50 km uzaklıktadır⁷.

Buluntular arasında genel olarak, Göbekli Tepe, Yeni Mahalle ve Karahan Tepe'de bulunan çakmaktaşıdan yapılmış yontmataş aletler (Resim 36) yer almaktadır. Obsidyenin çok az kullanıldığı buluntu merkezinde, taş boncuk, taş seramik parçaları, öğütme taşı havan ve havanelleri, küçük yassı baltalar (Resim 37-42) ele geçmiştir.

Sağlam olarak ele geçirilmiş bir adet taş tabak (Resim 43), Körtik Tepe'de 2006 yılı kazı sezonunda A28 açmasında bulunan taş tabak ile büyük benzerlik göstermektedir. Bunlara ilaveten boğa başı şeklinde yeşil dere taşından yapılmış bir boncuk (Resim 44) da bulunmuştur (Çelik ve diğ., 2011: 226). Boğa tasvirli bu boncuk Neolitik Dönem'de sıklıkla kullanılan bir tasvir olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kült alanlarında karşımıza çıkan bu tasvir Taşlı Tepe'de de bir kült alanı olduğunu akla getirmektedir. Günümüzde yoğun tarımsal alanlar içerisinde kalmış olan buluntu merkezinde çiftçiler tarafından bulunmuş olan 2 adet megalit (Resim 45a-b-c), Göbekli Tepe'nin 2 evresi, Karahan Tepe ve diğer megalitli buluntu merkezlerinde bulunan megalitlerle oldukça benzerlik göstermektedir. Ancak bu megalitlerde herhangi bir motif yer almamaktadır. Bu benzerlikler Taşlı Tepe'nin bir kült merkezi olduğuna kanıt niteliği taşımaktadır.

⁷ Mesafeler Google Earth programı kullanılarak çıkartılmış yaklaşık sonuçlardır.

Resim 36: Obsidyen ve çakmaktaşı buluntular.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 37: tme taşları



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 38: Havanelli parçaları ve öğütme taşları.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 39: Havanelli.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 40: Mermer taşından yapılmış havan.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 41: Mermer boncuk.



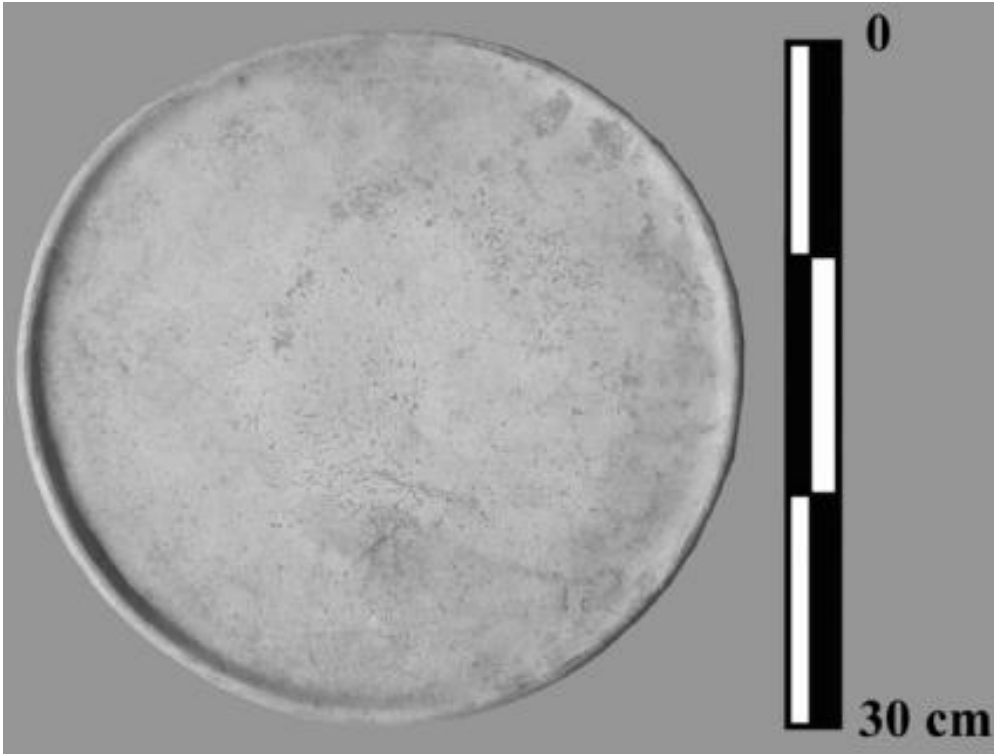
Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 42: Çaytaşından yapılmış yassı balta.



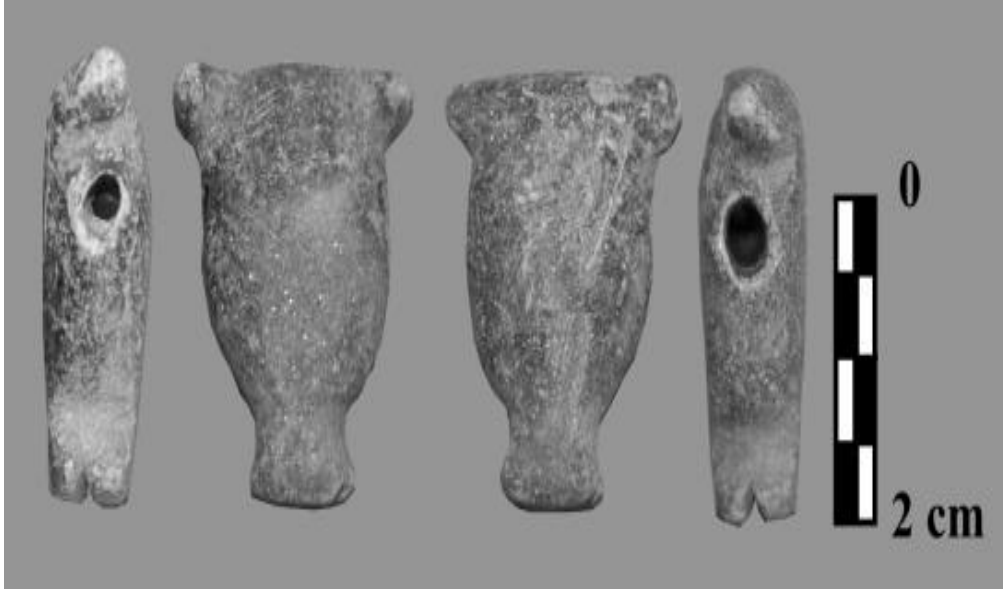
Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 43: Taşlı Tepe’de ele geçen taş tabak.



Kaynak: Çelik ve diğ., 2011: 233, Resim 4.

Resim 44: Taşlı Tepe’de ele geçen boğa başı.



Kaynak: Çelik ve diğ., 2011: 234, Resim 6.

Resim 45 a: Taşlı Tepe’den köy evinin önüne getirilen megalit parçaları.



Kaynak: Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 45b: Taşlı Tepe'den köy evinin önüne getirilen megalit parçaları.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 45c: Buluntu merkezinde yer alan tahrip edilmiş megalit parçaları.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

4.2.5.9 Karahan Tepe

Şanlıurfa'nın 63 km doğusunda Tektek Dağları Milli Parkı sınırları içerisinde bulunan Karahan Tepe (Resim 46a-b), Çamlıdere Bucağı, Kargalı Köyü, Keçili (Keçli) Mezrası'nda 37° 05' K, 39° 18' D koordinatlarında yer alan yaklaşık 50 dönümden oluşan bir buluntu merkezidir (Harita 4-5). En yüksek noktası 689 m olan tepe ana kaya üzerinde yer almaktadır. Doğu ve kuzey kısmı tarıma açılan tepenin batı ve güneyinde mevsimlik dereler yer almaktadır. Güneydoğu ve güneybatısı sarp kayadan oluşan buluntu merkezinin tepe noktasında Roma Dönemi'ne ait olduğunu düşündüğümüz kaçak kazılar sonucunda tahrip edilmiş bir tümülüs (Resim 47) yer almaktadır⁸.

Çorak bir bölgede yer alan buluntu merkezi çevresinde yaşayan insanlar, su ihtiyaçlarını genel olarak Antik Dönem sarnıçlarından sağlamaktadır (Resim 48 a-b). Bu sarnıçlar iki farklı yapıdadır. 1. türü 5-8 m arasında değişen derinliği ile üstü kısmen açık ya da kapalı kuyulardan oluşmaktadır. Diğer türü uzun kanallarla çevre suyunun sarnıçlara akıtılmasıyla oluşan, derin olmayan havuz biçimli sarnıçlardır. Bu sarnıç suları günümüzde genel olarak hayvanların su ihtiyaçlarını gidermede kullanılmaktadır. Geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan yöre sakinleri, tarımsal anlamda buğday ve çavdar; hayvancılıkta ise sadece küçükbaş hayvan yetiştirmektedir.

1997 yılında Ardahan Üniversitesi Öğretim Üyesi Bahhatin Çelik tarafından keşfedilen Karahan Tepe, Seramiksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen megalitli bir buluntu merkezidir. Tarafımızca Karahan Tepe'de yapılan çalışmalar neticesinde bir kısmı tarım arazisi içerisinde kalan ve daha önce çoğu Bahattin Çelik tarafından keşfedilen T biçimli megalitler tespit edilmiştir. Tepede yer alan megalitler in-situ durumunda iken tarımın yapıldığı alanda kalan megalitler tahrip edilmiş durumdadır (Resim 49). Karahan Tepe'de bulunan megalitler ve materyaller, Göbekli Tepe'nin 2. Tabakası, Sefer Tepe, Taşlı Tepe, Yeni Mahalle, Hamzan Tepe, Nevali Çori gibi buluntu merkezlerindekiyle benzer özellikler taşımaktadır. Bu benzerlikler dikkate alındığında, Karahan Tepe'nin Seramiksiz Neolitik Dönemin B evresi başlarına tarihlenmesi gerektiği düşünülmüştür.

⁸ Yakın çevrede yer alan mağara ve kaya mezarları baz alınarak Roma Dönemi olduğu düşünülmektedir.

Yapılan çalışmalarda buluntu merkezinde genellikle 2 megalitin (Resim 50 a.b.c.d.e.f.g.h.i.i) karşılıklı durduğu toplam 286 megalit tespit edilmiştir. Karşılıklı duran megalitlerin arası 1,5 ile 3 m arasında değişmektedir. Tespit edilen megalitlerin büyük çoğunluğu tepenin doğu ve kuzeydoğusunda yer almaktadır. Alanda bulunan megalitlerin yüzeyden yaklaşık olarak 30-50 cm civarında başları görülmektedir. Bu megalitlerin etrafı dikdörtgen biçiminde duvar ile çevrelenmiştir. Bunun açık bir örneği kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkarılan yaklaşık 2 m yükseklikte, karşılıklı olarak duran iki megalitin etrafını çevreleyen dikdörtgen yapı duvarıdır (Resim 51).

Buluntu merkezinde özellikle yamaçta bulunan megalitlerin bazıları eğik durumdadır (Resim 52). Bu eğiklik eğimden dolayı yukardan toprağın baskı yapması sonucunda oluşmuştur.

Tarafımızca buluntu merkezinde yapılan çalışmalarda herhangi bir figür tespit edilememiştir. Bunun nedeni figürlü buluntuların müzeye taşınması ve dikkat çektiği gerekçesiyle kaçak kazılar sonucunda tahrip edilmesidir. Ancak daha önceleri bulunarak Şanlıurfa Müzesi'ne götürülen bir kaç megalit üzerinde motifler yer almaktadır. Şu anda Şanlıurfa müzesinde bulunan motifli megalitler, 3 adet karşılıklı kolların yer aldığı kabartmalı megalit parçası (Çelik, 2005: 137), 3 adet hayvan kabartmalı megalit parçası, 2 adet yan tarafında yılan kabartması bulunan "T" şeklinde megalitten oluşmaktadır.

Yılan kabartmalı megalitler: Buluntu merkezinde kaçak kazılar sonucu tepenin doğusunda ortaya çıkarılmış, yaklaşık 1,5 m aralıklarla karşılıklı iki megalitten oluşmaktadır. Bu megalitlerden birinin yan tarafında, yaklaşık 70 cm uzunluğunda, muhtemelen megalitin kırık kısmında devam eden, baş kısmı yuvarlak, gövdesi dalgalı yüksek kabartma bir yılan (Resim 53) figürü yer almaktadır. Yılan figürü Göbekli Tepe'deki yılan kabartmalarından çok farklı boyutlarda olup, Jerf el Ahmar'da bulunan taşlar üzerine kazıma tekniğiyle yapılmış yılanlar figürlerine benzemektedir. Alt kısmı kırılmış bu megalit yaklaşık 1.28 x 75 x 21 cm boyutlarındadır. Bu megalitin 1,5 m uzaklığında ve karşısında bulunan ikinci megalitin yan tarafında, kısmen de olsa görülebilen yılan kabartması yer almaktadır. Megalitin üst bölümü kaçak kazılar sonucu açığa çıkarıldığı için yılan figürünün sadece baş kısmı görülmektedir. Megalit üzerinde yer alan yılan kabartması üçgen formda bir başa sahiptir. Benzer türde yılan

kabartmaları Göbekli Tepe ve Nevalı Çori yerleşim yerlerinden bilinmektedir (Çelik, 2005: 137).

Hayvan figürlü megalit: Düzleştirilmiş kireçtaşı zemini üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış hayvan figürleri yer almaktadır (Figür 6). Uzunluğu 86 cm olan megalitin, yaklaşık 40 cm'lik alanında, bir tavşanın başı ve ön ayakları, bir ceylanın uzun arka ayakları ve kuyruğu ile başka bir hayvana ait olabileceği düşünülen arka ayak betimlemeleri yer almaktadır (Çelik, 2000: 7). Diğer bir megalitte yan taraflarında hayvan ayağı kabartmalarının yer aldığı kravatlı bir megalite ait olduğunu düşünülen motifler yer alır (Resim 54). Bu megalit Nevalı Çori ve Göbekli Tepe'de yer alan, her iki cephesinde insan kol ve dirsekleri ile yan tarafında bulunan kravatın ön kısmında parmakların yer aldığı kravatlı megalitlere benzemektedir. Farklı olarak insan kolları yerine hayvan ayakları yapılmıştır. Kravat motifi de diğer buluntu merkezlerinden farklı bir formdadır. Buluntu merkezinde bulunan diğer hayvan figürlü megalitler de benzer özelliktedir (Çelik, 2005: 139).

Tarafımızca buluntu merkezinde yapılan çalışmalarda yuvarlak planlı 10 megalitten oluşan tapınak A olarak nitelendirdiğimiz bir yapı tespit edilmiştir (Resim 55). Bu yapı yumruk büyüklüğünde taşlarla kapatılmıştır. Ortadaki iki büyük taşın kaçak kazılar sonucu tahrip edildiği anlaşılan yapının etrafındaki megalitler çember oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Göbekli Tepe'nin 3. tabakası ile benzer şekilde yuvarlak planlı olan bu yapı 13 m kareden oluşmaktadır. Ayrıca tarım arazisi içerisinde kalan bir bölgede yaklaşık 150 m kareden oluşan derin bir çukur yer almaktadır (Resim 56). Yöre sakini İsmail Can ile yaptığımız görüşmelerde⁹ bu çukurun eskiden beri var olduğu daha sonra kepçe ile kazıldığı öğrenilmiştir. Kendisi buranın açık hava tiyatrosu benzeri bir şey olduğunu ve ortada dikilitaşlar olduğunu iddia etmiştir. Kendinden buranın bir resmini çizmemizi istediğinde ise ortada 2 büyük çevre duvarda ise 10 büyük megalit çizmiştir. Çizilen bu yapı genel olarak Göbekli Tepe'deki PPNA yapılarına benzemektedir.

Megalitler Göbekli Tepe ile karşılaştırmalı olarak incelendiğinde; her ne kadar, Göbekli Tepe ve Karahan Tepe aynı bölgede yer alsa ve Göbekli Tepe'nin 2 katmanı ile Karahan Tepe aynı döneme denk gelse de motifler bakımından bu iki buluntu merkezinin birbirinden tamamen farklı yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Kara-

⁹ İsmail Can ile özel görüşme, 22/10/2013

han Tepe'nin kendine has motif özelliği vardır. Karahan Tepe de, yılanlı megalitte yılan yukarı doğru sürünmekte iken Göbekli Tepe'de sadece A yapısında 1 nolu taş üzerinde yer alan beş yilandan biri yukarı sürünür. Göbekli Tepe'de yukarı sürünen başka yılan motifi yoktur. İki buluntu merkezinde ele geçen megalitlerde yer alan yılanlar farklı boyutlardadır. Diğer bir megalitte yer alan tavşan ve ceylan figürü bir yeniliktir. Megalitli buluntu merkezlerinde daha önce rastlanmayan tavşan figürü ilk defa Karahan Tepe de net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu buluntular arasındaki bazı farklar toplumsal etkileşimden öte dönemsel özellik ve fauna ile ilgili bir durumdur. Karahan Tepe'de bulduğumuz bir yılan derisi (Resim 57) ve Tektek Dağları'nda eski dönemlerde yapılan ceylan avları bu insanların figürleri bilinçli bir şekilde yaptığının kanıtı niteliğindedir.

Bugüne dek sürekli antropomorfik olarak insanı tasvir ettiği düşünülen T biçimli megalitler Karahan Tepe'de önemini yitirmektedir. Dönemin koşullarında bu kadar iyi tasvir edilmiş figürlere rağmen T biçimli megalitlerin primitif bir insanı tasvir düşüncesi, üzerinde tartışılması gereken bir olgu olmalıdır.

Megalitlerin çıkarıldığı taş ocaklarına bakıldığında; batıda ve doğuda taş ocağı olarak kullanıldığı düşünülen alanlar mevcuttur. Tepenin batısında yer alan taş ocağında henüz tamamlanmamış halde, 4,5 m büyüklüğünde yatay eksende bir megalit yer almaktadır (Resim 58). Karahan Tepe'de bulunan dikili megalit taşlarından boyut olarak çok daha büyük olan taş, Göbekli Tepe'nin PPNA evresinde bulunan megalitlerin ölçüsündedir. Sadece bu megalitin özellikleri ele alındığında Karahan Tepe'de, PPNA olma olasılığı akla gelmektedir. Doğuda yer alan taş ocağına bakıldığında ise 1 adet tamamlanmamış megalit (Resim 59) ile 1 adet kendi döneminde parçalanmış megalit yer alır. Tamamlanmamış megalit Karahan Tepe'de bulunan megalitler ile aynı boyutlardadır. Parça halinde ele geçen megalitin ise yapım aşamasında parçalandığı ve bu nedenle yerinde bırakıldığı düşünülmektedir.

Daha önce Bahattin Çelik tarafından taş ocağı olarak kullanıldığı düşünülen (Çelik, 2005: 135) diğer bir alanın ise ritüel amaçlı kullanıldığı tarafımızca düşünülmektedir (Resim 60). Bu tarzda şekillere Urartu'larda sıklıkla rastlanmaktadır. Erkan Konyar benzeri şekilleri tekerlek kalıbı olarak nitelese de (Konyar, 2007: 2) bizler benzeri şekillere çoğunlukla nekropolis alanlarında rastladığımızdan bu şekillerin ölü kültü veya dini ayinler ile ilişkili olduğunu düşünmekteyiz.

Buluntu merkezinde ele geçen diğer buluntular incelendiğinde, Karahan Tepe’de, Yeni Mahalle heykeli ile aynı özelliği taşıyan falluslu antropomorfik bir erkek heykeli ele geçmiştir (Figür 7). Heykel, Göbekli Tepe ve Yeni Mahalle’deki falluslu heykellerle aynı özellikleri taşımaktadır (Çelik, 2011: 243). Ayrıca 1 adet erkek heykeli parçası, örneklerine Nevali Çori ve Göbekli Tepe’de rastlanılan, üst üste yapılmış 1 adet kuş kabartmasının yer aldığı heykel parçası (Resim 61) ele geçen buluntular arasında yer almaktadır (Çelik, 2005: 137).

Diğer bir buluntu klorit taşından yapılmış olan 3 adet taş kaptır. Kaplardan birinin ağız kısmı, ikisinin gövde kısımlarından bir parça ele geçmiştir. Ağız kısmı ele geçen parçanın çapı yaklaşık 8.4 cm’dir. Benzerlerine Jerf El Ahmar ve Körtik Tepe’de rastlanılan bu kabın üzerinde zikzak şekilde yapılmış bir yılan kabartması yer almaktadır (Figür 8a). Sadece gövde kısımlarının bir parçası ele geçmiş taş kapların birinde ise kazıma tekniği ile yapılmış üzerinde yatay çizgiler ve “T” şeklinde bir bezeme yer alır (Figür8b). Diğerinde ise bezeme bulunmamaktadır. Parça halinde ele geçen kapların mevcut yükseklikleri 2,2 ile 1,8 cm, genişlikleri 2.1 ile 1.7 cm, kalınlıkları ise 0.7 ile 0.5 cm arasındadır (Çelik, 2005:169). Ayrıca tarafımızca yapılan çalışmalarda sağlam olarak ele geçmiş 1 adet bazalt havan bulunmuştur (Resim 62). Üzerlerinde figür yer almayan kabın yüksekliği yaklaşık 10 cm genişliği ise 40X50 cm civarındadır.

Ele geçen diğer bir buluntu grubu ise, pervaz olarak nitelendirdiğimiz parçalardır (Resim 63a-b-c). Bu pervazlar yüzey buluntusu olarak dağınık halde bulunmuştur. Pervazların buluntu merkezinde pencere amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu düşünce ise yerleşimin olmadığı Karahan Tepe’de özel bir kült odası olduğunu, pervazların bu odanın bir yapı ögesi olduklarını akla getirmektedir. Bir pervaz parçasının tarım arazisi olarak kullanılan alanda yer alması pervazın tarla sahipleri tarafından tahrip edildiğini akla getirmektedir.

Yapılan yüzey araştırmasında yontmataş buluntular ise, dilgiler, yongalar, çekirdekler, ok uçları, baltalar, kazıyıcılar, orak dilgilerden oluşmaktadır. Bu buluntuların çoğu tepenin yüksek kesimlerinde ve doğuda ele geçmiştir. Ok uçları, Nemrik, Byblos, Cheikh Hassan ve Aswad tiplidir. Yontmataş buluntu gurubu çakmaktaşı ağırlıklıdır. Tepede incelenen yontmataş buluntu grubu; 1 adet obsidiyen, 246 çakmaktaşı 1 bazalt 4 adet gabro, 1adet mermerden oluşmaktadır. Çoğu sağlam ele ge-

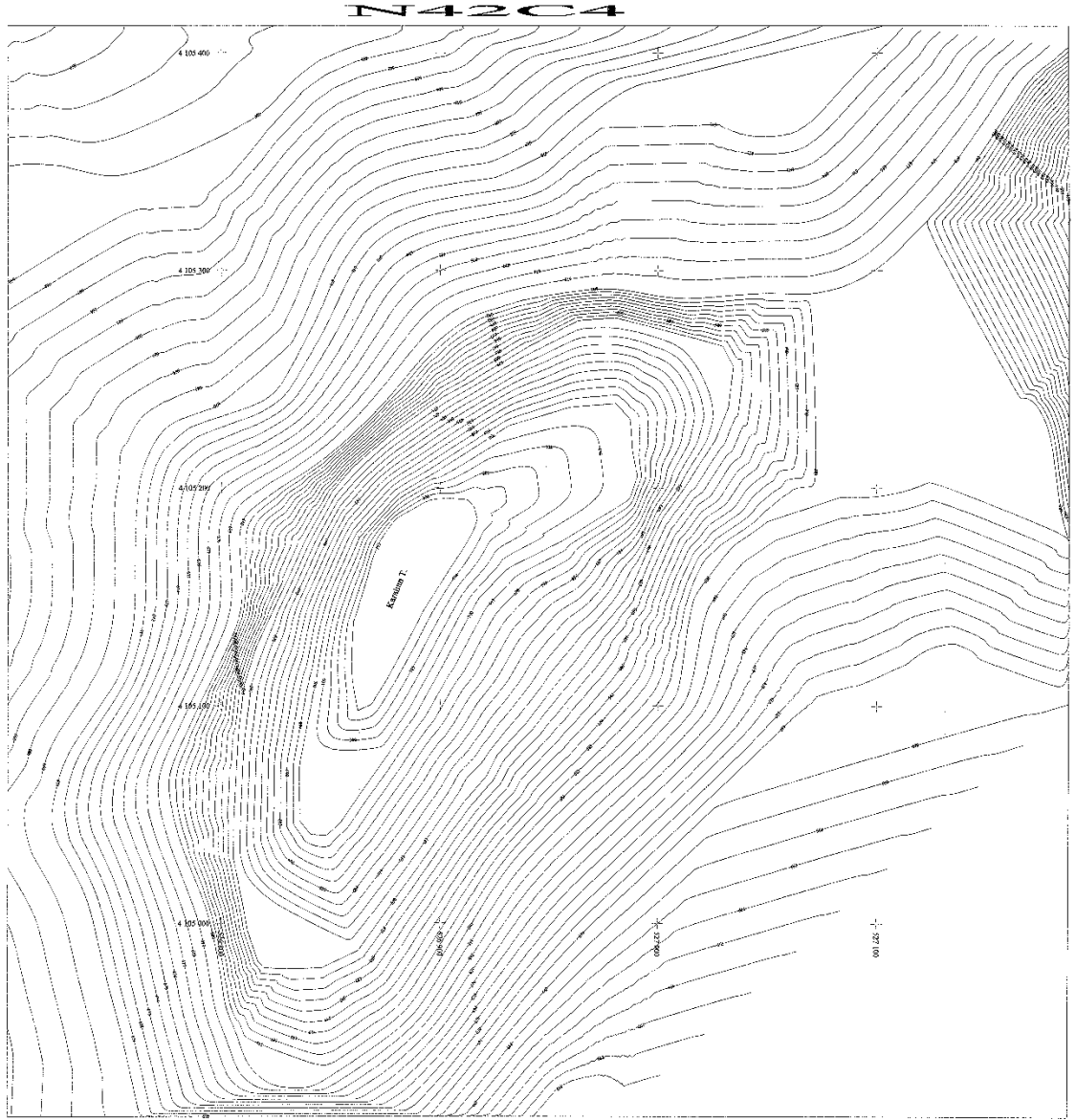
çen bu buluntular genelde kahverengi, bej, yanık siena renklidir ve bazılarında korteks bulunmaktadır. Buluntu merkezinde ele geçen buluntularda çakmaktaşıdan yapılan buluntuların iyi bir işçilikle yapıldığı ve kaliteli olduğu tespit edilmiştir. Ancak tüm çalışmalara rağmen çakmaktaşının ocağı tespit edilememiştir.

Karahan Tepe’de üzerinde tartışılması gereken diğer bir buluntu, tepe noktada yer alan kaya çanaklarıdır. Kaya çanakları, havuz açacak şekilde, genelde 20-30’lu gruplar halinde anakayaya oyulmuştur (Resim 64a-b). Birbirlerinden yaklaşık 5-10 cm uzaklıklarda bulunan kaya çanaklarının derinlikleri 10-30 cm çapları ise 30-50 cm arasında değişmektedir. Göbekli Tepe ve Hamzan Tepe’den tanıdığımız kaya çanakları, havuz (Resim 65) yapımında kullanılan bir yapım tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Göbekli Tepe’de sarnıç olarak nitelendirilen havuzlar Karahan Tepe’nin kuzeybatı alanında yer almaktadır. Bu havuzlar yaklaşık 2x2 m genişlikte ve 1 metre yüksekliğindedirler. Üstleri açık olan bu havuzların yapım amacı bilinmemektedir. Ancak, Göbekli Tepe ve Hamzan Tepe’de de bulunan bu yapıların su ihtiyacını gidermek için çok küçük olmaları nedeniyle, bu havuzların libasyon amaçlı yapıldığını düşünmekteyiz.

Bu havuzların yaklaşık 20 m ilerisinde tepenin kuzey batı tarafında merdiven benzeri bir yapı yer almaktadır (Resim 66). Hiçbir yapıya açılmayan bu merdivenlerin yan tarafında kanallar yer almaktadır (Resim 67). Kanallar bir taşın dip kısmında bitmektedir. Mehmet Can¹⁰ ile yapılan görüşmede kanalların bitim noktasında, kaçak kazılar sonucu mağara benzeri merdivenli bir yapının ortaya çıkarıldığı ancak daha sonra üzerinin tekrar örtüldüğü dile getirilmiştir. Daha önce bahsi geçen, pervaz, havuz, merdiven, tapınak A olarak nitelendirdiğimiz yapı ve Mehmet Can’ın bahsettiği merdivenli mağara şekilli yapıyı ortak bir değerlendirme içerisinde ele aldığımızda bu bölgenin bir kült alanı olduğu sonucuna varabiliriz. Tüm bu yapı ve yapı öğelerinin 100 m karelik bir alanın içerisinde yer alması düşüncemizi destekler niteliktedir. Yine düşüncemize destek olarak, benzeri öğelerinin çoğunun Labranda kült alanında yer alması ve Labranda’nın benzer özellikler nedeniyle kült alanı ilan edilmesi gösterilebilir (Şimşek ve diğ., 2002: 145).

¹⁰ Yöre sakini, 22/10/2013

Harita 4: Karahan Tepe topoğrafik harita.



Kaynak: Yazar Tarafından Çizilmiştir.

121

Resim 46a: Karahan Tepe'nin kuzeydoğudan görünümü.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 46b: Karahan Tepe'nin kuzeybatıdan görünümü.



Kaynak: Yazar tarafından Çekilmiştir.

Resim 47: Tepe noktada yer alan tümölüs kalıntıları.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 48a: Üstü kısmen kapalı sarnıç.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 48b: Kanallı sarnıç.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 49: Tahrip edilmiş megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 50a: Karşılıklı duran megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 50b: Karşılıklı duran megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 50c: Karşılıklı duran megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 50d: Karşılıklı duran megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 50e: Karşılıklı duran megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 50f: Karşılıklı duran megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 50g: Karşılıklı duran megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 50h: Karşılıklı duran megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 50i: Karşılıklı duran megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 50i: Karşılıklı duran megalit örneği.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 51: Kaçak kazılar sonucu açığa çıkarılmış dikdörtgen yapıda PPNB'ye tarihlenen yapı duvarı.



Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 52: Eğik duran megalit örneği.



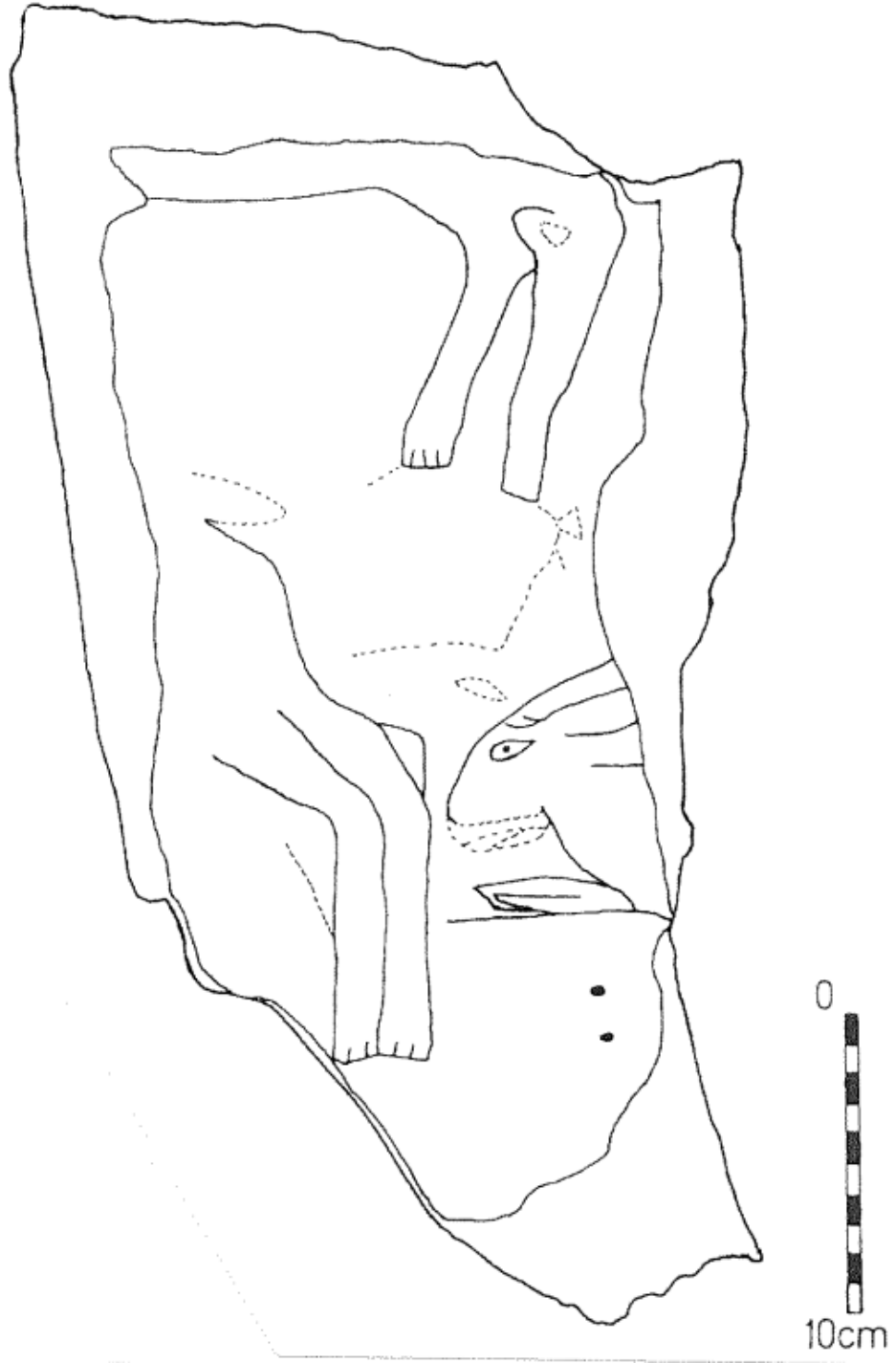
Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Resim 53: Müze bahçesinde bulunan küçük yılan figürlü megalit.



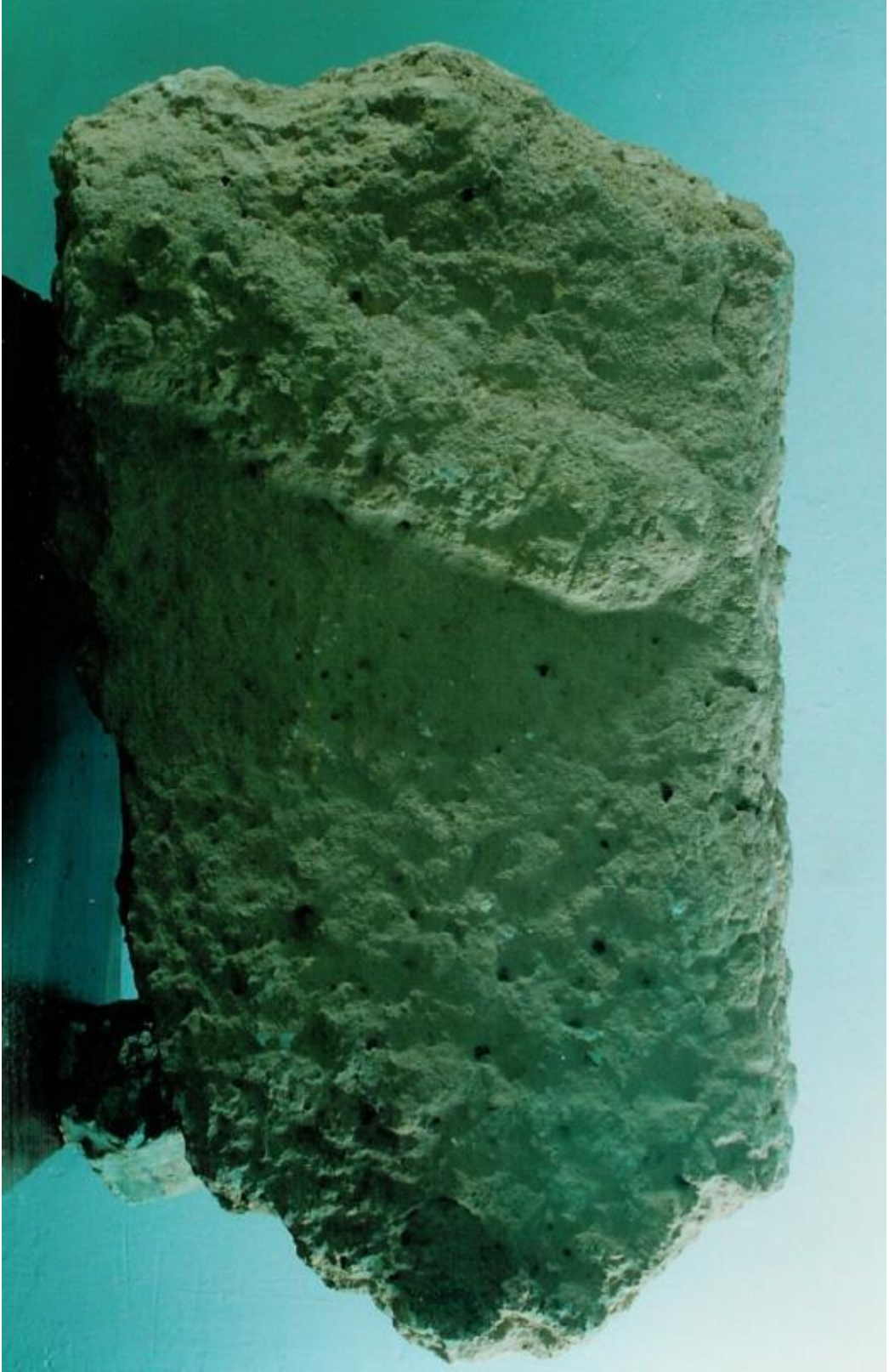
Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Figür 6: Hayvan figürlü megalit parçası.



Kaynak: Çelik,2000: 6, Fig.2.

Resim 54: Hayvan ayağı kabartmalı megalit parçası.



Kaynak: Çelik, 2005, Resim 39a.

Resim 55: Yuvarlak planlı yapı.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 56: Üstü örtülmüş alan.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 57: Karahan Tepe’de bulunmuş yılan derisi.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 58: Karahan Tepe’nin batı yamacında bulunan çıkarılmaya hazır megalit örneği.



Kaynak: Çelik, 2005, Resim 37a.

Resim 59. Karahan Tepe'nin doğu yamacında bulunan tamamlanmamış megalit örneği.



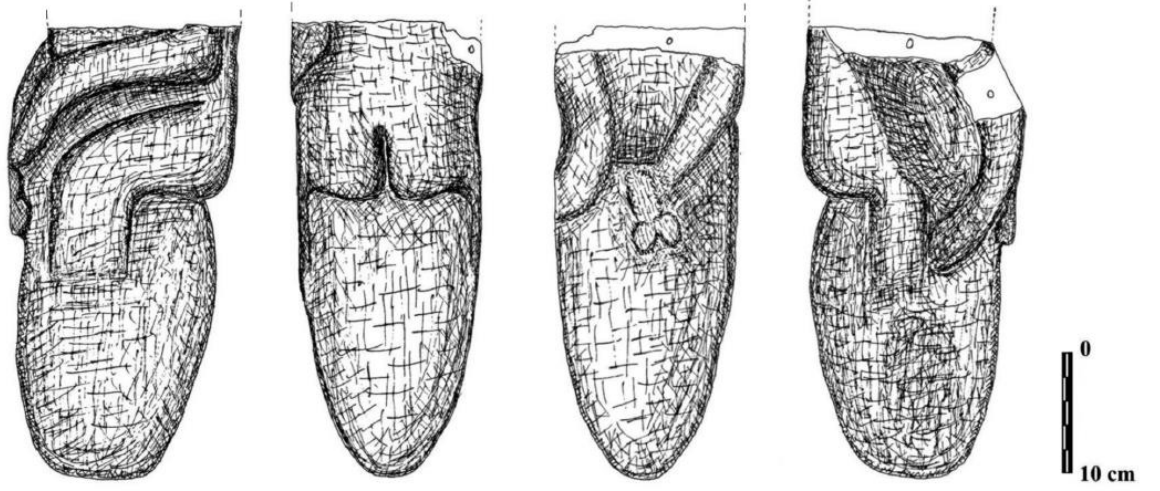
Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 60: Karahan Tepe'nin batı yamacında yer alan ritüel amaçlı yuvarlak figür.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Figür 7: Falluslu antropomorfik erkek heykeli.



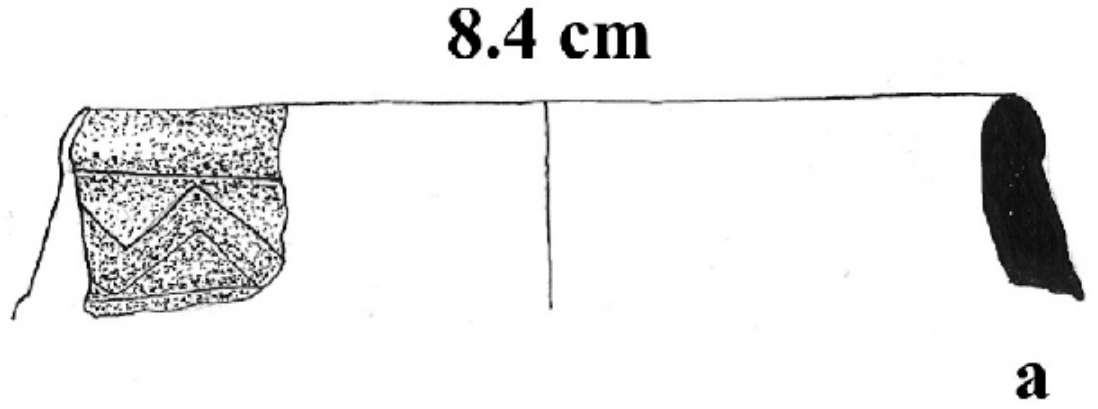
Kaynak: Çelik, 2011: 251 Fig. 16

Resim 61: Kuş kabartmalı heykel parçası.



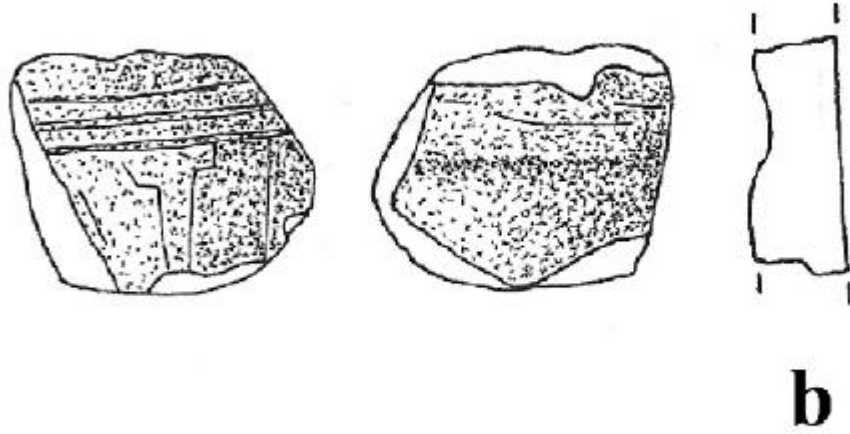
Kaynak: Çelik, 2005, Resim, 38a

Figür 8a: Zikzak şekilde yapılmış bir yılan kabartması olan taş kap parçası.



Kaynak: Çelik, 2005, levha 88a.

Figür 8b: Üzerinde T şeklinde motif bulunan taş kap parçası.



Kaynak: Çelik, 2005, levha 88b

Resim 62: Bazalt taşından yapılmış havan.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 63a: Tarım arazisi sınırları içerisinde ele geçen dikdörtgen biçimli pervaz parçası.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 63b: Doğu yamaçta ele geçen yuvarlak yapılı pervaz parçası.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 63c: Tepe noktasında ele geçen dikdörtgen pervaz parçası.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 64a: Gruplar halinde kaya çanakları.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 64b: Gruplar halinde kaya çanakları.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 65: Batı yamaçta bulunan havuz örneği.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 66: İki basamaklı merdiven.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

Resim 67: Kaya dibine akan kanal.



Kaynak: Yazar Tarafından Çekilmiştir.

SONUÇ

Holosen Dönem’de buzuların çekilmesi ile beraber yok olan bazı Paleolitik kültürler, gerilerinde avcılık tekniklerini ve mağara sanatlarını bırakmış (Özüşen ve Yıldız, 2012: 10), değişen iklim şartları nedeniyle; ekvatorial kuşaktan, kuzeye doğru göç etmişlerdir. Güneydoğu Anadolu Bölge’sindeki akarsu vadilerinin oluşturduğu doğal yolları izleyerek Avrupa’ya doğru yayılan bu insanlar (Güzel, 2009: 111) ihtiyaçlar doğrultusunda yeni arayışlar içine girmişlerdir. İnsanlığın gelişimi ile sıkı bir bağa sahip olan bu arayışlar, birçok yeniliği ve deneyi de beraberinde getirmiştir. İnsan hayatına giren bu yenilik ve deneyimler, yaşam biçiminin birçok yönden yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Kuşkusuz bu tür yeniliklerin en önemlilerinden biri, insanların göçebe toplum anlayışını bırakarak bir anlamda yerleşik yaşama geçtiği dönemdir. Ancak; avcı-toplayıcılıktan üretime geçiş her zaman yerleşik hayata geçişle aynı zamanda gerçekleşmemiştir. Kimi toplumlar, hem göçebe hem de yiyecek üretimi yaparak hayatlarını devam ettirmiş, kimi toplumlar ise; yerleşik hayata geçmekle birlikte üretime geçememiştir (Özüşen ve Yıldız, 2012: 10). Buna örnek olarak Göbekli Tepe’de gerçekleştirilen botanik analizlerde, Göbekli Tepe halkının mimari unsurlar inşa etmelerine rağmen; hayvan yetiştiriciliği ve tarımsal faaliyetler yapmaması gösterilebilir (Yazar, 2008: 104). Bu da günümüze değin sanılanın aksine, insanların üretim nedeniyle yerleşik yaşama geçtiği olgusunun doğru olmadığı, megalitli kült alanlarından da görüldüğü üzere, önceleri, mimari yapıların inşa edildiği daha sonra üretime geçildiğini ortaya koymaktadır.

Diğer bir yanlış ise; Neolitik Dönem’in yakın bir zamana kadar basit tarımcı köy topluluklarının yaşadığı bir dönem olarak yorumlanmasıdır. Ancak bu dönem, basit bir şekilde yorumlanamayacak kadar karmaşık ve dinamik bir süreçtir. Yakındoğu’daki bazı göçebe avcı-toplayıcı toplulukların, neden yerleşik hayata geçmeye başladığı, Güneydoğu Anadolu’da, Proto-Neolitik Dönem ve Neolitik’in erken safhalarında bu dönüşümü gerçekleştiren halkların düşünsel ve dinsel oluşumlarının hangi dinamiklere bağlı olarak şekillendiği bu dönemle ilgili çözülememiş karmaşık sorunlar arasında yer almaktadır (Özdoğru, 2011: 175).

Daha önce değinildiği üzere, ülkemizde Neolitik Dönem, uzun süre boyunca göz ardı edilmiştir. Mevcut verilerden hareketle Neolitik Dönem için belirleyici mer-

kezlerden biri olduğu anlaşılan Anadolu, esas olarak Yakınoğu buluntu merkezleri üzerinden değerdendirilmiştir. Oysa ki; Anadolu Coğrafyası'nda yer alan buluntu merkezleri, sadece yerleşim sayılacak kadar basit bir yapıya sahip değildirler. Seramiksiz Neolitik Dönem'in başlarında, üstleri dallarla veya kamışlarla örtölüp çamurla sıvanan yuvarlak kulübeler yer almaktadır. Bu dairesel planlı barınaklar daha sonra dikdörtgen planlı evlere dönüşmüştür. Bu evlerde mutfak ve kiler işlevi gören odalar yer almaktadır. Bu evlerle birlikte, düzenli bir yerleşim modeline sahip köyler ortaya çıkmıştır. Anadolu'da bu döneme ait buluntu merkezlerinin bazılarında aynı durum görölürken; özellikle megalitli buluntu merkezlerinde durum farklıdır. Megalitli buluntu merkezlerinin içlerinde bulunan dikilitaşların üzerlerinde yer alan, gelişkin hayvan figürleri, işaretlerden oluşan semboller dünyası, yapılan kazılarda ele geçen sembolik heykeltıraşlık eserlerin ele geçmesi (Özdo, 2011: 176) ve sivil mimari örneklerine rastlanmaması, Anadolu buluntu merkezlerinin, sadece yerleşim olarak yorumlanamayacak kadar karmaşık olduğunun göstergesidir.

Ayrıca Yakınoğu buluntu merkezleri Neolitik Dönem'de genel olarak sivil mimari ve üretim alanında ön plandayken; Anadolu, ritüel mimarinin ön planda olduğu ve üretimin yapılmadığı bir coğrafy olarak öne çıkmaktadır. Yakınoğu'da yer alan buluntu merkezlerinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında bazı buluntu merkezlerinde sivil yapılar ve kült yapıları bir arada bulunmaktadır. Bu yapılarda üretim yapıldığı ve hayvanların evcileştirildiği görölmektedir. Anadolu'da yer alan buluntu merkezlerinin bazılarında aynı durum söz konusu iken megalitli buluntu merkezlerinde durum biraz daha farklıdır. Özellikle Şanlıurfa Bölgesi'nde yoğunlaşan çoğu PPNA ve PPNB evrelerine ait sadece kült merkezi olarak inşa edildiği düşünölen buluntu merkezlerinde, sivil yerleşim yapıları, evcileştirilmiş hayvan ve bitki izlerine rastlanılmamıştır. Bu anlamda bakıldığında; çalışmamızın konusunu oluşturan ve sivil mimari örneklerine rastlanılmayan Karahan Tepe için de aynı şeyleri söylemek mümkündür.

PPNB evresine tarihlenen Karahan Tepe evcileşmiş hayvan ve bitki kalıntılarının bulunmadığı, kapsadığı alan bakımından kazısının bir bölümü yapılan Göbekli Tepe'den küçük, diğer megalitli buluntu merkezlerinden ise daha büyük bir buluntu merkezidir. Karahan Tepe; bölgede yer alan; Göbekli Tepe, Nevali Çori, Hamzan Tepe, Sefer Tepe, Şanlıurfa-Yeni Mahalle ve Adıyaman-Kilisik ile pek çok yönden

ortak özelliklere sahiptir. Ortak özelliklerin çoğu rütüel yapılardan oluşmaktadır. Ancak megalitli buluntu merkezlerinin PPNB evresine bakıldığında, her ne kadar aynı özellikleri taşısalarda buluntu merkezlerinin birbirinden bağımsız olarak geliştiği görülmektedir. Söz konusu Kilisik heykeli, Yeni Mahalle heykeli ve Göbekli Tepe ile Nevali Çori heykelleri arasında oldukça belirgin farklılıklar yer almaktadır. Karahan Tepe’de yer alan yılanlı megalitin yılanının yukarı doğru sürünmesi¹¹, ceylan ile tavşan figürünün yer aldığı megalitin bir yenilik olarak karşımıza çıkması (Çelik, 2005:139), Göbekli Tepe’de yer alan D yapısındaki figürlerin sadece buraya has olması, bu farklılıkların açık bir kanıtıdır. Bu da Neolitik Dönem toplumlarının birbirinden etkilendiği ancak her toplumun kendi dini ritüellerini uyguladığının bir göstergesidir. Ortak olan ve değişmeyen gerçeklik ise; megalitlerden oluşan buluntu merkezlerinin, belirli bir plan ve organizasyon sayesinde ve büyük bir işgücü desteğiyle inşa edildikten sonra (Özdoğan 2011: 193) kendi döneminde üzerlerinin kapatılması ve terk edilmesidir. Yapıların tam olarak neden böyle bir işleme tabii tutulduğu bilinmemektedir.

Diğer buluntu merkezleri gibi Karahan Tepe’nin de üzerinin neden kapatıldığına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak doldurulduktan sonra yüzeyde çok sık ele geçen yontmataş buluntuları (Çelik, 2005: 136), buluntu merkez(ler)inin doldurulduktan sonra hemen terk edilmediği uzunca bir süre kullanıldığına kanıt niteliğindedir. Kazısı yapılan Göbekli Tepe’den de anlaşılabileceği üzere yontma taşların dolgu ile beraber çıkması ve katmanlara yayılması buluntu merkezlerinin uzun süreçler içerisinde doldurulduğu, her dolgu katmanından sonra bir süre kullanıldığı, böylelikle yontma taş buluntu topluluğunun tabakalara yayıldığı görülmektedir. Ancak buluntu merkezlerinde en fazla ele geçen yontma taş buluntu topluluğunun ok ucu olması (Çelik, 2005: 136) buralarda bazen istila veya savaş olduğunu düşündürmektedir. Bu ise bize buluntu merkezlerinin üstünün kapatılma nedenini açıklamaktadır.

MÖ 10 binlerden başlayarak yaklaşık 2 bin yıl boyunca faaliyette olduğu düşünülen her bir megalitli buluntu merkezinin neden su kaynaklarına uzak yapıldığı, inşaatı bu kadar uzun süren bu yapılarda çalışan insanların nerelerde yaşadığı, hala muamadır. Ancak bilinen odur ki insanlar; tarihin her döneminde ister yerleşik hayata geçsin ister geçmesin kendilerini güvende hissedebilecekleri bir şeylere inanma

¹¹ Göbekli Tepede yer alan tek bir yılan figürü hariç

gereği duymuşlar ve günümüzde olduğu gibi en büyük yatırımları bu anlamda yapmışlardır. Ancak nedeni bilinmemekle birlikte, bir zaman sonra bu yapıların üzeri molozlarla örtülmüştür. Seramiksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen, Göbekli Tepe, Mezraa Teleilat, Çayönü Tepesi, Nevali Çori, Hallan Çemi, Jerf el Ahmar, Ain Gazal, Beidha, Karahan Tepe, Sefer Tepe, Hamzan Tepe, Taşlı Tepe ve Yeni Mahalle; Seramikli Neolitik Dönem'e tarihlenen Çatalhöyük; Kalkolitik Dönem'e tarihlenen Canhasan, üzerleri örtülen buluntu merkezleri arasında gösterilebilir (Ülger, 2007: 234). Seramiksiz Neolitik Dönem'de başlayan bu geleneğin sonraki dönemlerde devam etmesi, uzun süreler boyunca aynı kültür ögesinin devam ettiğine kanıt niteliğindedir. Ancak Kalkolitik Dönem'den sonra bu geleneğin görülmemesi; değişen inanç sistemleriyle alakalı olmalıdır.

Sonuç olarak, 1960'lara kadar Anadolu'nun; Neolitik Dönem kültürünü Yakındoğu'dan Avrupa'ya aktaran bir köprü görevinden başka işlevinin olmadığı, bu nedenle Anadolu Coğrafyası'nda Neolitik Dönem'in yaşanmadığı önyargısı hakimdi. Bu yargı ister istemez bilimsel çalışmalara da yansımış ve araştırmaların eksik kalmasına neden olmuştur. 1960'larda başlayan baraj kurtarma kazıları neticesinde Anadolu'nun; Neolitik Dönem'in merkezi durumda olduğu elde edilen verilerden anlaşılrsa da, megalitli buluntu merkezleri arasından, ayrıntılı olarak sadece Göbekli Tepe kazısının yapılması ve bu kazı geçmişinin fazla eskiye dayanmaması, ayrıca; Nevali Çori kurtarma kazısı hariç diğer buluntu merkezlerinin araştırmalardan öteye geçememesi, Anadolu neolitiğinin erken aşamalarının yeterince anlaşılmasına, eksik kalmasına veya yanlış yorumlanmasına neden olmuştur. Bu ilgi ve araştırma eksikliği; birçok sorunun cevabını içinde gizlemektedir. Ancak buluntu merkezlerinin birkaçının ayrıntılı olarak kazılması ve bunlar arasında yapılacak olan karşılaştırmalar ile bu sorulara ileriki dönemlerde cevap bulunabilecektir.

Yukarıda bahsedildiği üzere megalitli buluntu merkezleri üzerinden yapılan tüm yorumlar varsayımlara dayanmaktadır. Varsayımlara dayanmayan gerçeklik ise; yerleşim için kullanılmayan ve Avcı-Toplayıcı Dönem'den, Neolitik Dönem'e geçiş sürecinde büyük uğraşlar sonucu inşa edilen bu yapıların, kendi dönemlerinde üstlerinin örtülerek sonsuzluğa bırakılmalarıdır.

KAYNAKÇA

Akın, E. (2007). Güneydoğu Anadolu Neolitiğinde Atılımcı Bir Site “Demirköy”. B. C.-M. IŞIKLI (Dü.) içinde, *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı: Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları* (s. 401-407). İstanbul: Zero Prod. Ltd.

Akın, E., Kavak, O., & Connan, J. (30 Mayıs- 3 Haziran 2005). Demirköy Bitum Süs Eşyaları. 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (s. 107-117). Antalya.

Akkermans, P. M., & Schwartz, G. M. (2003). *The Archaeology of Syria: From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (c.16,000–300 BC)*. cambridge: Cambridge University Press.

Algül, Ç. A. (2013). The Lithic Assemblages of Gusir Höyük (Turkey): the preliminary results. 289-297.

Aruz, J., Benzel, K., & Evans, J. M. (18/11/2008). *Beyond Babylon : art, trade, and diplomacy in the second millennium B.C*. New York: The Metropolitan Museum of Art ; New Haven and London :New York Yale University.

Aurenche, O. (2007). Cafer Höyük. *12.000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları* (s. 423-424). içinde Almanya: Karlsruhe Baden Eyalet Müzesi.

Başgelen, N. (2004). Robert J. Braidwood (1907-2003) ve Linda Braidwood (1909-2003) Yaşam Öyküleri/ Yayın Listeleri. *Tüba -Ar* (7), 5-12.

Bilgi, Ö. (2012). *Anadolu'da İnsan Görüntüleri: Klasik Çağ Öncesi*. İstanbul: Aygaz.

Bodley, J. H. (2011). Ancient Empires İn Two Worlds: Mesopotamia And The Andes. J. H. Bodley içinde, *Cultural anthropology : tribes, states, and the global system* (s. 179-331). Lanham, Md: AltaMira Press.

Boran, A., Tüfekçioğlu, A., & Erdal, Z. (2001). Siirt ve İlçelerindeki 2000 Yılı Yüzey Araştırması. *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, s. 17-33. Ankara.

Bozbay, H. (2013). Akarçay Tepe Yerleşmesinden Neolitik Dönem'e Ait Üç Adet Hayvan Biçimli Minyatür Kap ya da Kap Biçimli Hayvan Figürini. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (30), 177-184.

Braidwood, R. J. (2008). *Tarihöncesi İnsanları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Bright, J. (2000). The Ancient Orient Before CA. 2000 B.C. . J. Bright içinde, *A History of Israel*. united states of america: Westminster John Knox Press.

Cauvin, J. (2000). The Origins of Agriculture. J. Cauvin içinde, *The birth of Gods and the beginnings of agriculture* (s. 9-73). Cambridge: Cambridge University.

Cauvin, J., OliverAurenche, Cauvin, M.-C., & Atlı, N. B. (2007). Cafer Höyük: Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme Ait Bir Yerleşme. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu Ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar- Yeni Bulgular* (B. Altınok, N. Yalman, N. B. Atlı, & B. Doğan, Çev., s. 99-114). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Coogan, M. D. (1998). İn The Beginning: The Earliest History. M. D. Coogan içinde, *The Oxford History of the Biblical World* (s. 3-25). New York: Oxford University Press.

Croucher, K. (2012). *Death and Dying in the Neolithic Near East*. Oxford: Oxford University Press.

Çelik, B. (2004). A New Early Neolithic Settlement in Southeastern Turkey: Hamzan Tepe. *Neo-Lithics 2/04 The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research* , 3-5.

Çelik, B. (2000, 2-3). A New Early-Neolithic Settlement: Karahan Tepe. *Neo-Lithics* , 6-8.

Çelik, B. (2010). Hamzan Tepe in the light of new finds. *Documenta Praehistorica XXXVII 2010* , 257-268.

Çelik, B. (2011). Karahan Tepe:A New Cultural Centre İn The Urfa Area İn Turkey. *Documenta Praehistorica* (38), 241-253.

Çelik, B. (2006). Sefer Tepe: A New Pre-Pottery Neolithic Site in Southeastern Turkey. *Neo-Lithics: The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research* (1), 23-25.

Çelik, B. (2007a). Şanlıurfa Yeni Mahalle- Balıklı Göl. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar- Yeni Bulgular* (s. 165-179). istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Çelik, B. (2005). *Şanlıurfa- Yeni Mahalle, Karahan Tepe, Sefer Tepe ve Hamzan Tepe Yerleşimlerinin Işığı Altında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı.

Çelik, B., Güler, M., & Güler, G. (2011). Türkiye'nin Güneydoğusunda Yeni Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşim: Taşlı Tepe. *Anadolu / Anatolia* 37 (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi) , 225-236.

Çelik, M. (2007). *Edessa'dan Urfa'ya*. Ankara: Atılım Üniversitesi.

Demand, N. H. (2011). Some Early Farming Villages- The Muraybet Area Of The Middle Euphrates. N. H. Demand içinde, *The Mediterranean Context of Early Greek History*. Chichester, U.K. ; Malden, MA: Wiley-Blackwell.

Dietrich, O., Schmidt, Ç. K., Kürkçüoğlu, C., Notroff, J., & Schmidt, K. (2012a, Mayıs- Haziran). Dünyanın En Eski Tapınağı Göbekli Tepe. *Aktüel Arkeoloji* , 63-78.

Dietrich, O., Schmidt, Ç. K., Kürkçüoğlu, C., Notroff, J., & Schmidt, K. (2012b, Mart- Nisan). Göbekli Tepe. *Aktüel Arkeoloji* , 50-53.

Eilenstein, H. (2009). Die Tempel im Umkreis von Göbekli Tepe. H. Eilenstein içinde, *Göbekli Tepe Die Bilderwelt des ersten Tempels der Menschen*. (s. 270-338). Norderstedt: BOD.

Ekmen, H. (2012). Yeni Veriler Işığında Başlangıcından M.Ö II. Binin Sonuna Kadar Anadolu'da Yakarak Gömme Geleneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (01), 23-49.

Ercoşkun, P. (2007). *Settlement Pattern in Southeast Anatolia: An Analyse Of The Structures At The Site Of Nevali Çori* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven Faculty of Arts, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Erdoğan, A. E. (2002). Çayönü Tepesi. *Arkeo Atlas* (01), 77-80.

Esin, U. (2007). Anadolu Neolitigine Başka Bir Bakış. N. B. Mehmet Özdoğan içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar- Yeni Bulgular* (B. Altınok, N. Yalman, & B. Doğan, Çev., s. XI-XIII). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Evans, L. T. (kasım/1998). reaching five million (TO 8000 BC). L. T. Evans içinde, *Feeding the Ten Billion: Plants and Population Growth*. Cambridge: Cambridge University.

Glassner, J.-J. (2003). *The Invention of Cuneiform: Writing in Sumer*. (Z. Bahrani, & M. V. Mieroop, Çev.) unites states of america: The Johns Hopkins University Press.

Gölbaş, A. (2010). *Neolitik Anadolu Toplamları Geçim Ekonomisinde Su Ürünleri*. Çanakkale: T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Güldoğan, E. (2008). Mezraa- Teleilat Tarak Baskı 'İmpresso' Çanak Çömleği Bezeme Teknikleri Üzerine Deneysel Bir Çalışma. *Tüba-Ar* (11), 155-167.

Güler, G., Çelik, B., & Güler, M. (2013). New Pre-Pottery Neolithic sites and cult centres in the Urfa Region. *Documenta Praehistorica XL* , 291-303.

Güler, M., Çelik, B., & Güler, G. (2012). Viranşehir İlçesinden Yeni Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimleri. (A. Ü.-C. DERGİSİ, Dü.) *Anadolu / Anatolia* , 157-180.

Güzel, A. (2009). Tarih Öncesi Bir Yerleşme Olan Şanlıurfa'nın Kuruluşuna Etki Eden Coğrafi Faktörler. *Marmara Coğrafya Dergisi* (19), 108-129.

Harlan, J. R. (1995). the near east. J. R. Harlan içinde, *The Living Fields: Our Agricultural Heritage*. New York: Cambridge University Press.

Hauptmann, H. (2000). Ein Frühneolithisches Kultbild Aus Kommagene. J. Wagner içinde, *Gottkönige am Euphrat. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene* (s. 5-11). Mainz: Philipp von Zabern.

Hauptmann, H. (2007b). Nevali Çori. *12.000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları* (s. 442). içinde Almanya: Karlsruhe Baden Eyalet Müzesi.

Hauptmann, H. (2007a). Nevali Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem: Genel Bir Bakış. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar- Yeni Bulgular* (s. 131-165). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Hauptmann, H. (2012, Mayıs- Haziran). Nevali Çori: Avcı Toplayıcıdan Yerleşik Yaşama. *Aktüel Arkeoloji* , 94-106.

Hauptmann, H. (1999). The Urfa Region. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Neolithic In Turkey The Cradle Of Civilization - Plates* (s. 37-57). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Hodder, I. (2010). The Symbolism of Çatalhöyük in Its Regional Context. I. Hodder, & L. Meskell içinde, *Religion in the Emergence of Civilization: Çatalhöyük as a Case Study* (s. 32-73). Cambridge: Cambridge University Press.

Hodder, I., & Meskell, L. (2011). Some Aspects of Symbolism in Neolithic Turkey. *Chicago Journals* , 52 (2), 235-264.

Hughes, E. (2007). Ground Stone. *Absolute And Relative Dating of Hallan Çemi Tepesi* (s. 25-38). içinde Ankara: The Institute of Economics and Social Sciences Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Issar, A. S., & Zohar, M. (2004). *Climate change : environment and civilization in the Middle East*. Berlin: Springer.

Issar, A. S., & Zohar, M. (2007). The Establishment of Agricultural Villages- The Pre Pottery Neolithic- (6000-8000 B.C.E). M. Z. Arie S. Issar içinde, *Climate Change : Environment and History of the Near East* (s. 60). Berlin ; New York: Springer.

Kafafi, Z. A. (2005). Stones, Walls, and Rituals. *Neo- Lithics* (2), 32-34.

Kartal, M. (2012). Körtik Tepe. A. ÖZME (Dü.) içinde, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No:(153/1) 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı Malatya 23-28 Mayıs 2011* (Cilt 1, s. 475- 491). Ankara: İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Karul, N. (2013). Gusir Höyük/ Siirt; Yerleşik Avcılar. *Arkeo Atlas* (8), 22-30.

Kaya, M. A. (2012). *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları -1- Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları: Tarih Öncesi Çağlardan Perslere Kadar* (Cilt 1). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.

Kipfer, B. A. (2000). *Encyclopedic Dictionary of Archaeology*. New York: Kluwer Academic; Plenum Publishers.

Kleiner, F. S. (2010). Art Before History. F. S. Helen Gardner içinde, *Gardner's Art Through the Ages, Volume I: The Western Perspective: 1. united states of america: wadsworth*.

Konyar, E. (2007). “Anıtsal Kaya İşaretleri” ? Atlı Araba Yapım Teknikleri Üzerine Yeni Görüşler. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* (23), 1-6.

Kozłowski, S. K. (1989). Nemrik 9.A PPN Neolithic Site in Northern Iraq. *Volume 15*, 25-31.

Kuiper, K. (2011). *The Beginings of Agriculture*. Chicago: Britannica Educational Pub.

Kurumu), T. (. (2013c). *Seçilmiş Göstergelerle Adıyaman* . Ankara.

Lesure, R. G. (2011). Interpreting Ancient Figurines: Context, Comparison, and Prehistoric Art. R. G. Lesure içinde, *Interpreting Ancient Figurines: Context, Comparison, and Prehistoric Art* (s. 100-1001). New York : Cambridge University Press.

Lockard, C. A. (2009). Foundations: Ancient Societies, to ca. 600 B.C.E. C. A. Lockard içinde, *Societies, Networks, and Transitions, Vol 1: A Global History To 1500 - 2.ci basım* (s. 4-28). united states of america: Wadsworth.

Losch, R. R. (2005). *The Uttermost Part of the Earth: A Guide to Places in the Bible*. cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing.

Macholán, M., Baird, S. J., Piálek, J., & Munclinger, P. (ağustos 2012). *Evolution of the House Mouse*. new york: Cambridge University Press.

Macquenn, J. G. (2001). Neolitik Anadolu. J. G. Macquenn içinde, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Maisels, C. K. (15/07/1993). Cereals As The Basis of A Self- Amplifying System. C. K. Maisels içinde, *The Emergence of Civilisation: From Hunting and Gathering to Agriculture, Cities and the State of the Near East* (s. 73). Amerika ve Kanada: Routledge.

Malatya Valiliği. (Şubat 2013). Cafer Höyük. H. Demirbağ, & F. Fırat (Dü) içinde, *Medeniyetin Beşiği Malatya*. İstanbul, Esenyurt: Malatya Kitaplığı Yayınları.

Miller, N. F., Moore, K. M., & Ryan, K. (2011). *Sustainable Lifeways: Cultural Persistence in an Ever-Changing Environment*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Mithen, S. (2006). *After the Ice: A Global Human History, 20,000-5000 BC*. United States Of America: Harvard University Press.

Mithen, S. (2004). From Oholo To Çatalhöyük: The Development of Religiosity During The Early Prehistory of Western Asia 20,000- 7000 BCE. H. Whitehouse, & L. H. Martin içinde, *Theorizing Religions Past : Archaeology, History, and Cognition* (s. 17-45). United States Of America: AltaMira Press.

Miyake, Y. (2013). Hasankeyf Höyük/ Batman: Dicle'nin İlk Köyü. *Arkeo Atlas* (8), 40-48.

Miyake, Y., Maeda, O., Tonno, K., Hongo, H., & Gündem, C. Y. (2012, 1). New Excavations at Hasankeyf Höyük: A 10th millennium cal. BC site on the Upper Tigris, Southeast Anatolia. *Neo- Lithics* , 3-8.

Moree, A. (2005). A Neolithic Village. R. M. Amanda H. Podany içinde, *The World in Ancient Times: Primary Sources and Reference Volume*. new york: Oxford University Press.

Murray, T. (2007). *Archeology in The Twentieth Century and Beyond*. united states of america: ABC- CLIO.

Nergiz, Ş. (2008). *Yakındoğu Neolitik'inde Phallous Sembolü Sorunu*. İstanbul: T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Prehistorya Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Otto Solbrig, D. J. (1996). early agriculture. D. J. Otto Solbrig içinde, *So Shall You Reap: Farming And Crops In Human Affairs* (s. 32-66). washington: Island Press.

Özbaşaran, M. (2007). Akarçay Tepe. *12.000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları* (s. 453). içinde Almanya: Karlsruhe Baden Eyalet Müzesi.

Özbaşaran, M., & Molist, M. (2007). Akarçay Tepe: Orta Fırat'ta Neolitik Döneme Ait Yeni Bir Yerleşme. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu Ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar- Yeni Bulgular* (s. 179-188). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özbek, M. (2005). *Neolitik Toplumlarda Baş veya Tüm Bedeni Alçılama Geleneği: Anadolu ve Yakındoğu'dan Bazı Örnekler* , 127-137.

Özbek, M. (2000). *Dünden Bugüne İnsan*. ankara: İmge Kitabevi.

Özdoğan, A. (2007). Çayönü. *12.000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları* (s. 424-425). içinde Almanya: Karlsruhe Baden Eyalet Müzesi.

Özdoğan, A. E. (2012, Mayıs- haziran). Çayönü. *Aktüel Arkeoloji* , 106-116.

Özdoğan, A. E., & Yalman, N. (2004). Katkılı Kil Kaplar ve Çanak Çömlek: Çayönü Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Buluntuları Üzerinden Bir Yorum. *Tüba -Ar* (7), 67-92.

Özdoğan, M. (2003). *Güneydoğu Anadolu'nun Kültür Tarihindeki Yerine Farklı Bir Bakış* . Ankara: Tubitak Matbaası.

Özdoğan, M. (2007a). Mezraa Teleilat. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar- Yeni Bulgular* (s. 189-203). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özdoğan, M. (2007b). Mezraa Teleilat. *12.000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları* (s. 450-451). içinde Almanya: Karlsruhe Baden Eyalet Müzesi.

Özdoğan, M. (2000). Mezraa- Teleilat Kazısı. O. Belli içinde, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)* (s. 29-32). Ankara: İstanbul Üniversitesi.

Özdoğan, M. (2004). Neolitik Çağ- Neolitik Devrim- İlk Üretim Toplulukları Kavramının Değişimi ve Braidwood'lar. *Tüba -Ar* (7), 43-52.

Özdoğan, M. (2012, Mayıs- haziran). Neolitiği Anlamak: Neolitik Dönemi Yeniden Düşünmek. *Aktüel Arkeoloji* , 38-52.

Özdoğan, M., & Başgelen, N. (2007). Sunu: Türkiye'de Neolitik Dönem. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu Ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar- Yeni Bulgular* (s. VII-X). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özdoğan, S. (2011). Çanak Çömleksiz Neolitik Çağda Güneydoğu Anadolu'a Din ve Sosyal Yapı. *Tarih İncelemeleri Dergisi* , 26 (01), 173-199.

Özgen, N., & Karadoğan, S. (2009). Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 19 (2), 61-81.

Özkaya, V., & Coşkun, A. (2007). Körtik Tepe Kazıları, Erken Neolitik Dönemde Bölgesel Kültürel İlişkiler Üzerine Bazı Gözlemler. B. C.-M. IŞIKLI (Dü.) içinde, *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı: Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları* (s. 85-99). İstanbul: Zero Prod. Ltd.

Özkaya, V., & Coşkun, A. (2012, Mayıs- haziran). Körtik Tepe. *Aktüel Arkeoloji* , 88-94.

Özkaya, V., & San, O. (2007a). Körtik Tepe. *12.000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları* (s. 436). içinde Almanya: Karlsruhe Baden Eyalet Müzesi.

Özkaya, V., & San, O. (2007b). Körtik Tepe: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu Ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar- Yeni Bulgular* (s. 21-37). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özkaya, V., Coşkun, A., San, O., Şahin, F. S., Barın, G., Kartal, M., et al. (2010). Körtik Tepe 2008 Yılı Kazısı. C. K. Haydar Dönmez (Dü.) içinde, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 31. Kazı Sonuçları Toplantısı 25-29 MAYIS 2009 DENİZLİ* (Cilt 1, s. 511-538). Ankara: İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Özkaya, V., San, O., Barın, G., AytaçCoşkun, Aksoy, M., & Şahin, F. S. (2007). Körtik Tepe 2006 Kazısı. H. D. Birnur Koral (Dü.) içinde, (s. 351-371). Ankara.

Özkaya, V., San, O., Coşkun, A., Şahin, F. S., & Kartal, M. (2009). Körtik Tepe 2007 Kazısı. A. Ö. Haydar DÖNMEZ (Dü.) içinde, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 30. Kazı Sonuçları Toplantısı 26-30 Mayıs 2008* (Cilt 1, s. 85-107). Ankara.

Parlıtı, U. (2011). *Mezopotamya'da Halaf Seramikleri ve Önasya'da Yayılım* (Cilt 1). Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Peregrine, P. N., & Ember, M. (2003). Aceramic Neolithic. P. N. Peregrine, & M. Ember içinde, *Encyclopedia Of Prehistory Volume 8 South And Southwest Asia*. United States of America: Springer.

Potts, D. T. (2012). *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*. u.k.: Wiley-Blackwell.

Roaf, M. (1996). *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi: Mezopotamya ve Eski Yakındoğu* (Cilt 9). (Z. Kılıç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Rollefson, G. O. (1998). Ain Ghazal: Ritual and Ceremony III. *Paléorient* , 24 (1), 43-58.

Rollefson, G. O. (2005, 2). Early Neolithic Ritual Centers in the Southern Levant. *Neo-Lithics* , 3-13.

Rosenberg, M. (2007c). Demirköy. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar-Yeni Bulgular* (B. Altınok, N. Yalman, & B. Doğan, Çev., s. 13-21). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Rosenberg, M. (2007a). Hallan Çemi. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar-Yeni Bulgular* (B. Altınok, N. Yalman, & B. Doğan, Çev., s. 1-12). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Rosenberg, M. (2007b). Hallan Çemi. 12.000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları (s. 420-423). içinde Almanya: Karlsruhe Baden Eyalet Müzesi.

Rosenberg, M. (2012, Mayıs- Haziran). Hallan Çemi; Yerleşik Yaşamın Başlangıcı. *Aktüel Arkeoloji* , 116-122.

Sağlamtimur, H. (2013). Çattepe/ Siirt; Dicle'nin Limanı. *Arkeo Atlas* (08), 130-138.

Şanlıurfa Culture and Tourism Directorate. (2007). *The Realm of Culture And Belief Şanlıurfa Culture Tourism Guide*. Ankara: Şanlıurfa Governorship State Culture and Tourism Directorate Publication.

Saw, I., & Jameson, R. (1999). Aceremic Neolithic. I. Saw, & R. Jameson içinde, *A Dictionary of Arceology*. Oxford, UK: Blackwell.

Schmandt- Besserat, D. (17/02/2009). *When Writing Met Art: From Symbol to Story*. united states of america: University of Texas Press.

Schmidt, K. (2007a). *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe: En Eski Tapınağı Yapanlar*. (R. Aslan, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Schmidt, K. (2002). Göbekli Tepe. *Arkeo Atlas* (01), 74-77.

Schmidt, K. (2007b). Göbekli Tepe. M. Özdoğan, & N. Başgelen içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu Ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar- Yeni Bulgular* (s. 115-131). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Schmidt, K. (2007c). Göbekli Tepe. *12.000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları* (s. 432-433). içinde Almanya: Karlsruhe Baden Eyalet Müzesi.

Schmidt, K. (2009). Göbekli Tepe Kazısı 2007 Yılı Raporu. A. Ö. Haydar DÖNMEZ (Dü.) içinde, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 30.Kazı Sonuçları Toplantısı 26-30 MAYIS 2008* (Cilt 3, s. 163-183). Ankara.

Schmidt, K. (2012). Göbekli Tepe Kazısı 2010 Yılı Raporu. Ö. Ö. Haydar Dönmez (Dü.) içinde, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel*

Müdürlüğü 33. Kazı Sonuçları Toplantısı 23-28 MAYIS 2011 Malatya (Cilt 3, s. 319-341). Ankara: İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Schmidt, K. (2005, 02). Ritual Centers“ and the Neolithisation of Upper Mesopotamia. *Neo-Lithics* , 13-22.

Sevin, V. (2003). Neolitik Çağ: Köyler ve Köylüler. V. Sevin içinde, *Başlangıçtan Perslere Kadar Anadolu Arkeolojisi* (s. 18-78). İstanbul: Der Yayınları.

Shaw, I., & Jameson, R. (2008). *A Dictionary of Arceology*. Oxford, UK: Blackwell.

Smith, A. B. (1/1/2005). The Advent of Domestication in The Old World. A. B. Smith içinde, *African Herders: Emergence of Pastoral Traditions* (s. 59). Walnut Creek (U.A): Altamira Press.

Sons, J. W. (1999). neolithic communities in the near eastern foothills. P. Pregill, & N. Volkman içinde, *Landscapes in history : design and planning in the Eastern and Western traditions,2nd Edition* (s. 26-29). New York: John Wiley & Sons.

Şahinalp, M. S. (2006). Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluşuna Etki Eden Etmenler. *Coğrafi Bilimler Dergisi* , 105-127.

Şenel, A. (2001). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

T.C. Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2012). *Gap Gezi Rehber-3, Diyarbakır - Siirt - Batman*. Gaziantep: Ticaret Odası Yayınları.

Tate, K. (2006). *Sacred Places of Goddess: 108 Destinations*. San Francisco: CCC Publishing (Consortium of Collective Consciousness).

TAY. (tarih yok). 01 21, 2014 tarihinde Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri: <http://www.tayproject.org/trhome.html> adresinden alındı

Tekin, H. (2005 / Cilt: 22 Sayı: 1). Yeni Buluntuların Işığı Altında Anadolu'da Hassuna ve Samarra. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 183-202.

Tomkins, S. (1998). *The Origins of Humankind*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tüik (Türkiye İstatistik Kurumu). (2013b). *Seçilmiş Göstergelerle Diyarbakır* . Ankara.

Türkcan, A. U. (2006). *Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yukarı Mezopotamya Anıtsal Kült Binaları ve Gelişimi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Ucko, P. J., & Dimbleby, G. W. (2009). Context and Development of Studies of Domestication. P. J. Ucko, & G. W. Dimbleby içinde, *The Domestication and Exploitation of Plants and Animals* (s. XVII- XXIII). U.S.A: Transaction Publishers.

Üçok, A. (2007). *Güneydoğu Anadolu Rehberi: Uygarlığın Öyküsü*. Gaziantep: Gaziantep Ticaret Odası.

Ülger, S. (2007). *Yakındoğu İlk Neolitik Kültürlerinde Yapı Kültü ve Yapıların Gömülme Sorunu*. İstanbul: T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Wagner, J. (2000). Ein Frühneolithisches Kultbild aus Kommagene. J. Wagner içinde, *Gottkönige am Euphrat : Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene* (s. 5-11). Mainz: Mainz am Rhein; P. Von Zabern.

Wild, J. P. (2003). Anatolia and The Levant İn The Neolithic and Chalcolithic Period, C. 8000-3500/3300 BC. D. T. Jenkins içinde, *The Cambridge History of Western Textiles*, 1 (s. 39-43). Cambridge: Cambridge University Press.

Yazar, M. (2008). *Anadolu Neolitik Dönem Sanatı ve Merkezleri*. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lİsans Tezi.

Zohary, D., Hopf, M., & Weiss, E. (2012.). *Domestication of plants in the Old World : the origin and spread of domesticated plants in Southwest Asia, Europe, and the Mediterranean Basin*. Oxford: Oxford University Press.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://kortiktepe.com/?page_id=197 adresinden alındı (01 21, 2014)

<http://www.pinterest.com/pin/480970435178441642> adresinden alındı (09 09 2014)

http://www.sanliurfa.gov.tr/default_B0.aspx?content=1023 adresinden alındı (09 13 2014)

<http://www.tayproject.org/trhome.html> adresinden alınmıştır

<http://www.turkiye-rehberi.net/sanliurfa-haritasi.asp> adresinden alındı (12. 25.2014)

http://3.bp.blogspot.com/--VRlHvLSNkU/U_-8rYDa3oI/AAAAAAAAATxw/kUtdrn55Xl8/s1600/turkiye_guney_dogu_anadolu_bolgesi_haritasi.jpg adresinden alındı (12. 25.2014)

<http://blog.milliyet.com.tr/aygaz-sergisi/Galeri/?GaleriNo=22734&Page=17> adresinden alındı (05 02 2014)

